

JOG ÉS IRODALOM II.

Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák .

Sorozatszerkesztők:
Jakab Éva – Varga Norbert

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Kiadványsorozata

JOG ÉS IRODALOM II.

Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák VI.

szerkesztette
Varga Norbert

Szeged
2016

Megjelent a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskolájának támogatásával

Kötetszerkesztő
Varga Norbert

Technikai szerkesztő
Ruzsán Krisztina

© Jakab Éva, Varga Norbert

ISBN 978-963-306-538-9
ISSN 2063-3807

Felelős Kiadó:
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskolája

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	9
ÁRKOSY LILLA Az isteni és az emberi jog konfliktusa Aiszhülosz: Leláncolt Prométheusz című művének tükrében	11
KECSKÉS TAMÁS A kafkai per és a büntetőeljárás alapelvei	21
KÉRI JUDIT Josef K. és a meghűlés, avagy a társadalombiztosítás rendszerének fejlődése	29
MASA GABRIELLA Bűnös vagy csupán saját elméjének áldozata? – avagy Raszkolnyikov tettének bírálata jogtörténeti szemmel	43
OLÁH MIKLÓS Arany János négy balladája jogász szemmel.....	55
PATYI ZSÓFIA Miért tilos embert ölni – a jog és az irodalom szerint	69

ELŐSZÓ

A Szegedi Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Doktori Iskolája 2015. szeptember 25-én interdiszciplináris konferenciát szervezett a jog és irodalom kapcsán immár második alkalommal, ahol doktoranduszok és fiatal oktatók kaptak lehetőséget, hogy ismertessék tudományos eredményeiket. A konferencia a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Székházában került megrendezésre a Szegedi Akadémiai Bizottság Jogi Szakbizottsága támogatásával. A konferencia címe a következő volt: „Jog és Irodalom II.”. A meghirdetett központi téma nagy érdeklődést váltott ki a hazai fiatal jogtudósok körében, akik előadásukat Katona József: Bánk Bán, Dosztojevszkij: Bűn és Bűnhődés, Kafka: A per, Aiszkülosz: Leláncolt Prométheusz című műve és Arany János balladái kapcsán tartották.

A konferenciát Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária nyitotta meg előadásával a Bánk Bán vonatkozásában: „Ha törvény s szokás szerint cselekszettek, nem csak én, hanem minden magyar segítő kezét sietve nyújtaná” címen. Az előadásokban bemutatásra kerültek az egyes szépirodalmi művekben megtalálható jogintézmények történeti és hatályos jogi előzményei. Az előadások során kialakult tudományos viták eredményeit jelen kötet szerzői tudományos igénnyel dolgozták bele kibővített tanulmányaikba, amelyek a témavezetők ajánlásait követően kerültek bele e kötetbe.

A rendezvényt a „*A tebenség értékének kibontakoztatása a Szegedi Tudományegyetem kiválósága érdekében*” című TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0006 számú pályázat támogatta.

Szeged, 2016

Jakab Éva
SZTE ÁJTK DI Elnöke

ÁRKOSY LILLA

Az isteni és az emberi jog konfliktusa Aiszkhülosz: Leláncolt Prométheusz című művének tükrében

Bevezetés

A „jog és irodalom” modern jogelméleti irányzat megjelenése James Boyd White *Legal Imagination* című 1972-ben megjelenő művéhez köthető, amelyet követően ennek az irányzatnak a hatása egyre erősödött az 1980-as években.¹ Az idő múlásával a „jog és irodalom” kutatási irány nemcsak erősödött, de egyre népszerűbb is lett, ami talán annak tudható be, hogy ezek a kutatások új aspektusból közelítenek a jogtudományhoz. Ugyanakkor e mozgalom célul tűzte a jogi oktatás reformját is, ezért a kutatások szorosan kapcsolódnak a jogászképzéshez, hatásuk legfőképp a jogi oktatás szférájában érezhető.² A „jog az irodalomban” oktatási irányzat egyike a „jog és irodalmat” alkotó öt irányzatnak.³ Talán a legismertebb irányzat az öt közül a „jog az irodalomban” alkategória, amely humanista irányzatként a jog és az igazságosság összefüggéseit, a különböző jogi szervezetek, jogintézmények irodalmi műveken keresztül történő vizsgálatát szorgalmazza.⁴ A szegedi konferencia témája ehhez a kutatási irányzathoz kapcsolódik. Jelen tanulmány az ókori irodalom és jogtörténet világába kalauzol bennünket. A Kr. e. V. század az athéni demokrácia kialakulásának és virágzásának időszaka, amely Európa államtörténetére nagy befolyással bírt.⁵ A demokratikus államberendezkedés kedvezett az irodalom fejlődésének.⁶ Az elemzésem tárgyát képező alkotás, vagyis Aiszkhülosz: Leláncolt Prométheusz című műve tökéletes tárgya a „jog és irodalom” irányzatnak. Az itt következő elemzés az imént említett „jog az irodalomban” alkategóriához kapcsolódik leginkább, ebből kifolyólag azt fogom boncolgatni, hogy a jog milyen formában jelenik meg a Leláncolt Prométheuszban, valamint azt, hogy milyen jogi és erkölcsi problémák állnak a mű középpontjában. Főként az isteni és az emberi jog viszonyáról, majd ezután az isteni és az emberi joghoz egyaránt kapcsolódó igazságosság koncepciójáról szeretnék rövid kitekintést adni. Ugyanúgy mint napjainkban a könyvekből, történetekből szereznek információt az emberek, az ókorban is a görög emberek különböző

¹ H. SZILÁGYI István: Jog és Irodalom (habilitációs előadás). *Iustum Aqueum Salutare* IV. 1 (2010) 1.

² NAGY Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. PhD disszertáció, SZTE ÁJTK, Szeged, 2005. 174.

³ NAGY, 2005. 176. A „jog és irodalom” irányzatai: a jog mint irodalom, az irodalom és a jog reformja, jog az irodalomban, a jog irodalma, narratív tematika.

⁴ H. SZILÁGYI István: *Jog-Irodalom. Tanulmányok a jog és irodalom köréből*. SZTE ÁJTK, Összehasonlító Jogi Intézet, Szeged, 2010. 93.

⁵ PETER Leví: *A görög világ atlasza*. Cordoba, 1994. 7.

⁶ HEGYI Dolores: *Görög vallástörténeti chrestomathia*. Budapest, 2003. 163.

mítoszok révén szereztek tudomást a hellén őskorról.⁷ Egy ilyen ókori görög mítoszt dolgoz fel Aiszkhülosz általam elemezni kívánt *Leláncolt Prométheusz* című műve is. A dráma tükrözi az akkori társadalmi véleményt a lopás tetteivel, illetve egyéb bűncselekményekkel kapcsolatosan, amely persze rendkívül eltérő volt az egyes társadalmi rétegekben. Előzetesen kiemelhető, hogy a „tüzet földre lopó” Prométheusz az árucserreforgalom növekedésétől saját termelését féltő parasztok költőjének, Hésziodosznak véleménye értelmében egyértelműen bűnös.⁸

A kapcsolódó mű elemzése és a tényállás meghatározása

Az elemzést megelőzően kitérnék a keletkezési körülményekre is. A tragédia Kr.e. V. században íródott, és nagy népszerűségnek örvendő, ismert alkotás volt az akkori Athénban.⁹ Aiszkhülosz athéni polgár volt, fiatalon kivette részét a harcokból, Marathónnál, illetve Szalamisznál egyaránt harcolt, majd átélte poliszának fénykorát is a perzsa háborúkat követően.¹⁰ A perzsák ellen vívott háborúk és az új politikai rendszer bevezetése előtti polgárháborúk miatt az athéni lakosok élete rendkívüli módon összeforrt magának a polisznak az életével.¹¹ A Kr. e. V. század körül a dráma lett a görög irodalom fő műfaja. Álláspontom szerint az is hozzájárult nagymértékben ehhez, hogy egy megpróbáltatásokkal és háborúkkal teli időszakot követően a tragédia, és általában a dráma tudta legjobban tükrözni és kifejezni az emberek titkos vágyait. Rendkívül nagy tisztelet övezte Aiszkhüloszt életében, azonban sajnos csak hét tragédiája maradt ránk a közel száz művéből. Az általam elemezni kívánt művének cselekményét kizárólag istenek cselekedetei teszik ki, háttérében a görög mitológia sajátos, speciális motívuma áll, mégpedig az istennemzedékek összecsapása a világalomért.¹²

Prométheusz Iapetosz és Klüméné gyermeke, egyben Atlasz, Menoitiosz és Epimétheusz fivére. Prométheusz volt a legravaszabb testvérei közül, és nem tartotta eléggé tiszteletben az isteneket. Prométheusz fő tetteinek előzménye, hogy őt és Epimétheuszt bízta meg Zeusz, hogy alkossanak élőlényeket, amelyek majd elszaporodnak a földön.¹³ Epimétheusz először létrehozta az állatokat, Prométheusz viszont az istenek mintájára megteremtette az embert. Azonban olyan sokáig időzött a művével, hogy amikor elkészült, addigra Epimétheusz felhasználta az összes jó tulajdonságot az állatok alkotásánál. Emiatt Prométheusz megsajnálta teremtményeit és segíteni szeretett volna rajtuk. Elhatározta, hogy ellopja nekik a tüzet, amely ekkor még kizárólag az istenek tulajdona volt, hogy az ember ez által az állatok fölé emelkedhessen.¹⁴ Felment tehát az Olümposzra, és megvalósította elképzelését, vagyis lopott tüzet Hélios szekeréről, majd egy édeskömény-ágban sikerült levinnie a földre a halandóknak.¹⁵

A mű cselekménye a szkúthiai zord sziklákon zajlik. A tényállás szerint Prométheusz ellopja a „sok tudó tüzet” és a halandóknak adja azért, hogy bármilyen mesterséget kitanulhassanak. Azonban Prométheusznak e tetteért meg kell lakolnia: az Erő megállapítja Pro-

⁷ ARADI Nóra: *A művészet története. Az antik világ*. Kossuth Nyomda, Budapest, 1970. 8.

⁸ HAHN István: *Hítvilág és történelem, tanulmányok az ókori vallások köréből*. Budapest, 1982. 12.

⁹ DANIELLE S. ALLEN: *The World of Prometheus, The politics of punishing in Democratic Athens*. Princeton, 2000. 25.

¹⁰ <http://csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.hu/2013/01/aiszkhulosz-kr-e-525-456.html> (2015. 09. 15)

¹¹ SZERB Antal: *A világirodalom története*. 8. kiadás, Budapest, 1992. 36.

¹² <http://csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.hu/2013/01/aiszkhulosz-kr-e-525-456.html> (2015. 09. 15)

¹³ <http://irodalomtanulas.hu/9-efolyam/mitologia/a-gorog-mitologia-2/nehany-mitosz/> (2016. 01. 13)

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

métheusz részére azt a területet, ahol bűnhődnie kell: a választás Szikúthia sziklás vidékére esett, ahol Prométheusz büntetése az, hogy egy sziklához láncolva kell élnie, miközben madarak lakmároznak a májából.¹⁶ A büntetést Héphaisztosznak kell végrehajtania, aki Zeusz fia, vagyis Prométheusz rokona, így nem szívesen veri láncra Prométheuszt, de az Erő végig figyel a szomorkodó Héphaisztoszt, hogy megfelelően hatja-e végre a számára kiadott feladatot. Mikor Prométheusz magára marad, a Napnak és Földnek mondja el, hogy halhatatlanként hogy viselkedtek vele a többiek. Majd hangokat hall, azonban nem észleli, hogy ki közelít feléje halhatatlan-e vagy ember. Azt sem tudja ezért, hogy kiszabadítani jönnek vagy ellenőrizni őt, hogy milyen kínokat él át. A tengeristennek, Ókeanosznak lányai keresik őt fel, akiknek kérésére Prométheusz elmeséli, miként jutott ilyen sorsra.

Ezután a tengeristen is felkeresi Prométheuszt, és megígéri, hogy szólni fog pár szót Zeuszhoz az érdekében. Prométheusznak viszont azt tanácsolja, hogy ne legyen önfejű, mert akkor Zeusz sohasem fog megbocsátani. Prométheusz végül meggyőzi Ókeanoszt, hogy ne beszéljen Zeusszal. Tudja, hogy hibázott, de másokat ezzel nem akar veszélybe sodorni. Majd elújságolja, hogy anyjától ismeri a titkos módszert, amivel meg lehetne ölni Zeuszt, de még nem jött el az ideje, hogy nyilvánosságra hozza. Majd megjelenik a színen Ió, akit ugyanúgy az istenek haragja sújtott, mivel Zeusz szeretője volt, és mikor a féltékeny Héra, Zeusz felesége tudomására jutott a viszony, tehénné változtatta és egy bögöly hajszolja őt keresztül-kasul a világban.

Prométheusz és Ió előadják egymásnak történetüket, viszont Prométheusz ismeri Ió múltját, jelenét és jövőjét is. Így megjósolja, hogy Zeusz Iót Egyiptomban fogja visszaváltotatni emberi lényé, majd Ió a sötét bőrű Epaphoszt hozza a világra és Ió tizenharmadik leszármazottja, egy híres nyíllovó lesz Prométheusz kiszabadítója. Azt is megjósolja, hogy Zeusz halálát Kronosz sorsához hasonlóan saját fia fogja majd okozni. A jóslat híre eljut Zeuszhoz is.

Ezek után Zeusz odarendeli egyik fiát, Hermészt Prométheuszhoz, hogy puhatolja ki, melyik együttlétéből származik az a gyermek, aki a halálát okozza. Prométheusz nem adja be a derekát az isteni követnek, majd viharokkal és villámmal fenyegeti őt. Az ókeanisok viszont Prométheusszal maradnak, aki még beszél, miközben már hallani a mennydörgéseket, s végül egy villámtól sújtva a mélybe zuhan.¹⁷ Érdekes továbbá, hogy a műben Prométheusz az egyetlen olyan karakter, aki magát ismételve folyton azt hangoztatja, hogy nem érdemli meg a rá Zeusz által kiszabott büntetést.¹⁸

A jogi probléma abban áll, hogy Prométheusz „nemes tettét” igazából egy bűncselekménnyel valósítja meg, a lopás büntetével. Prométheusz azért vetemedik erre, hogy jót tegyen az emberekkel, naívan csupán őket akarja segíteni. És pont ebből kifolyólag érezhetjük túl súlyosnak a büntetést, amelyet Zeusz Prométheuszra kiszabott. Mai fogalmaink szerint sem arányos a Zeusz által kiszabott büntetés mértéke az elkövető Prométheusz által elkövetett bűncselekményhez viszonyítva, amelyet jól szemléltet a 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.):

„(1) Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el.”¹⁹

¹⁶ <http://www.doksi.hu/elemzes.php?order=Show&id=104> (2015. 09. 13)

¹⁷ Uo.

¹⁸ ALLEN, 2000. 25.

¹⁹ 2012. évi C. törvény 370. § (1).

Tehát a lopás alapeseti tényállásának értelmében egy más tulajdonában lévő (idegen) dolgot az elkövető azzal a célzattal tesz el, hogy azt magáévá tegye, jogtalanul eltulajdonítsa. Vagyis ez alapján megállapítható, hogy a lopás nem csak szándékos, hanem célzatos bűncselekmény. Prométheusz viszont azzal a célzattal lopja el a tüzet, hogy az embereket segítse, és nem azért, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, vagyis a célzat ez esetben egy nemes cél, segítő szándék az elkövető részéről.

- „(2) A büntetés vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztés, ha
- a) a lopást kisebb értékre vagy
  - b) a szabálysértési értékre elkövetett lopást
  - ba) bünszövetségben,
  - bb) üzletszerűen,
  - bc) dolog elleni erőszakkal - ideértve azt is, ha a dolog eltulajdonításának megakadályozására szolgáló eszközt állagsérelem okozása nélkül eltávolítják, vagy a dolog eltulajdonításának megakadályozására alkalmatlanná teszik -,
  - bd) zsébtolvajlás útján,
  - be) egy vagy több közokirat, magánokirat vagy készpénz-helyettesítő fizetési eszköz egyidejű elvételével,
  - bf) helyiségbe vagy ehhez tartozó bekerített helyre megtévesztéssel, vagy a jogosult, illetve a használó tudta és beleegyezése nélkül bemenve,
  - bg) hamis vagy lopott kulcs használatával,
  - bh) lakást vagy hasonló helyiséget az elkövetővel közösen használó sérelmére vagy
  - bi) erdőben jogellenes fakivágással követik el.²⁰

A Btk. meghatározza a lopás elkövetésének szankcióit, amelyet szabadságvesztés büntetésben állapít meg, és amelyet börtön fokozatban kell végrehajtani. Ezután felsorolja a lopás minősített eseteit, amely megvalósulása esetén súlyosabb büntetéssel fenyeget büntetőtörvényünk:

- „(3) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha
- a) a lopást nagyobb értékre,
  - b) a kisebb értékre elkövetett lopást
  - ba) a (2) bekezdés ba)-be) pontjában meghatározott valamely módon,
  - bb) védett kulturális javak körébe tartozó tárgyra vagy régészeti leletre,
  - bc) vallási tisztelet tárgyára,
  - bd) holttesten lévő tárgyra, illetve temetőben vagy temetkezési emlékhelyen a halott emlékére rendelt tárgyra,
  - be) nemesfémre vagy
  - c) a lopást szabálysértési vagy kisebb értékre közveszély színhelyén követik el.
- (4) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha
- a) a lopást jelentős értékre vagy
  - b) a nagyobb értékre elkövetett lopást a (2) bekezdés ba)-be) pontjában meghatározott valamely módon vagy közveszély színhelyén követik el.
- (5) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

²⁰ 2012. évi C. törvény 370. § (2).

- a) a lopást különösen nagy értékre vagy
b) a jelentős értékre elkövetett lopást a (2) bekezdés ba)-be) pontjában meghatározott valamely módon vagy közveszély színhelyén követik el.
(6) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha
a) a lopást különösen jelentős értékre vagy
b) a különösen nagy értékre elkövetett lopást a (2) bekezdés ba)-be) pontjában meghatározott valamely módon vagy közveszély színhelyén követik el.”²¹

Azonban a tűz ellopását követően Zeusz kiengesztelése céljából Prométheusz megparancsolta az embereknek, hogy áldozzanak az isteneknek tiszteletük kifejezése érdekében. Azonban Prométheusz Zeuszt úgy magára haragította és emellett az emberiségre is, hogy Zeusz súlyos büntetést szánt mind a csalárd istennek, mind az embereknek.²² Zeusz bosszúja lesújtotta Prométheusz teremtményeit, ugyanis megteremtette Pandórárt, a legelső asszonyt, aki rászabadított minden bajt az emberiségre. Magára Prométheuszra pedig azt a büntetést mérte, hogy elvitte a Szkúthia sziklás vidékére és odaláncolta egy sziklához, amelyen egy Ethon nevezetű hatalmas szirti sas minden egyes nap marcangolta a máját, amely mindig visszanojt másnapra. A főisten úgy tervezte, hogy Prométheusz bűnhődjön harmincezer évig. De harminc évvel később Héraklész feladatai teljesítése közben megölte az óriási madarat és megfosztotta láncaitól Prométheuszt is.²³ A görög főisten nem haragudott, hogy kiszabadult Prométheusz, mivel e tett Zeusz fiának Héraklésznek dicsőséget hozott. Így Prométheuszt végül visszaengedték az istenek az Olümposzra. De a sziklát, amelyhez hozzáláncolták vinnie kellett magával mindenhova. A történelmi igazságszolgáltatás azonban Prométheusz mellett áll: hiszen Prométheusz lett a civilizáció atyja, fiát, Deukaliónt pedig az özönvíz bekövetkeztét követően az egész emberiség ősapjának tekintették.²⁴

A lopás megítélése a görög jogban

Az athéni megtorlásoknak, büntetéseknek számos tanulsága van számunkra, nem csupán az ókori büntetési rendszerekről, hanem az ókori athéni demokratikus ideológiákról, és az akkori társadalmi helyzetről is.²⁵

Az ókorban létrejött társadalmakat szabályozó tiltások és a társadalom tagjaira vonatkozó parancsok eleinte vallási keretben, illetve vallási indokolással jelentek meg.²⁶ A különböző tágabb értelemben vett emberi közösségeknek (törzseknek, törzsszövetségeknek) illetve ezen belül a szűkebb értelemben vett emberi kommunáknak (nemzetségeknek, rokonságnak) és az egyénnek az adott társadalmi csoporton belüli és azon kívüli, valamint a társadalom tagjainak egymáshoz való viszonyát, az együttélés kérdéseit, az élők és a holtak viszonyát általában magasabb rendű hatalmak akaratát tolmácsoló szabályok: az isteni törvények rendezik.²⁷

²¹ 2012. évi C. törvény 370. § (3) (4) (5) (6).

²² <http://irodalomtanulas.hu/9-efolyam/mitologia/a-gorog-mitologia-2/nehany-mitosz/> (2016. 01. 13)

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ ALLEN, 2000. 17.

²⁶ HAHN, 1982. 8.

²⁷ Uo. 8.

Platón²⁸ a híres athéni filozófus, Szókratész tanítványa a szent ligetben hozta létre az Akadémiát, és egyike volt azoknak, aki foglalkozott a lopás, mint bűncselekmény definiálásával a Törvények című művében.²⁹ Platón a következőképpen fogalmaz:

„A lopás szabad emberhez méltatlan, nemtelen dolog.”³⁰

Művének tizenegyedik fejezetében úgy ír a tulajdon lopásról mint egy rendkívül szegyetlen tettről. A természeti, közösségi, illetve önálló (egyéni) lét alapvető kérdéseire leg-hamarabb a vallási színezetű, a hitélet által motivált mítoszok adtak választ, amelyek többnyire az adott hitvilág isteneinek cselekedeteiről szóltak.³¹ Platón művében a lopás jellemzését követően rátér az istenekre:

„Zeusz fiai közül egy sem foglalkozhatott ihyesmivel sem a furfang, sem az erőszakoskodás feletti örömeiben. Senki se hagyja, hogy a költők és egyéb mesemondók rászédjék, és rábeszéljék arra, hogy ihyesmit kövessen el abban a hiszemben, hogy ha lop vagy erőszakkal rabol ezzel semmi rosszat nem tesz, csupán azt, amit maguk az istenek is elkövetnek; mert ez nem is igaz és nem is valószínű, hanem aki ilyen törvényellenes cselekedetet követ el, az nem isten és nem is az istenek gyermeke - és ezt a törvényhozónak jobban kell tudnia mint az összes költőnek.”³²

E kornak a sajátossága, hogy a lopás esetében sokkal nagyobb volt a büntetés mértéke, mint a bűncselekménnyel okozott kár.³³ David Cohen művében részletezi, hogy az ókori görög jogban a magántulajdon ellen elkövetett lopást *klepénak*, míg a megszentelt vagy szent dolgok ellopását *hierosulianak* nevezték.³⁴ Hangsúlyozza azt is, hogy a büntetés mértéke eleinte nem igazodott az ellopott dolog, vagy az okozott kár mértékéhez, hanem azt általában halállal büntették.³⁵ Viszont a lopás meghatározott fajtái, többek között a sikkasztás, hűtlen kezelés, illetve a tulajdon ellen elkövetett egyéb lopási cselekmények nem tartoztak bele a *klepé* fogalmába, hanem külön jogintézményi fogalom alá sorolta például a tolvajlást is, amit a *kleptein* szóval illeltek.³⁶ A társadalmi különbségek kialakulásával, a magántulajdon elterjedésével kiegészült a főbűnök listája a lopással, és a huzamosan mások javaiból törvénytelen módon élő bűnözők társadalma, a bűnözés fogalma is a civilizációkkal együtt jelent meg. Mivel Prométheusz az istenek ellen követi el a lopást ezáltal sérti a szakrális rendet is, így súlyosabb büntetést érdemel. Problémás volt azonban a *klepé* fogalmának meghatározása, hiszen erre több variáció is volt, azonban kimerítő, alapos, részletes definícióval nem találkozhatunk.³⁷ Csupán egy elkövetési módokat példálózva felsoroló pár szavas fogalom meghatározással próbálkoztak.

²⁸ Kr. e. 428/427-349/348.

²⁹ HEGYI, 2003. 169.

³⁰ Plato: The Laws II, book XII, 941B.

³¹ HAHN, 1982. 8.

³² Plato: The Laws II, book XII, 941C.

³³ <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/életmodtortenet-oskor-es-okor/biras-kodas-az-okori-civilizaciokban/buntetesek-az-okori-civilizaciokban> (2015. 09. 17)

³⁴ David COHEN: *Theories of punishment*. In: Michael Gagarin – David Cohen: Ancient greek law. Cambridge University Press, Cambridge, 2005. 216.

³⁵ COHEN, 2005. 216.

³⁶ David COHEN: *Theft in athenian law*. Beck, München, 1983. 34.

³⁷ COHEN, 1983. 35.

Platón mellett még Démoszthenész két szónoklata szolgál fő forrásként a lopással kapcsolatos ókori eljárásokról: mégpedig az Androtion³⁸ és a Timocrates³⁹ elleni beszédek, amelyek közül egyik sem tartalmazza konkrétan a tiltott magatartást, sokkal inkább példálózó felsorolással határozták meg, hogy mi minősül lopásnak.⁴⁰

Később Démoszthenész ír Timocrates elleni beszédében⁴¹ a tolvajokról, és arról, hogy a körülményektől függően milyen büntetést vagy megpróbáltatást kellett elviselniük tettükért az ilyen elkövetőknek.⁴² Különbséget tettek ugyanis a között, hogy a lopás kizárólag magánérdeket sért, vagy az elkövetett *delictum* sérti az egész közösséget, a közrendet is. Ez utóbbit súlyosabban büntették. Ezután rátér arra, hogy amennyiben valaki ellopja másnak a magántulajdonát, a normális, a társadalom és a sértett számára is elfogadható büntetés, ha a lopott dolog értékének kétszeresét fizeti vissza a tolvaj.⁴³ De megemlíti, hogy a bíró megállapíthat egy kiegészítő büntetést is, mégpedig az 5 napig történő kalodába vagy ketrecbe zárást, aminek lényege a nyilvános megszégyenítés.⁴⁴ A célja ennek a kiegészítő büntetésnek természetesen ugyanaz volt, mint napjainkban is, hogy a potenciális leendő tolvajokat elretentse a jövőbeni elkövetéstől, hiszen aki valaha is ilyen kalodába került, egész elkövetkezendő életében szégyenkezett miatta.⁴⁵

Az Androtion elleni *oratio*ban⁴⁶ nem kapunk információt a tényleges lopásról szóló törvényről, viszont említ négyféle keresetet illetve eljárást, amelyeket a sértett fél megindíthat: *apagoge*, *ephegesis*, *dike klopēs* és a *graphē* eljárások.⁴⁷ E szakasz a perbeszédben azonban csak vázlatos, így szinte lehetetlen megmondani, hogy mire gondol pontosan Démoszthenész. Az is kétséges, hogy a felsorolt eljárásokat, hogyan lehet felhasználni egy megtörtént aktuális esetben.⁴⁸ Úgy jeleníti meg az eljárásokat, mintha az érintettnek választási lehetősége lett volna, hogy melyik keresetet indítsa meg.⁴⁹

A lopás büntetése általában

A lopást egyes jogfejlődési korszakokban nagyon szigorúan szankcionálták. Az éjjel tetten ért tolvajt bárki szabadon megölhette, tehát a jogi norma megállapított egy jogellenességet kizáró okot, így aki az éjjeli, vagy fegyveres elkövetőt (tolvajt) megölte nem volt felelősségre vonható emberölés miatt.⁵⁰ Vagyis a lopás minősített esete súlyosabban volt büntetendő az alapesetnél már az ókorban is, amelynek célja a generális illetve a speciális prevenció volt

³⁸ Demosthenes: *Medias*, *Androtion*, *Aristocrates*, *Timocrates*, *Aristogeiton I and II*, XXI-XXVI, *Against Androtion*, [593] 2.

³⁹ Demosthenes: *Medias*, *Androtion*, *Aristocrates*, *Timocrates*, *Aristogeiton I and II*, XXI-XXVI, *Against Timocrates* [700] 2.

⁴⁰ COHEN, 1983. 38.

⁴¹ Demosthenes: *Medias*, *Androtion*, *Aristocrates*, *Timocrates*, *Aristogeiton I and II*, XXI-XXVI, *Against Timocrates* [700] 2.

⁴² COHEN, 2005. 216.

⁴³ Uo. 216.

⁴⁴ David COHEN: *Crime, punishment, and the rule of law in Classical Athens*. In: Michael Gagarin – David Cohen (eds.): *Ancient greek law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005. 222.

⁴⁵ Uo. 222.

⁴⁶ Demosthenes: *Medias*, *Androtion*, *Aristocrates*, *Timocrates*, *Aristogeiton I and II*, XXI-XXVI, *Against Androtion*, [593] 2.

⁴⁷ COHEN, 1983. 38.

⁴⁸ Uo. 39.

⁴⁹ Uo. 39.

⁵⁰ <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/eletmodtortenet-oskor-es-okor/biras-kodas-az-okori-civilizaciokban/buntetesek-az-okori-civilizaciokban> (2015. 09. 18)

akkor és most is. Érdekesség emellett, hogy a napközben tetten ért tolvajt viszont nem volt szabad megölni, azt a bíróság elé kellett állítani; ebben az esetben a büntetés megkorbácsolás vagy akár rabszolgaságba taszítás volt, a tetten nem ért tolvaj pedig csupán az ellopott dolog kétszeresét (*duplum*) volt köteles megfizetni.⁵¹

Platón Törvények című művében rendelkezik a lopás büntetéséről is, valamint kiemeli azt is, hogy aki közvagyonot tulajdonít el, legyen az csekély vagy jelentős értékű ugyanazon büntetés érje.⁵² „Mert aki kisebb tárgyat lopott, az is ugyanazon indítékból, csak kisebb hatékonysággal lopott, és éppígy az is teljes mértékben vétkezik. Ha valaki idegenre vagy rabszolgára bizonyítja rá, hogy az meglopta a közvagyonot, annak eldöntése, hogy milyen büntetéssel lakoljon, vagy milyen bírságot fizessen, annak alapján történjék, hogy remélhető-e a megjavulása.”⁵³ „Ha ellenben polgárra bizonyult rá, akit abban a hitben neveltek, hogy jól nevelt ember lesz belőle, hogy meglopta vagy megrabolta hazáját, akár tetten érték, akár nem, mint szinte végképp javíthatatlant, halállal büntessék.”⁵⁴

Démoszthenész Androtion⁵⁵ és a Timocrates⁵⁶ elleni két szónoklatában körülírta a lopás négy változatát:

1. *Nappal történő, 50 drachma értéket meghaladó lopás esetében az érintett perelhető és halállal büntetendő.*
2. *Az éjjel elkövetett lopás értékre tekintet nélkül halállal büntetendő.*
3. *A Lyceumból, az Akadémiáról vagy a Kynosargosról történő lopás összegre tekintet nélkül halállal büntetendő.*
- 3 a. *A 10 drachmát meghaladó értékű kikötőből történő lopás, szintén halállal büntetendő.*
4. *A nappal, 50 drachma értéket meg nem haladó és a kikötőből 10 drachma értéket meg nem haladó lopás esetében a dolog értékének kétszeresére büntetik az elkövetőt és megadják annak a lehetőségét, hogy 5 napra kalodába is zárják.*⁵⁷

Démoszthenész az első pontban a lopás alapeseti tényállását határozta meg, majd ezt követi a három minősített eseti tényállás, amelyek esetében súlyosabb büntetést helyez kilátásba.

A szakrális normák, az erkölcs és a jog konfliktusa az ókorban

A napjainkban ismeretes normarendszerről ebben a korban még nem beszélhetünk, mivel csak a társadalom együttélését biztosító kezdetleges együttélési szabályrendszert alkalmaztak, amelyek nem mondhatóak még jogi szabályoknak, csupán az együttélésből fakadó vallási és erkölcsi normáknak.⁵⁸ Az ókorban rendkívül jellemző volt, hogy az adott társadalomban élő emberek az Istenek által kreált törvényeket előtérbe helyezték. Sőt azokat minden felett állónak tartották. Ekkor e mítoszok révén igyekeztek példát statuálni az ókori

⁵¹ Uo.

⁵² Plato: The Laws II, book XII, 941D.

⁵³ Plato: The Laws II, book XII, 942B.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Demosthenes: Medias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton I and II, XXI-XXVI, Against Androtion, [593] 2.

⁵⁶ Demosthenes: Medias, Androtion, Aristocrates, Timocrates, Aristogeiton I and II, XXI-XXVI, Against Timocrates [700] 2.

⁵⁷ COHEN, 1983. 40.

⁵⁸ MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*. 5. átdolgozott kiadás, Generál Nyomda, Szeged, 2008. 25.

ember számára.⁵⁹ Rendkívül szoros összefüggés volt a társadalmi valóság, illetve a közösség vallási képzetei, mítoszai, tanai között.⁶⁰ Eleinte nagy segítség volt a vallási kényszer a társadalom tagjai által létrehozott együttélési szabályok kikényszerítéséhez, az államhatalom hiánya idején, amikor a mitologikus hiedelmekkel élő polgárt az istenek haragjától akarták megvédeni, azáltal, hogy azt hangoztatták, hogy a normákat az istenek akaratából kell betartani.⁶¹

Összegzés

Prométheusz karaktere az összes emberi tudni vágyás és alkotni akarás gyönyörűségét és persze tragédiáját is példázta.⁶² Egy irodalmi mű számos szempontból vizsgálható. Tanulmányomban próbáltam Aiszkülosz szerzeményének jogi aspektusaira rávilágítani és bízom benne, hogy mind a jog, mind az irodalom képviselőinek tudtam újat, figyelemfelkeltőt mutatni. Számatlan jogi elem lehető fel ugyanis a korábbi és a mostani irodalmi alkotásokban is.

LILLA ÁRKOSY

The Conflict Between the Divine and the Human Rights in the Work of Aeschylus: Chained Prometheus

(Summary)

The work of the plot takes place in szkúthian rugged cliffs. The facts, according to the Prometheus stealing “many scholars fire” and give it to the mortals. But Prometheus should be punished because of his action.

Szkúthia rocky countryside where the punishment of Prometheus should be executed, they chained Prometheus to a rock. The penalty shall be performed by Hephaestus, who is the son of Zeus, and a relative of Prometheus. The legal problem is that Prometheus “noble deed” is actually a criminal act, the crime of theft. Prometheus want to do good to the people naively just wanted to help them. And just for this reason we can feel too serious this punishment imposed by Zeus to Prometheus.

---

⁵⁹ CASTIGLIONE László: *Az ókor nagyjai*. Budapest, 1982. 164.

⁶⁰ HAHN, 1982. 9.

⁶¹ MOLNÁR – JAKAB, 2008. 25.

⁶² HAHN 1982. 8.

KECSKÉS TAMÁS

A karkai per és a büntetőeljárás alapelvei

Bevezetés

Franz Kafka: A per¹ c. regénye legközvetlenebbül a büntető eljárásjog szempontjából vethető alá jogászai elemzésnek. A főhős, Josef K. tragédiája, vagy inkább tragikomédiája abból fakad, hogy az ellene folyó per szinte teljes egészében szembemegy azokkal a vívmányokkal, amelyek a modern eljárásjogokat jellemzik. A párbeszédok során a szereplők gyakran jogszabályba illő vagy inkább azokat megszegő pontossággal írják körül a regényben alkalmazott perjogi szabályokat. Kiváltképp Huld (a főhős védője), Block (a kereskedő, a védő egyik ügyfele) és Titorelli (a bíróság állandó alkalmazásában álló, a bírói portrékat készítő festő) szavai értékesek ebből a szempontból. Ők néha kifejezetten a törvényre utalnak, néha viszont az azzal szögesen ellentétben álló bírói gyakorlatra. Ahogy Titorelli mondja „[i]tt két különböző dologról van szó, arról, amit a törvény mond, és arról, amit személyesen tapasztaltam, ezt ne keverje össze.” (p. 127.)

A tanulmány során az így feltérképezett fiktív perrendet vetem össze a regény íródásának helyén és idején hatályos büntető eljárásjogi kódex, az 1873. évi osztrák *Strafprozessordnung*² (röviden StPO) rendelkezéseivel. Mivel a kettő között igen gyakori az eltérés, ezért kitérek arra is, hogy volt-e a jogtörténetben valaha olyan szabályozás, ami a karkai perre emlékeztetne.

A karkai per és az StPO között alapelvi szintű eltérések mutatkoznak, ezért érdemes az összehasonlítást a büntető eljárás alapelveinek mentén elvégezni.

A nyilvánosság elve

„Maga után be kell zárnom, senki sem mehet be” (p. 37.), mondta az ismeretlen nő, miután beengedte Josef K-t az ülésterembe, ahol épp az ő ügye volt napirenden.

Ez arra vezethető vissza, amit Huld mond a főhősnek, miszerint „az eljárás nem nyilvános, esetleg ha a bíróság szükségesnek tartja, nyilvánossá is válhat, de a törvény nem írja elő a nyilvánosságot.” (p. 97.)

Az StPO valójában ezzel szemben kimondta a főtárgyalás nyilvánosságát,³ csak a közrend és a közbiztonság érdekében engedte meg annak korlátozását.⁴

¹ FRANZ Kafka: *A per*. Talentum, Budapest, 2000.

² A tanulmány során az StPO Gerhard Köblernek, az Innsbrucki Egyetem emeritus professzorának honlapján elérhető szövegét használtam fel. <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StPOOE1873.htm> (2015. 10. 01.)

³ StPO 1873. „§. 228. *Die Hauptverhandlung ist öffentlich bei sonstiger Nichtigkeit.*“

⁴ StPO 1873. „§. 229. *Die Öffentlichkeit einer Hauptverhandlung darf nur aus Gründen der Sittlichkeit oder der öffentlichen Ordnung ausgeschlossen werden.*“

Főtárgyalásra azonban nem került sor a regény cselekményében, sőt, annak kitűzését gyakorlatilag lehetetlenség elérni a mű fiktív jogrendjében.⁵ Az ülés, amin K. ügye volt napirenden, nem főtárgyalás volt, hanem kihallgatás a vizsgálóbíró elnökletével. A nyomozati és a vizsgálati szakban pedig az StPO alapján is csak korlátozottan érvényesült a nyilvánosság elve. Ez ugyanúgy igaz napjaink büntető eljárásjogi kódexeire, például a hatályos magyar Be-re is.

Mindennek ellenére a terheltnek jogában állt és áll a vele szemben fennálló gyanút, illetve a felhozott vádak megismerni. A vizsgálóbíró azonban ezekről elmulasztja tájékoztatni K-t, holott az StPO 199. §-a szerint erre köteles lett volna.⁶ A letartóztatást elrendelő határozattal együtt pedig a vádiratot is kézbesíteni kellett volna Joseph K. részére a 209. §⁷ értelmében, az őt letartóztató felügyelő ennek ellenére úgy nyilatkozik, „[m]ég azt sem mondhatom önnek, hogy bevádolták, vagy inkább: nem tudom, van-e ön ellen vád. Letartóztattuk, ez rendben van, egyebet nem tudok.” (p. 17.)

E szabályok mellőzése adja meg az egész regény alaphangulatát, a főhősnek ugyanis fogalma sincs arról, hogy milyen bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják. Pedig, – ahogy Beccaria teszi fel költői kérdését – „[k]i védekezhet a rágalommal szemben, amikor az a zsarnokság legerősebb pajzsával, a titokkal van felfegyverkezve?”⁸ A regény jogrendjében viszont „a vádlott és a védője számára a bírósági iratok is hozzáférhetetlenek, főleg a vádirat, így hát általában nem tudjuk, vagy legalábbis nem pontosan, mi ellen kell irányulnia az első beadványnak, az tehát voltaképp csak véletlenül tartalmazhat olyasmit, ami az ügy szempontjából jelentős.” (p. 97.)

Ráadásul „a bíróság végső döntéseit nem hozzák nyilvánosságra, ezek még a bírák számára sem hozzáférhetők, következésképp a régi törvényszéki esetekről csak legendák maradtak ránk.” (p. 128.) Ehhez képest az StPO előírta, hogy az ítélethirdetésnek zárt tárgyalás esetén is nyilvánosan kell megtörténnie.⁹

A közvetlenség és szóbeliség

„Hisz az imént még maga mondta, hogy a bíróság teljesen elzárkózik a bizonyítékok elől. - Csak a törvényszék elé tárt bizonyítékoktól zárkózik el - mondta a festő, és fölemelte mutatóujját, jelezve, hogy K. nem vett észre valami finom különbséget.” (p. 125.) Ez egy másik fontos eljárásjogi alapelvnek, a közvetlenség elvének a tökéletes kifordítása. Annak ugyanis épp az a lényege, hogy a bíróság az ítélethozatalkor csak azt veheti figyelembe, ami a főtárgyaláson felmerült.¹⁰ Az StPO 258. § ennek kimondása mellett még azt is hozzáteszi, hogy a periratok csak akkor szolgálhatnak bizonyítékként, ha a főtárgyaláson felolvassák

⁵ „Más ügyvédek kerestem hát. Nyomban előrebocsátom: egyikük sem követelte vagy érte el a főtárgyalás kitűzését, ez, persze némi föntartással, s erről még beszélek majd, valóban lehetetlen”. (p. 146.)

⁶ StPO 1873 §. 199. „Nach der Vernehmung der persönlichen Verhältnisse des Beschuldigten hat ihm der Untersuchungsrichter das Verbrechen oder das Vergehen, dessen er beschuldigt ist, im Allgemeinen zu bezeichnen und ihn zu veranlassen, daß er sich über die den Gegenstand der Anschuldigung bildenden Thatsachen in einer zusammenhängenden, umständlichen Erzählung äußere.“

⁷ StPO 1873. „Wird auf sein Verlangen die Anklageschrift seinem Vertheidiger zugestellt, so läuft die Frist zur Ausführung des angemeldeten Einspruches von der Zustellung an den Vertheidiger.“

⁸ Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998. 29.

⁹ StPO 1873. §. 231. „Die Verkündung des Urtheiles aber muß jederzeit öffentlich geschehen.“

¹⁰ StPO 1873. §. 258. „Das Gericht hat bei der Urtheilsfällung nur auf dasjenige Rücksicht zu nehmen, was in der Hauptverhandlung vorgekommen ist.“

azokat.¹¹ Ez utóbbi kiegészítő szabály nem is annyira a közvetlenség elvét hivatott szolgálni, hisz az ebben az esetben sérelmet szenved, hanem a szóbeliség érvényesülését a tárgyalási szakban.¹²

A regény egyes részeiből úgy tűnhet, hogy a kázkai per szabályai igencsak előtérbe helyezik a szóbeliség elvét, hiszen „a bíróság az első beadványokat egyáltalán el sem olvassa. Egyszerűen a többi aktához csapják, s arra hivatkoznak, hogy a vádlott kihallgatása és megfigyelése egyelőre fontosabb minden írománynál.” (p. 97.) A kereskedő is arról panaszkodott, hogy az ő ügyében „csak kihallgatások voltak, többnyire azonos tartalommal; kész válaszaim voltak már, mint a litánia”. (p. 146.) Mégis egy alapvetően írásbeli bizonyítási eszköz, amelyet a bíróság leginkább figyelembe vesz, de ez átvezet minket az anyagi igazság elvéhez.

Az anyagi igazság elve

„[F]elírom egy ív papírra ártatlansága igazolását. Apám rám hagyott egy ilyen, teljesen megtámadhatatlan igazoló szöveget. Ezzel az igazolással sorra járom az ismerős bírákat. Például azzal kezdem, hogy a bírónak, akit most festek, ma este, ha az ülésről jön, előterjesztem az igazolást. Elébe terjesztem az igazolást, közlöm vele, hogy ön ártatlan, és kezeskedem az ártatlanságáért. Ez azonban nem csupán formáság, hanem valódi, kötelező kezesesség. [...] Egyébként korántsem bizonyos, hogy mindenki hinne nekem, némelyik bíró például azt követeli majd, hogy vigyem el hozzá önt. [...] Ha aztán már elegendő számú bírói aláírás van az igazoláson, elmegyek ezzel az igazolással ahhoz a bíróhoz, aki az ön pörét vezeti. Lehet, hogy ő is aláírta már, akkor valamivel még gyorsabban megy minden, mint egyébként.” (p. 130.)

A kezesesség ma magánjogi kategória, amely alapján a kezes azt vállalja, hogy a kötelezett teljesítésképtelensége esetén helyette ő teljesíti a jogosultnak. Korábban azonban ismeretes volt büntetőügyekben is. Magyarországon például még a 17. században gyakori volt, hogy a földesúr kezeskedett a jobbágya bíróság előtti megjelenéséért, mert így érte el annak szabadlábra helyezését, aki máskülönben nem tudott volna neki munkát végezni.¹³ Az is előfordult, hogy a panasztevő kezeséget vállalt a terhelt bűnösségéért, hogy annak jó hírneve ne sérüljön, amennyiben a gyanú, illetve a vád alaptalannak bizonyul.¹⁴ A regényben szereplő „kezesesség” azonban egyik felsorolt esetre sem emlékeztet. A kezesesség ugyanis nem bizonyítási eszköz, hanem biztosíték. A terhelt ártatlanságára vonatkozó nyilatkozatok büntetőjogi felelősséget megszüntető hatása sokkal inkább az eskütársak intézményére hasonlít. Hajnik Imre úgy is nevezi képletesen az eskütársakat, hogy ők „az esküt tevő fél hitelességének [...] egyszerű kezesei.”¹⁵ Ennek lényege tehát az volt, hogy a vádlott (vagy magánjogi ügyekben az alperes) esküt tett, hogy nem ő követte el a bűncselekményt, amelynek megerősítéséhez eskütársakat is igénybe vett. A bíróság pedig, amennyiben elegendőnek ítélte az eskütársak számát azoknak rendi állására tekintettel, felmentette a

¹¹ StPO 1873. §. 258. „Das Gericht hat bei der Urteilsfällung nur auf dasjenige Rücksicht zu nehmen, was in der Hauptverhandlung vorgekommen ist. Actenstücke können nur insoweit als Beweismittel dienen, als sie bei der Hauptverhandlung vorgelesen worden sind.”

¹² ÁNGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jogi tankönyve*. Atheneum, Budapest, 1915. 209.

¹³ KÁLLAY István: *Kezesesség és cautio a XVI – XIX. századi magyar jogban*. In: Benedek Ferenc – Szita János (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VI.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 236.

¹⁴ Uo. 236.

¹⁵ HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-bázi királyok alatt*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899. 317.

vádlottat. Egyáltalán nem volt szükséges, hogy az eskütársaknak bármilyen közvetlen tapasztalatuk legyen az elkövetett bűncselekményről, esküjük inkább arra vonatkozott, hogy a vádlott egy becsületes ember, akiről el sem tudják képzelni, hogy valaha is bűnelkövetésre vetemedne.¹⁶ Mindez csak annyiban különbözik a regényben vállalt „kezességétől”, hogy az írásbeli nyilatkozat, míg az eskü szóban történt. Ezek azonban csupán alaki bizonyítási eszközök, hiszen a célként megfogalmazott anyagi igazság korántsem derül ki belőlük. Az StPO 258. §¹⁷ alapján viszont a bíróságnak megbízhatóságuk és bizonyítóerejük alapján kellett értékelniük, az eskü azonban szinte teljes egészében híján van ezeknek az ismérveknek.

Fontos itt megemlíteni, hogy 1993-ban a magyar „Alkotmánybíróság a perben elérhető igazság kérdését [...] a processzuális igazság javára döntötte el.”¹⁸

Az anyagi és a processzuális igazság problematikájának ennél bővebb kifejtése jelentősen eltérítene a tanulmány eredeti célkitűzésétől. Akármelyik elv is dominál a mai büntető eljárásjogokban, a pusztán formális bizonyítékok semmiképp nem lehetnek relevánsak a bíróságok számára.

A bizonyítékok szabad mérlegelése

„[S]okan a vádlott arcából, de különösen ajka vonalából akarják kiolvasni a per kimenetelét. Ezek az emberek tehát azt állították, hogy önt, az ajkáról következtetve, biztosan és nemsokára elítélik.” (p. 143.) Bár ezt csak vádlottak között terjedő babonaként meséli a kereskedő Josef K-nak, miután a bíróság valódi bizonyítékokkal nem törődik, kénytelen valóban ilyen benyomások alapján ítéletet hozni, mint amilyen a vádlott szájartása. Mindez értelmezhető úgy, mint egy ma is elfogadott büntető eljárásjogi alapelv, a bizonyítékok szabad mérlegelésének szélsőséges változata. Az elv tulajdonképpen reakció volt az inkvizitórius eljárás kötött bizonyítási rendszerére, amely egyrészt taxatív felsorolta a szóba jöhető bizonyítási eszközöket, másrészt azoknak előre meghatározott értéket tulajdonított. Elsőként az 1791. évi francia büntető eljárásjogi kódex deklaráta az elvet, amit az 1808. évi utóda is átvett.¹⁹ Utóbbi a bíró belső meggyőződésének (*conviction intime*) is szabad teret enged, ami Finkey Ferenc szerint „azt jelenti, hogy a bíró ítéletében csupán lelkiismeretét követi s így bizonyítékok nélkül is elítélhet s alapos bizonyítékok fenforgása ellenére is felmenthet valakit, egyszerűen véleménye, meggyőződése szerint, melyet indokolni nem tartozik senki előtt.”²⁰ Épp az StPO honosította meg Finkey szerint ezen elvnek egy szűkebb értelemben vett formáját. Szerinte „[A]z osztrák rendszer »szabad mérlegelése« nem egyszerű lelkiismereti sugallat, nem önkényes vélekedés, mint a francia rendszeré, hanem a bizonyítékoknak szabad és lelkiismeretes méltatása s ennél fogva e rendszer szerint csak bizonyító adatok alapján s ezekből nyert meggyőződés útján lehet valakit elítélni.”²¹

¹⁶ BÓNIS György: *A Magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996. 66.

¹⁷ StPO 1873. §. 258. „Das Gericht hat die Beweismittel in Ansehung ihrer Glaubwürdigkeit und Beweiskraft sowohl einzeln, als auch in ihrem inneren Zusammenhange sorgfältig und gewissenhaft zu prüfen.”

¹⁸ ELEK Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*. Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012.

¹⁹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1899. 201.

²⁰ Uo. 201.

²¹ Uo. 201.

Angyal Pál szerint a franca megoldás „[s]em szabadosságot, az ész és tapasztalat törvényeinek mellőzését jelenti, sőt ezeknek betartása fokozottan kötelező a büntetőper bírójára.”²²

A regényben mindenesetre olyan értelmezést nyer a bizonyítékok szabad mérlegelése, amely Finkey szerint a korabeli francia eljárásjogot uralta.

Az officialitás elve

„Hatóságunk, amennyire ismerem [...], nem keresi a lakosságban a bűnt, hanem - ahogy a törvény szól - a bűn vonzza őt magához [...]. Ez törvény. Hol lehetne itt tévedés?” (p. 13.)

A tévedés abban rejlik, hogy a világtörténelemben egyetlen törvény sem tartalmazott ilyen rendelkezést. Az viszont, hogy a „bűn vonzza [a hatóságot] magához” a hivatalbóli eljárás (az officialitás) elvére emlékeztet, amely már az StPO-ból rendelkezéseiből is kiolvasható.

Az ügyészek kötelesek minden büntetendő cselekményt, amely a tudomásukra jut és nem csupán egy magánfél kívánságára nyomozandók, illetve büntetendő, hivatalból üldözni és ezért azok nyomozása és az illetékes bíróság általi megbüntetése érdekében a szükséges intérványokat megtenni.²³

A végleges döntés elve

„A legalsóbb bírának [...] nincs joguk a végleges felmentéshez, erre csak a legfelső, önnek, nekem és mindnyájunknak teljesen elérhetetlen bíróság jogosult.” (p. 131.) Titorelli szavai a valóságban nem állták meg a helyüket. Az StPO 284. és 294. §-ai ugyanis háromnapos határidőhöz kötötték az elsőfokú bíróság ítéletei elleni perorvoslatokat (semmiségi panasz, fellebbezés), ha ez úgy telt le, hogy a jogosultak nem támadták meg a döntést, akkor azt már rendes jogorvoslattal nem lehetett megtámadni, s így a vádlottat a „legalsóbb bírák” végérvényesen felmentették. A gyakorlatban egyébként egyáltalán nem azt jelentette és jelenti a „valódi felmentés”, ahogy azt Titorelli elmondja a regényben. Nem igaz, hogy ilyenkor „teljesen félreteszik a per aktáit, egészen eltűnnek az eljárásból, nemcsak a vádat, de a pert, sőt a felmentést is megsemmisítik, mindent megsemmisítenek”. (p. 131.)

Azonban az a jelenség sem ismeretlen a jogtörténészek előtt, amit Titorelli látszólagos felmentésnek nevez. Ez gyakorlatilag az inkvizitórius eljárásban alkalmazott *absolutio ab instantia*, amelynek lényege, hogy bizonyítékok elégtelensége esetén a bíróság nem menti fel a vádlottat, hanem eljárást megszüntető végzést hoz, ami *res indicatát* nem eredményezvén az eljárás bármikori kiújulásához vezethet.²⁴ Titorelli ezt úgy írja le, hogy „[e]gy napon – senki se várja – valamelyik bíró figyelmesebben veszi kezébe az aktát, észreveszi, hogy ebben az esetben a vád még érvényes, és elrendeli az azonnali letartóztatást.” (p. 131.) Huld ügyvéd pedig egy régi bírói határozatot idéz,²⁵ amely szerint „a gyanúsítottak jobb a mozgás, mint a nyugalom, mert aki nyugalomban van, az anélkül, hogy tudná, mindig mérlegre kerülhet, és bűneivel együtt megmérgettetik.” (p. 157.)

²² ANGYAL, 1915. 273.

²³ StPO 1873 § 34. „Die Staatsanwälte haben alle strafbaren Handlungen, welche zu ihrer Kenntniß kommen und nicht blos auf Begehren eines Betheiligten zu untersuchen und zu bestrafen sind, von Amtswegen zu verfolgen und daher wegen deren Untersuchung und Bestrafung durch das zuständige Gericht das Erforderliche zu veranlassen.“

²⁴ ANGYAL, 1915. 274.

²⁵ Ami azért furcsa, mert elvileg a bíróságok döntései nem nyilvánosak.

Az StPO alapján azonban ilyen helyzet nem állhatott elő, mert felmentő ítéletet kellett hozni abban az esetben, ha nem sikerül bizonyítani, hogy a bűncselekményt a vádlott követte el.²⁶

Érdekes, hogy az osztrák kódex olyan esetekben is felmentő ítéletet irányozott elő, amikor pl. a hatályos magyar Be. szerint az eljárás megszüntetésének van helye. Például, ha az ügyész a vádat elejtette, az StPO alapján a vádlottat fel kellett menteni,²⁷ a hatályos magyar jog szerint viszont végzéssel kell megszüntetni az eljárást.²⁸

Az eljárási feladatok megoszlásának elve

„A vád alóli felmentés nagy joga tehát nem a mi bíránké, de ahhoz joguk van, hogy megszabadítsák a vádtól”, mondja Titorelli az alsóbb bíróságokra utalva. (p. 131.)

Magától a vádtól azonban csak a vádló szabadíthat meg, csak ő ejtheti a vádakát. A vádat pedig természetesen az StPO alapján is a közvádas bűncselekmények esetén az ügyész, egyébként pedig a magánvádló képviselte.²⁹ A bíróságnak azonban a korabeli osztrák büntető eljárásjog nem szánt ilyen szerepet, mivel a modern vegyes rendszerű szabályozással ez nem is fért össze, amelyek az eljárási feladatok megoszlásának elvét vallják. Az inkvizitórius büntetőper jellemzője ezzel szemben az volt, hogy az ítélezés mellett a vád és a védelem funkciója is kizárólag a bíróság kezében összpontosult.³⁰

A regény egyéb részei is azt erősítik meg, hogy a karkai perben is a bíróság látott el minden eljárási feladatot. Egyrészt Titorelli szerint „a törvényszék senkit sem vádol meg könnyelműen” (p. 124.), másrészt, amikor Josef K. fel akarja hívni az egyik ügyészt, akivel jó barátságban van, az őt letartóztató rendőr megjegyzi, „nem tudom mi értelme volna, hacsak nincs vele valami megbeszélni való magánügye.” (p. 18.) Ebből látszik, hogy a karkai jogrendszer ismeri az ügyészi funkciót, de annak feltehetően semmi lényeges szerepet nem szán a büntető eljárás során.

A védőknek viszont egyértelműen mellőzött szerep jut a regényben, amit épp K. ügyvédjétől, Huldtól tudhatunk meg. „A törvény ugyanis voltaképp nem engedi meg, hanem csak eltűri a védelmet, s még az is vitatott, hogy legalább ez az eltűrés kiolvasható-e az ide vonatkozó cikkelyből.” (pp. 97-98.)

Az StPO 39. §-ából természetesen nem csak az eltűrés, de a kifejezett engedély is kiolvasható, hiszen az úgy rendelkezik, hogy a terhelt minden büntetőügyben védőt vehet igénybe. Sőt, a 41. § értelmében a vádirat közlésekor az erre vonatkozó jogáról a terheltet ki is kellett oktatni.

Nem csak megengedett volt a védelem, hanem esküdtbíróság főtárgyalásán kötelező volt a kirendelése a terhelt akarata ellenére is. [StPO 41. §]

²⁶ StPO 1873. § 459. 3) „wenn der Gerichtshof [...] nicht erwiesen sei, daß der Angeklagte die ihm zur Last gelegte That begangen habe [...]“

²⁷ StPO 1873 §. 259. „Der Angeklagte wird durch Urtheil des Gerichtshofes von der Anklage freigesprochen: [...] 2) wenn der Ankläger nach Eröffnung der Hauptverhandlung und ehe der Gerichtshof sich zur Schöpfung des Urtheiles zurückzieht, von der Anklage zurücktritt;“

²⁸ 1998. XIX. tv. 332. § (1) „A bíróság az eljárást megszünteti [...] e) ha az ügyész a vádat elejtette és pótmagánvádnak nincs helye.”

²⁹ StPO 1873. §. 2. „Die gerichtliche Verfolgung der strafbaren Handlungen tritt nur auf Antrag eines Anklägers ein. Wegen Handlungen, die nach den Strafgesetzen nur auf Begehren eines Beteiligten verfolgt werden können, kommt diesem die Anstellung der Privatanklage zu. Alle anderen strafbaren Handlungen sind Gegenstand der öffentlichen Anklage, deren Erhebung zunächst der Staatsanwaltschaft zukommt, statt derselben aber nach Maßgabe dieser Strafproceßordnung von dem Privatbetheiligten übernommen werden kann.“ (§. 48.)

³⁰ ANGYAL, 1915. 253.

A kaffkai perben Huld szerint „[l]ehetőleg mellőzni akarják a védelmet, hogy minden magán a vádlotton múlték.” (p. 98.) Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az inkvizitórius eljárásban sem arról volt szó, hogy a terheltet nem illeti meg a védelem, hanem a védelem funkcióját is a bíróság látja el. Ezt nevezi a jogtudomány materiális védelemnek – szemben a védői funkciót rejtő formális védelem kifejezéssel – amelynek lényege, hogy a bíróságnak gondosan figyelembe kell vennie az enyhítő körülményeket, és az őt megillető jogokról akkor felvilágosítani, ha azt a törvény külön nem is írja elő. Az StPO nem csak a bíróságot, hanem minden a büntetőeljárásban eljáró hatóságot kötelezi erre.³¹

Az ártatlanság vélelme

Titorelli már idézett mondata, miszerint „a törvényszék senkit sem vádol meg könnyelműen, s ha már egyszer vádol, szilárd meggyőződése, hogy a vádlott bűnös, és e meggyőződésétől csak nehezen lehet eltéríteni”, szembe megy az ártatlanság vélelmével. (p. 124.)

A már korábban idézett regényszöveghez képest egy már szintén hivatkozott törvényhely nyújtja a kontrasztot: a StPO. alapján fel kellett menteni, akiről nem sikerült bizonyítani, hogy elkövette a bűncselekményt.

Az inkvizitórius eljárás rendszerében viszont a bűnösséget vélelmezték, tehát a vádlottnak kellett bizonyítania, hogy nem ő követte el a bűncselekményt.

Összegzés

A fentiekből láthattuk, hogy a kaffkai per nem, hogy nem felelt meg a korabeli osztrák büntető eljárásjognak, hanem annak szöges ellentéte volt. Döntően az inkvizitórius eljárás fő vonásai jellemzik, mint a titkosság, a bűnösség vélelme vagy az officialitás. Vannak azonban akkuzatórius elemei is, mint a bizonyítékok szabad mérlegelése vagy épp az eskütársak intézménye. Az StPO ehhez képest modern vegyes rendszert vezet be az osztrák örökös tartományok területén, amelyben az akkuzatórius elemek dominálnak. Ha csak a törvény szövegéből indulunk ki, akkor nem Kafka korának büntető eljárása jelenik meg a regényben. Nem kizárt azonban, hogy az író az élő jogból merített, ahol még a törvény rendelkezései ellenére is megmaradtak az inkvizitórius per maradványai. Ezt azonban már sohasem tudjuk meg, ahogy azt sem, hogy mivel vádolták Joseph K-t.

---

³¹ StPO 1873. § 3. „Alle in dem Strafverfahren thätigen Behörden haben die zur Belastung und die zur Verteidigung des Beschuldigten dienenden Umstände mit gleicher Sorgfalt zu berücksichtigen, und sie sind verpflichtet, den Beschuldigten auch, wo es nicht ausdrücklich vorgeschrieben ist, über seine Rechte zu belehren.”

TAMÁS KECSKÉS

The Kafkaesque Trial and the Fundamental Principles of Criminal
Procedure

(Summary)

The legal analysis of the Trial written by Franz Kafka can mainly be made through the aspect of criminal procedure. The tragedy of the protagonist Josef K. was caused by the conflict between the trial against him and the principles of modern criminal procedure.

The characters describe precisely the procedural rules in their dialogues especially Huld (the defence lawyer of the protagonist), Block (a merchant who is another client of the lawyer) and Titorelli (the painter of the judges' portrait).

They sometimes refer to statutes, however at times they also present the judiciary practice which is the total opposite of the text of law. As Titorelli says that there are "two different things here, there's what it says in the law and there's what I know from my own experience, you shouldn't get the two confused."

In this article the procedural rules of the Trial are compared to the Austrian Code of Criminal Procedure from 1873 which was in force during the writing of the novel.

Since there are many differences it will also be presented if there was a regulation that was similar to the Trial.

KÉRI JUDIT

Josef K. és a meghülés, avagy a társadalombiztosítás rendszerének fejlődése

Bevezetés

A jog és irodalmi művek összekapcsolása új szemléletet adva segítheti, érdekesebbé teheti a mű megértését, vagy éppen kiegészítheti azt. Az adott epikai, lírai vagy drámai mű háttérben megjelenő hatályos jogszabályok, társadalmi, politikai jellemzők új nézőpontot adhatnak az olvasó számára. Franz Kafka *A per* című kisregénye elsősorban büntetőjogi vizsgálat tárgyát képezheti, ám tágabb értelemben szociális jogi vizsgálatra is lehetőséget teremt. Kafka a műben több alkalommal utal arra, hogy a főszereplő, Josef K. meghúléssal küszködik.¹ A művet végigkíséri Josef K. munkahelyi vívódása, fontos szerepe van annak, hogy egy bankban dolgozik, munkaviszonyban áll, ezáltal szociális jogi szempontból biztosítottnak minősül. Ez remek kiindulópontot ad a szociális jogi szempontú vizsgálathoz. Így ezt kihasználva az utóbbi szabályozásának mentén haladva vizsgálom a társadalombiztosítás fejlődését.

A regény születésének ideje 1910., ami egybeesik a szociális jogi ellátási rendszerek fejlődésének egy jelentős korszakával.²

A társadalombiztosítás szövevényes rendszere az elmúlt másfél évszázadban kezdett fejlődni és formálódni, azzá a rendszeré, amit ma társadalombiztosításként ismerhetünk. A napjainkban megszokott, természetesnek vett ellátási rendszer nem állt mindig az egyének rendelkezésére, nem jelentett korábban is ilyen széles körben, a megélhetési zavarhelyzetek valamennyi előfordulási formájára (öregség, rokkantság, terhesség, munkanélküliség) gyógyírt. Mint azt majd láthatjuk a társadalombiztosítás rendszere mind a biztosítottak foglalkozásának vonatkozásában, az ellátások számában, a kockázatok körében, a szervezetrendszer felépítésében, a feladatokat ellátó szervek feladataiban és hatáskörében sokat változott.

Célom elsődlegesen a társadalombiztosítási rendszer fejlődésének bemutatása, így egyrészt a társadalombiztosítás kezdeti kialakulását vizsgálom, majd ezt követően a magyar társadalombiztosítás fejlődését tekintem át az adott kor társadalmi jellemzőire való rövid tekintéssel. Az irodalmi kiindulópontból következően az egészségbiztosítás vizsgálata kap na-

---

¹ „látszólag közömbösen fogadta az ilyen megbízásokat, sőt amikor egyszer fárasztó, kétnapos üzleti útra kellett mennie, még komoly meghüléséről is hallgatott” Franz KAFKA: *A per*. Talentum Diákkönyvtár, 1968. 162.

² Kafka életrajzát vizsgálva találhatunk egy kapcsolódási pontot a társadalombiztosítás és az író között, ugyanis a jogi egyetem elvégzése után a Prágai Munkásbiztosító Intézetben dolgozott.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1883_julius_3_franz_kafka_szuletese/ (2016. 03. 03.)

gyobb hangsúlyt, de a minél teljesebb vizsgálat érdekében a nyugdíjbiztosítás, a balesetbiztosítás megjelenésére és fejlődésére is kitérek.

A világban különféle elvek és módszerek alapján megszervezett ellátási rendszerek jelentek meg. A következőkben a biztosítási típusú szociális ellátási modell kialakulását mutatom be, mert ez volt az a modell, amely komoly hatást gyakorolt a világ sok államának ellátási rendszerére és a társadalombiztosítás irányait ez rajzolta meg.

A bismarcki modell

Az állam által megszervezett szociális ellátási rendszer első példája a bismarcki modell alapján valósult meg. Az egyént fenyegető kockázatok közül a betegség volt az, amelynek hátrányos következményeit elsődlegesen enyhíteni próbálták állami intézkedésekkel, így az egészségbiztosítás jelent meg elsőként.

Otto von Bismarck kancellár 1883-ban kötelezővé tette az egészségbiztosítást, vagyis beteg vagy betegségi biztosítást. Ebben a modellben a társadalom jelentős részét kötelezték a biztosításban való részvételre, amivel a belépők mellett azok családtagjai is (gyermekei, házastársa) biztosítottá váltak. Elsősorban a munkaviszonyban álló, de egy meghatározott keresetet el nem érők számára volt kötelező a belépés. Ezt a későbbiekben kiterjesztették más csoportokra, így például az önfoglalkoztatókra is. Érdekessége a modellnek, hogy ki lehetett maradni abban az esetben, ha az egyén az alábbi két meghatározott csoporthoz tartozott. Egyrészt a legszegényebbek közé, akiknek egyáltalán nem volt semmilyen, vagy csak laza kapcsolata a munkaerőpiaccal. Másrészt kimaradtak a jómódúak, azok, akiknek a jövedelme egy meghatározott kereset felett volt, így nagy jövedelemmel, vagyonnal rendelkeztek, ezért nem volt szükség helyzetük stabilizálására az egészségbiztosítási rendszerbe való csatlakozással.³

A magyar társadalombiztosítás történetének bemutatása előtt érdemes a biztosítási típusú modell néhány jellemzőjét összerendezni, mert a későbbiekben tárgyalt fejlődési folyamat során – ahogy a bismarcki modellben is – ezek a jellemzők jól felismerhetőek.

A biztosítási modell

A biztosítási típusú rendszerek abból az alapfeltevésből indulnak ki, hogy a társadalom tagjai két nagy csoportba sorolhatóak aszerint, hogy a megélhetésükhöz szükséges javakhoz hogyan jutnak hozzá. Az egyik csoportba azok tartoznak, akik saját munkájuk által szerzik meg a megélhetésükhöz szükséges javakat, míg a másik csoportba tartozók számára a szükséges javak rendelkezésre állnak tevékenységüktől függetlenül. Ez alapján a szociális ellátási rendszer működését elsődlegesen az első csoportba tartozókra kell összpontosítani. A második csoport megélhetése azokban az időszakokban is biztosított, amikor saját tevékenységükkel nem képesek annak megtermelésére. Az első csoportba tartozók esetében nagy a valószínűsége annak, hogy valamilyen megélhetési zavarhelyzet következik be. Ennek következtében elvárható a munkát végző személyektől, hogy a megélhetési zavarhelyzet bekövetkeztére már akkor készüljenek, amikor az még nem következett be. A biztosítási modell irányát követve a szociális ellátási rendszer feladata az, hogy a munkaképes egyénektől el-

---

³ NÉMETH György: Egészségbiztosítási alapmodellek. *Esély* 2007/5., 45., 47-48. A bismarck-i modell mellett kiemelt másik elméleti modell Beveridge nevéhez köthető. E modell célja az volt, hogy a társadalom minden tagja számára hozzáférést biztosítsanak az egészségügyi ellátásokhoz. A költségeket adóeszközökből fedezik, nincs meghatározott fizetendő járulék. Nincs mód arra, hogy bárki is kívül maradjon a rendszeren, mindenki ennek a tagja. Uo. 49.

vonják a javak egy részét és az azokból képzett alpból ellátást nyújtsanak számukra a kockázat bekövetkezésekor, amely által a korábbi életszínvonalukat megközelítő szintet éri el.⁴

Biztosítás és társadalombiztosítás

A biztosítási modell jellemzőinek áttekintése mellett szükség van a társadalombiztosítás fogalmának meghatározására a téma vizsgálatához.

A társadalombiztosításról elmondható, hogy az az állam által működtetett szociális ellátási rendszer része. Ebben az intézményben az állam a társadalom egy bizonyos rétegéhez tartozó egyéneket arra kötelezi, hogy azon időtartam alatt, amíg képesek önmagukról gondoskodni, saját munkájukon keresztül képezzenek tartalékot. Mindezt úgy, hogy fizessék be egy központi alapba az általuk megtermelt javak egy részét. Ezért cserébe az előre meghatározott kockázatok bekövetkezése esetén jogosultak lesznek ellátások igénybevételére. Ezen ellátások mértéke előre rögzített.⁵

Bizonyos esetekben lehetőség van önkéntes biztosítás kötésére. Jövedelemszerző tevékenység folytatásához kötött az ellátásra való jogosultság, az részesülhet védelemben, aki az azzal járó terheket is viseli, vagyis eleget tesz a járulékfizetési kötelezettségnek. A rendszer igen részletesen szabályozott, hiszen a megélhetési zavarhelyzeteket előre lefektetik a jogszabályokban és csakis előre meghatározott esetekben nyújtja az előre meghatározott ellátásokat. Az ellátás mértékéről elmondható, hogy az általában a kieső jövedelemhez igazodik. Ez azt jelenti, hogy azzal azonos vagy majdnem azonos ellátást kap az arra jogosult. Az ellátások jogi úton kikényszeríthetőek a jogosultak részéről. A finanszírozási mechanizmust tekintve elkülönült alapokat hoznak létre.⁶

A fentiekben tárgyaltakon túl a két fogalom – társadalombiztosítás és önkéntes biztosítás – közötti különbség, hogy biztosítás esetén nincs redisztribúció, társadalombiztosítás esetén pedig van. Németh György szerint elkerülendő rossz az újraelosztás a biztosításban, míg a társadalombiztosításban tudatosan alkalmazott módszer.⁷

A társadalombiztosítás fejlődésének kapcsán megemlítendő, hogy a társadalmi igények is változtak és hatást gyakoroltak arra. A társadalombiztosítás fejlődését a társadalmi igények változása alapján három nagy korszakra lehet osztani. Ezek:

- intézmények kialakulása, majd a terjedés szakasza
- a belső integráció korszaka

⁴ CZÚCZ Ottó: *Társadalombiztosítás a változó világban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1989. 67-68.

⁵ Uo. 107-108.

⁶ A biztosítási típusú rendszer mellett elkülönítik a segélyezési és normatív típusú ellátási rendszereket. Ezek a téma vizsgálata során kisebb súllyal bírnak, ezért jellemzőiket csak röviden foglalom össze. A segélyezési típusú rendszerben a védett személyek köre nincs pontosan meghatározva, akár az egész népességre is kiterjedhet, amennyiben egy országban nem működik más ellátási rendszer. A segítségnyújtás szubszidiárius jellegű, vagyis az öngeléssel és a másoktól származó segéllyel szemben alárendelt. A segítségnyújtást individualizáció jellemzi, az ellátások mértékét az egyén szintjén határozzák meg. Megvizsgálják, hogy az ellátást igénylő személy milyen forrásokkal rendelkezik, és ezeket egészítik ki a megélhetéshez szükséges szintig, ami többnyire a minimum szintet jelenti. A finanszírozása adóeszközökből történik, így semmilyen előzetes ellenszolgáltatást nem kell fizetnie az ellátást igénybe vevőnek. A normatív típusú rendszer a népesség egy meghatározott csoportjának nyújt ellátást. Nincs előfeltételhez kötve az ellátásra való jogosultság, a rendszer fix összegű ellátást nyújt, amit adóalapú bevételekből finanszíroznak. HAJDÚ József – HOMICSKÓ Árpád Olivér: *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba*. Patrocinium, Budapest, 2014. 13-16.

⁷ NÉMETH György: Úraelosztás – egy szociálpolitikai kulcsfogalom. *Esetly* 2008/3. 85.

- más szociális ellátási intézménnyel való harmonizáció.⁸

Ez a három szakasz a későbbi történeti fejlődés során megfigyelhető lesz. A biztosítási típusú modell és a társadalombiztosítás jellemzőinek rövid ismertetése után a magyar társadalombiztosítás történetét, fejlődését követem végig.

A magyar társadalombiztosítás fejlődése

Az állam beavatkozása és tette készsége arra nézve, hogy valamilyen módon segítséget nyújtson az arra rászoruló egyén számára, a történelem során nem volt magától értetődő. A városok szegényügyi ellátás keretében végezték az ipari munkások segélyezését.⁹

A következőkben a leghangsúlyosabb szerepet az egészségbiztosítás fejlődésének vizsgálata kapja, mert A per című kisregény – mint kiindulópont – kapcsán a betegség kockázata jelenik meg, de a minél szélesebb körű vizsgálat érdekében a társadalombiztosítás más szabályozási köreit is érintem.

A betegségi biztosítás bevezetése előtt

Már a XIII-XIV. században kezdett kibontakozni a közös kockázatviselés, az önszegélyezés első formái. Ezen társulások fejlettebb formája volt az azonos szakmában vagy munkahelyen dolgozók önszegélyező társulása. A munka jellegéből adódóan, illetve a szolidaritás magas szintje a bányászoknál jelent meg először, az ő önkéntes társulásukat bányatársuládnak nevezték.¹⁰

A társulások a XVI. században a nagyobb bányákban létesültek a munkaadó és a bányamunkások önkéntes összefogásának eredményeként. Ezek bevételei a munkaadó hozzájárulásából és a bányászoktól levont járulékokból származtak. Az első bányatársulást Thurzó János bányájában hozták létre 1496-ban. 1778-ban udvari kamarai rendeletet adtak ki kincstári társulások létesítésére, amely kimondta a bányászok járulékfizetési kötelezettségét. A magánvállalatok tulajdonosai – a rendelkezéseket követően – a munkások hozzájárulási összegével megegyező összegű támogatást adtak a társulások céljainak megvalósításához.¹¹

A társulások szolgáltatásai közé tartozott

- betegség esetén pénzbeli ellátás, orvosi kezelés és gyógyszersegély,
- munkaképtelenség esetén nyugbér vagy végkielégítés,
- temetési segély,
- özvegyek és árvák ellátása.¹²

Az 1848-49-es szabadságharcot megelőzően törvények kötelezték a beteg és üzemi balesetet szenvedett cselédek, tanoncok segélyezésére az őket foglalkoztatókat. Az 1884. évi XVII. törvénycikk, az Ipartörvény, kötelezte az ipartestületeket segélypénztárak alakítására. A betegségi segélyező pénztárak bevezetéséhez nagyban hozzájárult az Ipartörvény, a segélypénztárak létesítése jelentős előrelépés volt a kötelező biztosítás kialakításában.¹³

⁸ CZÚCZ, 1989. 123-124.

⁹ *A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892 – 1942.* Országos Társadalombiztosító Intézet, Pallas Nyomda, Budapest, 1943. 7.

¹⁰ BOTOS József: *A magyar társadalombiztosítás kialakulása és fejlődése.* Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 7.

¹¹ *A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892 – 1942.* 1943. 6-7.

¹² Uo. 7.

¹³ PRÓNAI Borbála: *Társadalombiztosítás Magyarországon 1891-2005.* JATE Press, Szeged, 2011. 28.

A segélypénztárak létrehozását nem tették kötelezővé, önkéntes elhatározáson alapult a biztosítás, ami következtében a szabályozás nem volt elég hatékony.¹⁴

Az 1890-es évekig hazánkban az egyesületi alapon történő önszegélyezés jelentett védelmet. Az 1870-es évek végén a társadalmi egyesületek tagjainak kétharmada volt ilyen szervezet tagja, az egyesületek háromötöde ilyen önszegélyező szervezet volt. Kevésbé elterjedt, de létező formája volt az önszegélynek a vállalati társaspénztár, amely a nagyipari munkásokat tömörítette. Létezett a munkaadói szavatossági jog, amely az önszegélyező szervezetek mellett létező munkásbiztosítás liberális megoldása volt. Ez azt jelentette, hogy magánjogi munkaszerződésbe illesztett kötelelem alapján a munkaadónak gondoskodnia kellett a megbetegedett munkavállalójáról. Az 1891-ben született tc. ebből a magánjogi kötelmi jogból lépett ki az állami társadalombiztosítás felé.¹⁵

A XIX. század végétől kezdődően a munkásmozgalom hatására gyors fejlődésnek indult a munkaügyi törvényhozás, a társadalombiztosítás bizonyos kockázatok kezelésére vállalkozott és más társadalmi szolgáltatások is megjelentek, mint például a közoktatás. A létbizonytalanság ellenszere a társadalombiztosítás lett, ahhoz való kötelező vagy önkéntes alapon történő csatlakozással.¹⁶

Az iparosodás következtében kialakult új szociális jellemzők kezelésében a juttatásokat a munkaviszonyhoz kapcsolták. Az, hogy a biztosítást ki kell-e terjeszteni a mezőgazdaságra, csak elvi kérdésként merült fel. A valódi megoldást igénylő kérdés az volt, hogy kötelező vagy önkéntes biztosítást vezessenek-e be. Végül a betegbiztosítás vonatkozásában a kötelező, míg a balesetbiztosítás tekintetében az önkéntes biztosítást határozták meg. A betegbiztosítás kapcsán a kényszerűség elvének következtében felmerült az a kérdés, hogy a már meglévő magánegyesületi pénztárakat hogyan illesszék be a leendő rendszerbe. Végül azt a megoldást választották, hogy a szabályok szigorításával igyekeztek azokat beintegrálni.¹⁷

A kötelező biztosítás bevezetése

A következőkben kiemelt jogszabályok fontos lépést jelentettek a társadalombiztosítás fejlődésében. Ezek vonatkozásában vizsgálatot érdemel a biztosítottak köre, az igénybe vehető ellátások, a fizetendő járulékok és a társadalombiztosítás szervei. Előtte azonban a fejlődést kiváltó társadalmi változásokat, elvárásokat kell megemlíteni.

Hazánkban az 1880-as, 1890-es években felerősödő munkásmozgalom, a szakszervezeti mozgalom kialakulása, a bérharcok, a Magyarországi Általános Munkáspárt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása egyre nagyobb erőt jelentett. A bevezetett munkásjóléti és munkavédelmi intézkedéseket a már korábban említett Otto von Bismarck „szociális olajcseppeknek” nevezte. Ezek a gazdasági, társadalmi élet zavartalanságát kíván-

¹⁴ HAJDÚ József – LŐRINCSEKNÉ LAJKÓ Dóra: *Társadalombiztosítási jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. 15.

¹⁵ GYÁNI Gábor: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1994. 11.

¹⁶ *Szociálpolitika és társadalom*. Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból. http://www.fszek.hu/szociologia/szsza/ferge_zsuzsa_szociapolitika_es_tarsadalom.pdf (2016. 03. 02)

Mint azt láthatjuk, az 1900-as évek elején, a II. világháború előtt a társadalombiztosítás a kockázatok csekély számára és a dolgozók meghatározott rétegére terjedt ki. A társadalombiztosítás széleskörűvé válása, a biztosítottak körének kiszélesedése a II. világháborút követő évtizedekben ment végbe.

¹⁷ BÓDY Zsombor: *Az ipari munka társadalma*. Argumentum, Budapest, 2010. 63.

ták biztosítani. Ez az elnevezés azon a hasonlaton alapult, hogy a gőzgép is olajozásra szorul a folyamatos működése érdekében.¹⁸

Hazánkban az állam által működtetett társadalombiztosítási rendszer kiépítésének kezdetét az 1891-ben elfogadott betegségi biztosításról szóló 1891. évi XIV. tc. jelentette. Ez kötelező volt azok számára, akik az Ipartörvény alá eső foglalkozásokban, bányákban, kohókban, nagyobb építkezéseken, vasúti üzemeknél, postánál, távírdánál, hajóépítésnél, fuvarozásnál, szállítmányozásnál dolgoztak nemre, korra, állampolgárságra való tekintet nélkül. Esetükben a törvény meghatározott egy munkanapra eső összeget, amelynél nem kereshetnek többet, ahhoz, hogy biztosítottá válhassanak.¹⁹

- A törvény a betegsegélyező pénztárak által nyújtott ellátásokat is meghatározta. Ezek az
- ingyen orvosi kezelés, amely a húsz hetet nem haladhatta meg, szükség esetén ingyenes szülészeti támogatást és gyógykezelést is biztosítottak,
  - gyógyszereket és szükség szerint gyógyászati segédeszközöket ingyen vehettek igénybe szintén húsz héten keresztül,
  - táppénzt három napnál tovább tartó keresőképtelenség esetében,
  - gyermekágyi segélyt, de legfeljebb négy hétig, és
  - temetési segélyt halálozás esetében.²⁰

A belépők által fizetendő járulékokat, azok mértékét is meghatározza a törvény. A járulék mértékét a napibér alapján állapították meg. A járulékok fizetése a munkáltató kötelezettsége is volt, meghatározott arányban, így a járulék egyharmad részét a munkáltató hozzájárulása jelentette, kétharmad részét a munkavállaló béréből vonhatta le. A jogszabály pontosan meghatározta a betegsegélyező pénztárak felépítését, azok fajtáit.²¹

Fontos kiemelni, hogy a törvényt csak az ipari dolgozókra terjesztették ki, más foglalkozásban dolgozók önkéntes társulás útján lehettek tagjai.²²

A tc. társadalmi és munkásság általi fogadtatása nem volt pozitív. A munkásság elkeseredettsége 1903-1904-ben sztrájkmozgalmat robbantott ki, amelyben elégedetlenségük testesült meg. A bérharcok célja egyrészt a nagyon alacsony bérek szintjének emelése volt, másrészt egyre gyakrabban tárgya volt a társadalombiztosítás reformjának előmozdítása is. A munkásság rétege az 1891-es tc.-el nem volt megelégedve. Elsődlegesen azt hiányolták, hogy az nem rendelkezett a balesetbiztosításról, csak a betegségi biztosításról. Az öregségi és rokkantsági biztosítás bevezetésére pedig nem is gondoltak. A kérés, hogy ezen biztosítási ágakat bevezessék, egyelőre nem járt sikerrel.²³

Az 1891-es tc. a tőkésék, munkáltatók kívánságainak, törekvéseinek sem felelt meg. Az évek múlásával fény derült arra, hogy az általa meghatározott szervezet nem felel meg azoknak az igényeknek és szükségleteknek, amelyek betegség esetén keletkeznek. A munkáltatók számára azért volt sérelmes a baleseti biztosítás hiánya, mert az akkori külföldi szakirodalom szerint a balesetbiztosítás a munkáltatókat védő kárközösség volt. A gyakorlatban ez hazánkban is így nyilvánult meg, egyre szélesebb körben alkalmazták ezt az elvet a

¹⁸ LACZKÓ István: *A magyar munkás- és társadalombiztosítás története*. Táncsics K. Budapest, 1968. 35. és IGAZNÉ PRÓNAI Borbála: *A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon*. Doktori értekezés. Budapest, 2006. 26.

¹⁹ 1891. évi XIV. tc. 2. § a)-f) pontjai.

²⁰ 1891. évi XIV. tc. 7. § a)-e) pontjai.

²¹ 1891. évi XIV. tc. 22. § és 28. §.

²² GYÁNI, 1994. 11.

²³ LACZKÓ, 1968. 64-65.

bírói gyakorlatban. A veszélyes üzemek tulajdonosai kártérítési felelősséggel tartoztak az üzemükkel kapcsolatos balesetekért.²⁴

A kötelező betegségi és baleseti biztosításról

A munkásság és a munkáltatók által szorgalmazott kötelező baleseti biztosítás bevezetése az 1900-as évek elején valósult meg, amivel a társadalombiztosítás fejlődésének következő állomását az 1907. évi XIX. tc. jelentette.

A tc. négy alapelve emelhető ki, ezek a biztosítás kötelezősége; a biztosítás szervezete központosított, országos; a biztosítást ellátó szervek önkormányzattal rendelkeznek és a pénztárak vezetésében a munkáltatók és munkavállalók egyenlő arányban vesznek részt.²⁵

A tc. országos intézményként az Országos Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztár (a továbbiakban: Országos Pénztár) hozta létre.²⁶

Az Országos Pénztár feladata volt a biztosítottak és családtagjainak betegsegélyezése országos szinten, mindezt egységes elvek szerint megvalósítva. Gondoskodnia kellett a biztosítottak számára megfelelő kórházokról, rendelőintézetekről, gyógyhelyekről, az egészségügyi ellátással kapcsolatos kérdésekben kellett intézkednie. A baleseti biztosítás kapcsán ellátta az ahhoz kapcsolódó feladatokat, a baleseti járadékok megállapítását, közreműködött a betegségek megelőzésében, a balesetek elhárításában rendszabályok létesítésével. A helyi szerveknél dolgozó tisztviselők és orvosok foglalkoztatásáról, jövedelmük megállapításáról gondoskodott.²⁷

A gazdasági cselédek kötelező balesetbiztosítását vezették be, ennek felügyeletét és koordinálását az Országos Gazdasági Munkás és Cselédsegélypénztára bízták. Ennek bevételeit nagyobb arányban a munkavállalói befizetések, kisebb arányban az állami és a munkaadók által fizetett hozzájárulás képezték. A 1912. évi VIII. tc. a cselédek számára az önkéntes nyugdíjbiztosítást intézményesítette.²⁸

Tagja lehetett minden 14. életévét betöltött egyén nemre és korra való tekintet nélkül, aki a tc. szerint gazdasági munkával foglalkozik.²⁹

Az 1928. január 1-jén hatályba lépett 1927. évi XXI. tc. meghatározta a betegségi és baleseti kötelező biztosítást. 1928. október 1-jétől az Országos Munkásbiztosító Intézet nevét megváltoztatva az Országos Társadalombiztosító Intézet (a továbbiakban: OTI) fogta össze a társadalombiztosítás rendszerét. Ekkortól beszélhetünk társadalombiztosításról Magyarországon, a betegségi és baleseti biztosítás az öregségi biztosítással lett teljes körű a lakosság számára. Ez nemcsak névváltoztatás volt, tartalmi és szemléletbeli változást is hozott, mert ettől kezdve alakult a munkásbiztosítás társadalombiztosítássá. Az egészségbiztosítás és balesetbiztosítás mellett a kötelező nyugdíjbiztosítást is bevezették.³⁰

Az OTI volt Magyarország legnagyobb ilyen hatáskörrel rendelkező intézménye. Ellátta az ipari munkások betegségi, öregségi, rokkantsági és baleseti biztosítását országos szinten; a házfelügyelők, a segédházfelügyelők betegségi, az öregségi, a rokkantsági és a baleseti biztosítását a fővárosban; háztartási alkalmazottak baleseti és betegségi biztosítását országosan;

²⁴ Uo. 66.

²⁵ *A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892 – 1942.* 1943. 20.

²⁶ Uo. 20.

²⁷ Uo. 60.

²⁸ GYÁNI, 1994. 12.

²⁹ 1912. évi VIII. tc. 1. §.

³⁰ PRÓNAI, 2011. 47., 52-53.

a magánalkalmazottak betegségi biztosítását; a bányászati munkavállalók országos szintű bányanyugdírbiztosítását. Az OTI feladatait központi és helyi szintű szervezetek útján látta el.³¹

A 1927. évi XXI. tc. tovább bővítette azok körét, akik kötelezően biztosítottak minősültek. A kötelező biztosítás kiterjedt

- az Ipartörvény alá nem tartozó, de különleges törvényi szabályozás alá eső műszaki irodák, közjegyzői, ügyvédi, orvosi rendelők, szerkesztőségek, színházak, gyógyszer-tárak,
- a tc. által alkotott testületekre (ügyvédi, közjegyzői kamarák, ipartestületek),
- az állam, a törvényhatóságok és a községek hivatalaira, a törvényesen bevett és elismert vallásfelekezetek által fenntartott vagy kezel intézményekre,
- azon külföldi vállalatokra, üzemekre, hivatalokra akik belföldön munkavállalókat foglalkoztatnak.
- A tc. hatálya még mindig nem terjedt ki a mezőgazdaságban dolgozókra. A biztosítási kötelezettség nem terjedt ki a közszolgálati munkavállalókra, így az állam, a törvényhatóságok, a községek hivatalaiban és az általuk fenntartott intézményekben dolgozókra sem.
- A kötelezőség mellett lehetőség volt önkéntes biztosításra és önkéntes továbbfizetési biztosításra.
- Az alapszabályban állapították meg a betegségi biztosítás szolgáltatásait, de a tc. a minimum szolgáltatásokat meghatározta, amelyek:
  - orvosi gyógykezelés a megbetegedés első napjától egy évig,
  - gyógyszerek, gyógyfürdők, gyógyvizek, gyógyászati segédeszközök a megbetegedés első napjától egy évig, amely a családtagoknak is járt,
  - táppénz a keresőkép telenség negyedik napjától, ha szükséges egy éven át, amelynek mértéke a javadalmazás napi átlaga vagy átlagos napibér 60 %-a volt,
  - szülészeti ellátás és gyógykezelés,
  - terhességi segély, és
  - gyermekágyi segély.

Érdemes kitérni arra, hogy ki minősült családtagnak a betegségi biztosítás szempontjából a tc. szerint. Családtag a biztosított házastársa, törvényes, házasságon kívül született vagy örökbefogadott gyermeke, mostohagyermek, szülője, nagyszülője, unokája, testvére, amennyiben a biztosított saját háztartásában eltartja.³²

1928. évi XL. törvénycikk

A társadalombiztosítás fejlődését tovább követve az 1928. évi XL. tc. az öregség, rokkantság, árvaság, özvegyesség esetére szóló kötelező biztosítás szabályait tartalmazta. Az említett törvény hatálya a 1927. évi XXI. tc.-ben felsorolt vállaltokra, hivatalokra, üzemekre, foglalkozásokra terjedt ki.³³

Annak hatálya még mindig nem terjedt ki a mezőgazdaságban dolgozókra. Ez a tc. is rendelkezett az önkéntes biztosításról, így öregség és rokkantság esetén nemre és állampol-

³¹ BIKKAL Dénes: *A társadalombiztosítás elmélete és politikája*. Mérnökök Nyomdája, Budapest, 1941., 18-19.

³² 1927. évi XXI. tc. 1-32. §.

³³ 1928. évi XL. tc 1. § (1) bekezdése.

gárságra való tekintet nélkül önkéntesen biztosíthatóak azok, akik betegség esetén önkéntesen biztosíthatók.³⁴

Az ipari munkások és magánalkalmazottak részére 1929. január 1-jén bevezetett biztosítás alacsony színvonalú ellátást nyújtott. Az öregségi ellátásra az volt jogosult, aki minimum 400, rokkantsági járadékra pedig az, aki 200 heti szolgálati idővel rendelkezett. Az öregségi korhatár 65 év volt. A bányászban és az azzal összefüggő üzemekben dolgozók kedvezőbb ellátást kaptak a bányanyugbér-biztosítás által. 25 év földalatti munka vagy 40 szolgálati év után már 60 éves kortól járt az ellátás. A közszolgálati alkalmazottak már a biztosítás formálódásának korai szakaszától rendelkeztek nyugdíjbiztosítással. 10 év szolgálati időt követően járt a nyugdíj, 40 év után majdnem a teljes jövedelemnek megfelelő ellátást kaptak.³⁵

A nyugdíjtörvény elfogadását követően elmondható, hogy a nyugdíj feltételei – így az előzetes várakozási idő, korhatár – hasonlóságot mutatott a nyugat európai államokban kialakult gyakorlattal.³⁶

Mint láthattuk a törvényi szabályokból, a magyar társadalombiztosítási rendszert hagyományosan négy ágra tagolták, egészségbiztosításra, nyugdíjbiztosításra, baleseti biztosításra és családi biztosításra. A munkanélküliség kezelése soha sem a társadalombiztosítás keretei közé épült be, nem is valósult meg a munkanélküli biztosítás. Csak az 1990-es évek elejétől jelent meg ezen probléma kezelése biztosítási jellegű megoldásokkal, de nem a társadalombiztosítás keretein belül.³⁷

A második világháború és a biztosítás

A XX. század első felében fejlődésnek induló társadalombiztosítási rendszerre is rendkívül negatívan hatott a II. világháború. Az Országos Társadalombiztosító Intézetnél hatalmas károk keletkeztek. A kórházakat, rendelőket kifosztották, az orvosok gyógyszerek, kötszer, műszerek nélkül maradtak, a pénztár üres volt. A felszabadulás után nagyon súlyos volt a probléma a betegellátásban, sok esetben a betegek ételmezését sem tudták biztosítani. A társadalombiztosító intézeteknek nem volt pénze, egy ideig a készpénzszolgáltatások folyósítását sem tudták folytatni a pénzhiány miatt. Ebben az időszakban maradtak a korábban hozott, biztosítást szabályozó törvények. Nemcsak a háború okozta veszteségek okoztak gondot, hanem a bürokrácia túlméretezett adminisztrációja is.³⁸

A felszabadulás után törekedtek a régi szervezet meghagyására, de a dolgozók érdekeit csorbító rendelkezéseket meg kívánták szüntetni. Az elsőként megszületett társadalombiztosítási rendeletek többek között megvalósították az ingyenesség elvét az egészségbiztosítás kapcsán. Ennek következtében a társadalombiztosítási járulékok a munkáltatókat terhelték, a dolgozók béréből nem vonhatták le azokat.³⁹

³⁴ 1928. évi XL. tc. 2. §, 15. §.

³⁵ ILLÉS György (szerk.): *A magyar társadalombiztosítás bűsz éve (1945-1964)*. Szakszervezetek Országos Tanácsának Társadalombiztosítási Főigazgatósága. Budapest, 1967. 23.

³⁶ TOMKA Béla: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Századvég Kiadó, Budapest, 2003. 84-85.

³⁷ PRÓNAI, 2011. 17.

³⁸ LACZKÓ, 1968. 156-157.

³⁹ Uo. 159.

A korabeli magyar társadalombiztosítás 52 hétre szóló betegségi biztosítása⁴⁰ kiemelkedett más országok betegségi biztosítása közül, mivel hosszabb ideig nyújtott védelmet az egyének részére. A társadalombiztosítás szervezeti felépítése is sok már ország szervezeti rendszerét megelőzte, mert Magyarországon már 1907-ben egy országos szerv több helyi szervével együtt látta el a feladatokat.⁴¹

Ebben az időszakban működő szervezetrendszerrel a következő mondható el: az OTI volt a társadalombiztosítás vezető intézménye, amely az ipari munkások beteg- és nyugdíjbiztosítását valósította meg. Egyrészt a vidéki vállalatok által foglalkoztatott magánalkalmazottak betegségi biztosítását látta el. Másrészt mindkét biztosított kör baleseti biztosítását és a bányanyugbér biztosítást kezelte. A budapesti vállalatoknál foglalkoztatottak betegségi biztosítását, valamint a magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítását országos szinten a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) koordinálta.⁴²

Az 1945 utáni változások

1945 áprilisától a dolgozók jövedelmük összegére való tekintet nélkül biztosítottá váltak. Ezzel a rendelkezéssel megszűnt a korábban bevezetett bérhatárrendszer. A jogszabály a dolgozókat mentesítve, kötelezte a munkáltatókat a járulék megfizetésére.⁴³

Az első nagy jelentőségű törvényi változtatás, amely a társadalombiztosítást érintette a betegségi biztosítás mezőgazdasági munkásokra való kiterjesztése volt. A természetbeni ellátásokat már 1945-ben, a pénzbeli ellátásokat két évvel később igénybe vehették. 1947-ben további személyi körökre is kiterjesztették a betegségi biztosítást, így a házfelügyelőkre és a segédházfelügyelőkre az ország egész területén. Mint azt a társadalombiztosítás fejlődésének korábbi szakaszában láttuk, a szabályozás a munkavállaló házastársa, gyermeke, szülője, unokája, nagyszülője és testvére számára tette lehetővé, hogy betegségi biztosítás szolgáltatásait igénybe vegye. A családtagok köre 1947-től bővült, mivel egyre több nő kezdett munkát vállalni, így a dolgozó nő háztartását vezető anyja, lánytestvére, mostohaszülője, szüleitől elhagyott gyermeke is jogosulttá vált ezen szolgáltatások igénybe vételére. A betegségi biztosítást az ebben az időszakban is az 1927. évi XXI. tc. alapján vehették igénybe, amelyet többször módosítottak, kormányrendeletekkel egészítettek ki.⁴⁴

1950-ben a betegségi biztosítást kiterjesztették az egyetemek, főiskolák hallgatóira, az általános és középfokú iskolák kollégiumaiban lakó tanulókra és a szakérettségis tanulókra.⁴⁵

A munkaviszonyban állók első egységes nyugdíjrendszere 1952. január 1-jével lépett hatályba. A nők nyugdíjkorhatárát 55 évre csökkentették 60 évről, a minimális szolgálati idő 10 év volt és jelentős előnyben részesítette azokat, akik veszélyes és nehéz munkát végeztek.⁴⁶

⁴⁰ A betegségi biztosítással kapcsolatos problémák feltárása kapcsán a korabeli orvoskérdés fontos vizsgálati szempont. A betegségi biztosító feladata a betegségi biztosításba önként vagy kényszer következtében csatlakozó tagok legmegfelelőbb orvosok rendelkezésre bocsátása annak érdekében, hogy a munkaképességét, egészségüket minél hamarabb visszanyerjék. BIKKAL, 1941. 125-126.

⁴¹ Uo. 116-117.

⁴² ILLÉS (szerk.), 1967. 5.

⁴³ GÁL László – BARTOS István – DARVAS László – SZILI Imre: *Szociálpolitikánk két évtizede*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 35.

⁴⁴ ILLÉS (szerk.), 1967. 16-17.

⁴⁵ GÁL – BARTOS – DARVAS – SZILI, 1969. 35.

⁴⁶ ILLÉS (szerk.), 1967. 24.

A társadalombiztosítási feladatok elvégzése, annak irányítása 1964-ig a szakszervezetek és az állami szervek között oszlott meg. 1960-ban a szakszervezetek hatáskörébe utalták a társadalombiztosítási tevékenységeket teljes egészében.⁴⁷

1975. évi II. törvény

A társadalombiztosítási joganyag az 1970-es évekre terjedelmessé, szinte áttekinthetlenné vált a végrehajtási szabályok nagy száma, a törvényi módosítások és kiegészítések következtében. Az alkalmazott jogszabályok száma több százra volt tehető, sok volt az átfedés és az ellentmondás, ami akadályt gördített az egységes végrehajtás elé. Emellett megnehezítette az ügyintézésben részt vevők, a társadalombiztosításba bevont széles rétegek igényének érvényesítését és kötelezettségeik teljesítését. A széttagolt szabályozás nem tükrözte az ellátások színvonalának nagyarányú fejlődését, így szükségessé vált a társadalombiztosítás átfogó újraszabályozása.⁴⁸

Az 1975. július 1-jén hatályba lépett törvénnyel a jogalkotó célja a társadalombiztosítás rendszerének egységes elvek alapján történő rendezése, egyszerűsítése korszerűsítése, egységes rendszerbe való foglalása volt. A legtöbb változás a nyugellátás rendszerében ment végbe. Az egészségügyi ellátás társadalombiztosításból való kiválása is megtörtént.⁴⁹

Ez volt a második világháborút követő időszak első egységes törvényi szintű szabályozása. Négy biztosítási ágat különített el, ezek a betegségi, anyasági ellátások; családi pótlék; nyugellátások és a baleseti ellátások.⁵⁰

A törvényben rögzített alapelvek alapján az anyagi ellátás a végzett munkához, illetve a szociális követelményekhez igazodott. Az egészségre ártalmas és nehéz munkát végző dolgozók, az üzemi baleseti sérültek és azok hozzátartozói fokozott gondoskodásban részesülnek; az ifjúság, a nők és a gyermekes, főleg a többgyermekes családok anyagi ellátására különös gondot kellett fordítani. A társadalombiztosítás kiadásainak fedezetére járulékot kellett fizetni, a bevételeket meghaladó kiadásokat az állam fedezte. A társadalombiztosítási igazgatásban részt vettek a szakszervezetek, közreműködtek a szövetkezeti és más érdeképviseleti szervek.⁵¹

A törvény alapján a társadalombiztosítás ellátásai a betegségi és anyasági ellátások, vagyis a táppénz, a terhességi gyermekágyi segély, az anyasági segély, a temetési segély és a családi pótlék. A nyugellátások két részre oszlottak, a saját jogú nyugellátások közé az öregségi nyugdíj és a rokkantsági nyugdíj tartozott. A törvény hozzátartozói nyugellátásokat is nevesített, amelyek az özvegyi nyugdíj, a végkielégítés, az árvaellátás, a szülői nyugdíj, és az özvegyi járadék.⁵²

Öregségi nyugdíjra a törvény szerint az a férfi vált jogosulttá, aki a hatvanadik és az a nő, aki az ötvenötödik életévét betöltötte, ha tíz év szolgálati idővel rendelkezett.⁵³

1985-ben került sor a gyermekgondozási díj bevezetésére a betegségi és anyasági ellátás új intézményeként.⁵⁴

⁴⁷ BOTOS, 1998. 33.

⁴⁸ 1975. évi II. törvény indokolása II. rész 2. pontja.

⁴⁹ BOTOS, 1998. 30.

⁵⁰ HAJDÚ – LŐRINCSIKNÉ LAJKÓ, 2005. 17.

⁵¹ 1975. II. tv. 2-6. § (1) bekezdése.

⁵² 1975. II. tv. 36. § (1)-(2) bekezdései.

⁵³ 1975. II. tv. 39. §.

⁵⁴ BOTOS, 1998. 31.

Az 1975. évi II. törvényt számos alkalommal módosították az elfogadását követően. 1991-ig a családi pótlékra vonatkozó szabályozásban több alkalommal történt változás. Bővült az ellátásra jogosultak köre, és összegét több alkalommal módosították. A legjelentősebb változást a családi pótlék rendszerbeli elhelyezésében az hozta, hogy 1990-ben kivették a társadalombiztosítási ellátások köréből.⁵⁵

A rendszerváltás és az azt követő változások

Publikációmban elsősorban a társadalombiztosítás 19-20. századi fejlődése kap hangsúlyt, hiszen az általam választott regény keletkezése is ehhez az időszakhoz köthető, ezért az 1990-es években történt változásokat röviden foglalom össze.

A politikai és társadalmi viszonyok változásának következtében a társadalombiztosítás csak pénzügyi helyzetének kiigazításával és a rendelkezésére álló eszközeinek felhasználásával, önálló gazdálkodás megteremtésével tudott annak megfelelni.⁵⁶

Az Országgyűlés döntése alapján az eddigiektől eltérően a társadalombiztosítást külön pénzalapként leválasztották, így a társadalombiztosítás önálló egységgé vált. Ez azt jelentette, hogy elkülönült pénzalapként kezelték a rendszerbe befolyó összegeket és ezt más célra nem lehetett fordítani.⁵⁷

Az állampolgári jogon járó eddig ingyenes egészségbiztosítás megszűnt 1992-ben, annak helyére a biztosítási jogviszony lépett. A közvetlen állami ellenőrzés alól kikerült az ellátási kötelezettség és az egészségügyi intézmények tulajdonjoga, amit az önkormányzatok kaptak meg. A finanszírozás kapcsán a működtetés az Egészségügyi Alapnál maradt, a helyi önkormányzatok feladatává vált a drágább műszerek megvásárlása és fenntartása. A rendszerváltást követően kialakult egészségbiztosítási rendszer fő jellemzője, hogy az egybiztosítós rendszer finanszírozásában minden magyar állampolgárnak részt kellett vállalnia kötelező jelleggel, a rendszer teljes lefedettséget biztosított (a fogászati ellátást kivéve).⁵⁸

A változást változás követő folyamat újabb állomása – a ma is hatályban lévő – az 1998. január 1-jén hatályba lépő a társadalombiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXX. törvény volt (a továbbiakban Tbj.). A társadalombiztosítás ellátásainak elnevezésében, rendszerében a Tbj. elfogadása óta több változtatás is történt, a következőkben a hatályba lépésekor kialakított szabályozási rendszert mutatom be.

A Tbj. születésekor az 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya rögzítette, hogy a Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz. Jogosultak a megélhetésükhöz szükséges ellátásokra öregség, betegség, özvegyiség, rokkantság, árvaság, és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén. Társadalombiztosítás útján és szociális intézmények rendszerével valósítja meg az ellátáshoz való jogot.⁵⁹ Ennek megfelelően szükség volt a társadalombiztosítás szervezeti, finanszírozási feltételeinek megteremtésére.

⁵⁵ Uo. 31.

⁵⁶ Uo. 35.

⁵⁷ EMBER Alex: *A magyar társadalombiztosítás története*. Magyar Munkaügyi Alapítvány, Kecskemét, 2016. 138.

⁵⁸ Uo. 139. A segélyezési típusú rendszer kiegészítő ellátást adhat az arra rászoruló egyénnek. A Tbj. hatályba lépése előtt a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény már hatályba lépett, amely a természetben nyújtott szociális ellátásokról is rendelkezik. Egyik ilyen legfontosabb ellátás a közgyógyellátás. Ezt a szociálisan rászorulóknak igényelhetik az egészségi állapotának megőrzéséhez, helyreállításához, költségeinek csökkentéséhez.

⁵⁹ Alkotmány 70/E § (1)-(2) bekezdései.

A korábban bemutatott négy ágazattal ellentétben a társadalombiztosítás rendszere két egymástól elkülönülő biztosítási ágazatra osztható. Ezek az egészségbiztosítás és a nyugdíjbiztosítás. Nincs elkülönült balesetbiztosítási ágazat a magyar társadalombiztosítási jogban, ezért az ahhoz köthető ellátásokat a társadalombiztosítás már említett két ágazatába helyezte el a jogalkotó.⁶⁰

A Tbj. célja hogy az egyéni felelősség és öngondoskodás követelményeinek és a társadalmi szolidaritás elveinek megfelelően szabályozza a társadalombiztosítás keretében létrejövő jogviszonyokat. A Tbj. a foglalkoztatók és a biztosítottak biztosítási jogviszonnyal kapcsolatos kötelezettségeit is megadja, így a biztosítottak társadalombiztosítás rendszerében való kötelező részvételét, a foglalkoztatók és a biztosítottak fizetési kötelezettségét és a köztelherviselésnek megfelelő teljesítését is előírja. A Tbj. felsorolta a társadalombiztosítási ellátások körét és a társadalombiztosítási rendszerhez kapcsolódó magánnyugdíj keretében járó szolgáltatásokat.⁶¹

A Tbj. indokolása a szervezetrendszerre vonatkozóan kiemeli, hogy a Kormány felhatalmazást kapott, hogy rendeletben meghatározza a törvény által előírt feladatokat ellátó igazgatási szerveket, feladatokat állapítson meg és összehangolja a nyilvántartási rendszerek működését. A törvény születésével azt várták, hogy a munkáltatók járulék befizetési morálja javul, mert havonta kötelesek lesznek foglalkoztatottaik számára elszámolást adni a járulékfizetésről. Emellett az új nyugdíjrendszer működéséhez szükséges egyéni nyilvántartási rendszer is létrejött.⁶² A törvény célja és maguk az alapelvek is kifejezték, hogy a Tbj. szabályozta az egészségbiztosítás és a vegyes finanszírozású nyugdíjrendszerben jogosultságot szerző biztosítottak körét. A társadalombiztosítás és a tőkefedezeti elven működő magánnyugdíj kötelező volt.⁶³

Összegzés

Az európai társadalmi, ipari és politikai igényeknek, változásoknak köszönhetően a társadalombiztosítás rendszere, az annak keretét adó jogszabályok tartalma nagyon sokat változott. A bismarck-i modell különböző országok által történő átvétele a valóságban érintette volna Josef K.-t, hiszen mint hivatalnok, betegség esetén ellátásban részesülhetett. Ám ahogyan az az előzményekből kiderül a 19. században Josef K. által feltételezhetően igénybe vehető ellátások minden vonatkozásban korlátozottak voltak.

Magyarországon a kockázatok számának bővülése, a biztosítottak körének kiterjesztése a fejlődési folyamat egészen végigkövethető, jó példa erre a mezőgazdasági dolgozók biztosítottá minősítése a sok évig tartó mellőzést követően. Mint az látható, az egymástól elkülönülő biztosítási ágak száma napjainkra lecsökkent a nyugdíjbiztosításra és egészségbiztosításra. Az elmúlt évtizedekben bekövetkező változás fényében bizonyos, hogy a jövőben is formálódik majd a társadalombiztosítás.

---

⁶⁰ HAJDÚ – LŐRINCSEKNÉ LAJKÓ, 2005. 25.

⁶¹ Tbj. 1. §.

⁶² Tbj. általános indokolás.

⁶³ Tbj. indokolás az 1-3. §-hoz.

JUDIT KÉRI

Josef K. and Colds in the View of Development of Social Insurance

(Summary)

Legal assay of writings can highlight the hidden background of novels, which can supplement the story. The main character of Franz Kafka's *The Trial* is Josef K., who got colds in the novel. This fact creates an adequate take-off to monitoring the development of social insurance. This progress has been started at the end of the 19th century, which is close to the writing of the novel.

There are periods in the life of individuals when they cannot present their needs, in this case, social institutions can supply them. But these institutions were different in constructions or in financial ways. The model of insurance of Bismarck was an important step in the period of development, which had an effect on the system of other countries.

The regulation of Hungarian social insurance has changed several times since the first act, which was adopted in 1891. As a result of social, political, occupational influences new supplies were born. As we can see, the present form of social insurance is a result of a long process.

MASA GABRIELLA¹

Bűnös vagy csupán saját elméjének áldozata? – avagy Raszkolnyikov tettének bírálata jogtörténeti szemmel

*„A teljes realizmusban megtalálni az emberben az embert [...] Pszichológusnak neveznek: nem igaz, csak realista vagyok, a szűj legnemesebb értelmében, mert az emberi lélek teljes mélységét ábrázolom.”
/Dosztojevszkij: Naplójegyzetek, 1880-1881/*

Tanulmányomban Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényét vizsgálom meg magyar jogtörténeti szemmel. A tényállást áthelyezve a 19. század végi Magyarországra – mellőzve az orosz szabályozás vizsgálatát, – az akkori hatályos törvények segítségével vázolom miként ítélték meg Raszkolnyikov tettet hazánkban. A főhős ölési cselekményeinek bírálata kapcsán azonban nem hagyható figyelmen kívül az elkövető beszámítási képességének vizsgálata, mely vizsgálat szükségszerű eleme minden bizonyítási eljárásnak, melyben az emberölés körülményeit, köztük a tettes értéktételeit, magatartását elemzik az eljárás során. A beszámítási képesség megítélése koronként változhat, mely a történeti elemzés által bizonyítható, egy a 19. század során már vizsgálat tárgyává tett cselekmény tanulmányozásával. A szépirodalom sok példát ad a kutató számára, hogy elemzése tárgyává tegye: hogyan közvetítették az írók álláspontjukat egy-egy regény keretei között, és hogyan lehet azt az adott joggyakorlattal összevetni.

A főhős, Rogyion Romanovics Raszkolnyikov bűnös tettének alapját képező beteges elme végigkíséri az egész történetet. Szinte minden kisebb mozzanat – akár a többi szereplő életéből is – összefüggésbe kerül a főhős kiszámíthatatlan elméjének ábrázolásával.² Kettéhasadt tudatú, skizofrén vagy valamilyen betegségben szenved? Pillanatnyi elmezavar, vagy csupán az elme olyan eltévelyedése váltotta ki a főhősből a borzalmas tettet, amely bárkivel bármikor előfordulhat? Nehéz kérdés ez, melyet konkrétan megválaszolni véleményem szerint teljes mértékig sosem lehet, ezért elemzésem csak egyfajta iránypont a lehetséges megoldások halmazán.

---

¹ Ösztöndíjas PhD hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Magyar Jogtörténeti Tanszék.

² VATAI László: *Dosztojevszkij – A szubjektív életérzés filozófiája*. Mikes Internation Alapítvány, Hága, 2006. 16.

Bevezetesként egy pár gondolat erejéig beszélnék magáról a műről. Az orosz regény virágkorában, az 1860-70-es években készült. A regény központi kérdése a társadalmi és az erkölcsi normák határánál van. Raszkolnyikov tette alapvetően egy bizonyítási kísérlet. Át lehet-e lépni az erkölcsi normák határait? Az író számára a főhős által elkövetett gyilkosság jogossága igazolható-e vagy sem, egy embernek joga van-e, lelkiismeret-furdalás nélkül át-lépni bizonyos határokat, erkölcsi normákat, ha az saját eszméjének megvalósítása céljából szükséges? Mint ahogy azt Napóleon is tette annak idején. Cselekedetének jelentőségét az mutatja, hogy átlépve a törvényeken felvállalta az emberi világtól kirekesztett, örökös magányra ítéltetésének kockázatát.³ Egy vívódó lélek cselekedete indítja el azt a folyamatot, mely során Dosztojevszkij láttatni akarja az olvasóval a korabeli orosz társadalmi problémákat. Nem elhanyagolható ismérv az író személyes tapasztalata sem. Egy, a társadalom által nem elfogadott eszme mellett való kiállása miatt ítélték halálra, melyet később szibériai kényszermunkára enyhítettek.

Úgy gondolom, eszmeregényében Dosztojevszkij rendkívül kritikusan és szemléltetően ábrázolja az emberi lélek kiszámíthatatlanságát és egyben befolyásolhatóságát. Hol húzódik a határ az elme beszámíthatóságát tekintve? A társadalom erkölcsi és eszmevilága milyen mértékben képes befolyásolni az embert magát? Mi a jó, és mi a rossz? Konkrét választ nem kapunk, de a történet főszereplőjének lelki vívódásai által az író egyértelműen rámutat a helyesnek tartott útra, még ha az szenvedésekkel teli is. A gyilkos, és egyben bűnös tett elemzése kapcsán elgondolkodtató, hogy az ember lelkiismerete milyen hatással lehet bármilyen bűncselekmény elkövetése után az elkövetőre, és felvetődik a kérdés, hogy akár a mostani vagy a korábbi társadalmakban, a hihetetlen vérontást követelő háborúk kirobbanói, a sorozatgyilkosok, vagy akár a parancsot végrehajtó, számtalan emberi életet kioltók lelkében mi maradt? Egyáltalán emberek tudtak-e maradni tettük elkövetés után?!⁴ Az elkövető, Raszkolnyikov, szegénysorból származó egyetemista, aki sanyarú anyagi helyzete miatt egy időre feladni kényszerül jogi tanulmányait. Ebben a helyzetben, az amúgy is befelé forduló, búskomorságra hajlamos ifjú fejében olyan „jobbító” gondolatok jelennek meg, amelyek az akkori társadalom morális válságából származtak. Az eszme, amely teljesen hatalmába kerítette, átvette felette az irányítást, ezért az uzsorásnő megölésének gondolata pozitív tetteként jelenik meg, és a rossznak az e világból való eltávolításával teszi egyenértékűvé.⁵ Önmagát a társadalom kiváltságos rétegébe helyezve, úgy véli, tette nem bűn, hanem jócselekedet, mellyel egyben saját elméletét is bizonyítani kívánja. Eszerint egy alávaló ember, jelen esetben az uzsorás nő meggyilkolását, mint felsőbbrendű ember követi el. A „Napoleón-mítosz” alapján a cél elérhető áldozatok útján is lelkiismeret-furdalás nélkül.⁶

A főhős bűncselekményének elemzése kapcsán, nem hagyható figyelmen kívül a kor,⁷ és annak társadalmi felfogása, mely egyben alapot szolgáltatott Raszkolnyikovnak tettének elkövetésére. A vizsgálatához segítségül használom fel az első magyar büntetőtörvénykönyvet, a Csemegi-kódexet, valamint a korabeli szakirodalmi forrásokat, és a bírói gyakorlatot.

³ BARTHA Ágnes: Dosztojevszkij filozófiája. *Kellék* 1 (1996) 85.

⁴ GYENISZNÉ BERTÓK Rózsa: *A bűn, a büntetés és a bűnmegelőzés összefüggései az etika történetében*. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Pécsi Határőr Tudományos Közlemények II. Pécs, 2003. 29.

⁵ VATAI, 2006. 17.

⁶ GYÖNGYÖSINÉ KISS Enikő: Bűn és bűnhődés. Dosztojevszkij regényének sorsanalitikus interpretációja. *Thalassa* 2 (1996) 131-132.; BARTHA, 1996. 84-85.

⁷ A történet az 1860-as években Péterváron játszódik. Pontos évet nem ad meg a mű szerzője, de mivel a cselekmény egyértelműen a korabeli Oroszországról íródott, és maga a regény 1866-ban jelent meg nyomtatásban, ebből adódóan az 1860-as évek első felére tehető a cselekmény.

A továbbiakban a Raszkolnyikov által elkövetett bűnös cselekmény lehetséges megítélési és büntethetőségi formáit elemzem.

Elsőként nézzük meg, hogy milyen büntetés lett volna kiszabható, ha az elkövető tudati állapotát figyelmen kívül hagyjuk. Amennyiben feltételezzük, hogy egészséges, beszámítható állapotú személy követte el a tényállásban foglaltakat, mely azért lényeges, mert az elmebeteg büntetőjogi felelősségre vonásának mellőzése törvényi szinten csak a 19. század elején jelent meg Európában, elsőként az 1810. évi francia büntetőkódexben, amely később az 1843. évi büntető-törvényjavaslatban is felmerült hazánkban.⁸

A regény fő bűncselekménye,⁹ az uzorásnő és mostoha unokahúgának megölése, melynek megítélése az első magyar büntetőtörvénykönyv szerint a következőképpen történhet. Raszkolnyikov előre kitervelte, és szándékosan követte el a gyilkosságot az uzorásnő ellen, amelyet a 19. század első felében a gyilkosság kategóriáján belül a rablógyilkossághoz¹⁰ soroltak volna, de külön ilyen kategória már nem található az 1878-as büntető törvénykönyvünkben. A Csemegi-kódex szerint: „A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntetést követi el, és halállal büntetendő.”¹¹ „A megfontolás és eltökélésre részint az elérendő célból, részint a tett oka és végrehajtása közötti időközölből, a végrehajtás módjából vonhatni következtetést”.¹² Mi bizonyítja az előre kiterveltséget a műben? Raszkolnyikov többször végigjárta az útvonalat az áldozat házáig a bűntény elkövetése előtt. Mindemellett információt szerezett – igaz teljesen véletlenül a kávéházban ülve – arról is, hogy mikor lesz teljesen egyedül az öregasszony. Akasztót varrt kabátjának belső zsebébe, ahová a házmester szobájából lopva elemelt baltát eldugta. Gondoskodott a zálogba adható tárgyról, egy ezüstnek tűnő kis fadobostról, melyet indítékként felhasználva kereste fel a bűncselekmény elkövetésének napján az áldozatot, és míg az uzorásnő vizsgálgatta a tárgyat, többször is lesújtott rá a baltával, és megölte. Nem elhanyagolható indok az sem, hogy Raszkolnyikov fejében alapvetően már jóval korábban megfogalmazódott az uzorásnő megölésének gondolata. Még hallgatói jogviszonyban állt az egyetemmel, amikor tanulmányt írt a bűnről, ami csak utólag, a büntett elkövetése után derül ki a regényben. Ebből az írományból, – amely később egy havilapban nyomtatásban is megjelent, – kiderül az önmarcangoló főhős társadalmat megvető véleménye, melyben a bűn fogalmának egészen más, új értelmét ad. Mindezen tények alapot szolgáltatnak egy előre kitervelt, szándékos gyilkosság elkövetési kategóriájának az uzorásnő megölése kapcsán.

Meg kell jegyezni, hogy a magyar büntetőjog, csak az előre kitervelt, egyenes szándékkal elkövetett ölési cselekményt nevezte gyilkosságnak ebben az időszakban, minden más esetben emberölésről beszélt. Ezzel szemben a német joggyakorlat az eshetőleges szándékkal való elkövetés esetén is elképzelhetőnek tartotta a gyilkosságot.¹³ Az 1878. évi V. tc. indoklásában problémaként vetődött fel a gyilkosság és az emberölés közti megkülönböztetés. Csemegi Károly abban látta ennek fontosságát és jelentőségét, hogy a halálbüntetés kiszabásának szűk keretek közé szorítása végett szükséges a gyilkosságot bizonyos szinten elha-

⁸ FEHÉR Lenke: *Elmebetegség – büntetőjog – beszámíthatóság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993. 28.

⁹ A regényben több bűncselekmény is felismerhető (például Szvidrigajlov megmérgezte a feleségét), de tanulmányomban a mű központi büntetést vettem csak vizsgálat alá.

¹⁰ 1843. évi büntetőtörvényjavaslat 110. §. b pontja rendelkezett erről a bűncselekményről.

¹¹ 1878. évi V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, 278. §.

¹² PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1872. 135.

¹³ FAYER László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. 1. kötet, Franklin- Társulat, Budapest, 1905. 152.

tárolni az emberöléstől, mely egy „gondos” bírónak nem fog nehézséget okozni.¹⁴ A bírói gyakorlat mindezek mellett kimondta, hogy: „A szándékos emberölést a gyilkosságtól az különbözteti meg, hogy az előbbi a lélek izgatottsága alatt hullámzó állapotában keletkezett és gyorsan véghezvitt elhatározásban találja forrását.”¹⁵ „Az ölési szándék megállapítható, ha valaki oly cselekményt hajt végre, melyről tudja vagy a melyről tudnia kell, hogy rendszerint másnak halálát okozza. A ki ezen cselekményt ezen eredményért hajtja végre, az azon eredményt is akarta. A szándékosság és gondatlanság közötti különbség éppen abban van, hogy az előbbinek esetében az eredménynek mint a cselekedet valószínű következménye, az utóbbi esetében pedig csak mint lehetőségnek kell a tettes lelkületében visszatükröződnie.”¹⁶

A bűncselekmény elkövetésének folyamata során, viszont hiba csúszik a főhős számításába, mert hirtelen hazatér az uzsorásnős mostohahúga, a tisztalelkű Lizavetta, akit „kénytelen” szintén megölni, hogy ne maradjon szemtanúja az általa elkövetett bűntettnek. Ez a „hiba” azonban kibillenteli lelki egyensúlyából, hiszen egy ártatlan ember életét is ki kellett oltania, amely tett eredetileg nem szerepelt a tervében. Lizavetta megölésére nem készült, nem tervezte, és nem volt szándékos elkövetés. Ezek alapján az erős felindulásban való elkövetés jöhet számításba a törvényi tényállások közül: „Ha a szándéka tettesnek erős felindulásában keletkezett és rögtön végre is hajtattott: az emberölés tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”¹⁷ Raszkolnyikov egyértelműen az első gyilkosság során már fennállott rendellenes személyiségi- és lelkiállapotában, rögtön, tettének leplezése érdekében végzett az unokahúggal. Mindezek az erős felindulásban való elkövetésre utalnak, melyet még a korabeli bírói gyakorlat által kimunkált meghatározás is megerősít: „Erős felindulás alatt a törvény helyes értelmezése szerint a fizikai vagy erkölcsi hatások által felidézett ingerültség, felhevülés oly magas foka értetik, mely az öntudatot elhomályosítja és az akaratszabadságot – a nélkül, hogy azt teljesen megszüntetné – korlátozza.”¹⁸

A két ölési cselekmény mellett nem hagyhatók figyelmen kívül a rablás tényállásának elemei sem, hiszen Raszkolnyikov elvitte az uzsorásnő erszényét, valamint különféle érték tárgyakat, melyre jelen esetben az 1878. évi büntetőkódex 344. és 349. §-ai vonatkoznak, és mely bűncselekményt a gyakorlat alapján külön kellett megállapítani a gyilkosságon felül. „Azon esetben, ha a tettesek feltétlenül határozzák el a kirabolandó egyén megölését, azt végre is hajtják, s azután viszik el a megölt egyén tulajdonát képező dolgokat, gyilkosság és rablás mint két külön bűntett forog fen.”¹⁹

A felvázoltak alapján egy súlyos bűncselekmény elkövetőjeként jelenik meg Raszkolnyikov. Egy rablással párosult gyilkosság, illetve egy erős felindulásban elkövetett szándékos emberölés terheltje. Ezek alapján a büntetőkódex bűnhalmazati rendelkezését²⁰ alkalmazva, a súlyosabb büntetési nemet, a halálbüntetést szabhatnánk ki az ítéletben.

Meg kell vizsgálnunk egy lényeges kritériumot ahhoz, hogy egyáltalán bűncselekményről beszélhessünk, valóban bűnös-e a vádlottunk? Büntetőjogilag felelősségre vonható-e az elkövetett cselekményéért? A törvény általi büntetés kiszabásához szükséges, hogy kimond-

¹⁴ LÖW Tóbiás: *A magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. 2. kötet. Pesti könyvnyomda, Budapest, 1882. 488.

¹⁵ FAYER László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. 2. kötet, Franklin Társulat, Budapest, 1905. 187.

¹⁶ Uo. 157.

¹⁷ 1878. évi V. tc. a magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és vétségekről, 281. §.

¹⁸ FAYER II, 1905. 162.

¹⁹ Uo. 351.

²⁰ 1878. évi V. tc. a magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és vétségekről, 95. §.

ható legyen az elkövető felelőssége törvényellenes tettéért. Bírt-e azzal a képességgel Raszkolnyikov, amely alapján szabad akaratából tudott dönteni cselekményének végrehajtásáról, illetve átfogta-e elméje ennek eshetőleges következményeit.²¹ A bűnösség megállapíthatóságáról akkor beszélhetünk, ha a tettes felelősségre vonható cselekményének elkövetéséért, tehát a „tett valakinek beszámítható.”²² „A Btk. 76. §-a szerint a büntett elkövetéséhez tudat és akarat kivántatik.”²³

A továbbiakban nézzük meg, hogyan vélekedtek a beszámítási képességről, annak korlátozottságáról, illetve kizárásáról Magyarországon. A hazai anyagi büntetőjog a beszámítási képességgel kapcsolatban a kóros elmeállapot problematikáját már a 18. századtól kezdve kiemelkedő jelentőségű területként szabályozta. Ennek oka, hogy az orvos- és a büntetőjogtudomány kapcsolata itt érvényesült és érvényesül a legszignifikánsabban.²⁴ Az elmebetegség, mint beszámítási képességre befolyással bíró tényező már sokkal korábban, Werbőczy Tripartitumában megjelent, de ez esetben a magánjog oldalán, a gyámság intézményéhez kapcsolódóan.²⁵ A beszámítással kapcsolatos részletesebb szabályokat tartalmazott az 1795. évi büntetőkódex-tervezet, amely egyrészt a bírói gyakorlat felől közelítette meg a problémát, és fakultatív körülményként kezelte ezen tény figyelembevételét a bíróság szemszögéből. Ezzel szemben az 1843. évi büntetőtörvény javaslat már büntethetőséget kizáró okként²⁶ jelölte meg a beszámítási képesség hiányának meglétét.²⁷

Beszámításképesség „az az állapot, melyben az van, a ki valamely büntettnak vagy vétségnek, illetőleg kihágásnak minősített bűncselekmény elkövetése vagy abban hagyása közt választani, s arra magát el vagy el nem határozni képes.” Br. Krafft-Ebing Rikhard²⁸ úgy vélte, hogy a bűnügyi beszámításképesség felett áll az erkölcsi, mely feltételezi az egyén magasabb műveltségi fokát, és mely által az egyén a megengedett vagy tiltott logikái, vagy az értelmiség által szolgáltatott indok alapján követ el vagy hagy abba egy cselekményt.²⁹ Babarczai Schwartzler Ottó³⁰ szerint az erkölcsi beszámításképesség az: „midőn valamely egyén képes arra, hogy nemcsak a hasznosnak és ártalmasnak, a megengedettnek és tiltottnak logikái, az értelmiség által szolgáltatott indokai folytán követ el, vagy hagyta abban valamely cselekvényt, hanem ezt a képességével rendelkezésére álló erkölcsi indokokból nyeri el.”³¹

²¹ BR. KRAFT-EBING Rikhard: *A törvényszéki elmekörtan tankönyve*. Hornyánszky Viktor Könyvnyomda, Budapest, 1891. 3., 9.

²² BABARCI SCHWARTZER Ottó: *Az elmebetegség jogvédelme. A magyar törvények, ministeri rendeletek és a joggyakorlat alapján*. Hornyánszky Viktor Kiadó, Budapest, 1895. 1.

²³ FAYER I, 1905. 327.

²⁴ NIKULA János: A kóros elmeállapotok egyes válfajainak pszichiátriai és büntetőjogi értékelése. *Bűnügyi Szemle* 4 (2009) 9.

²⁵ Tripartitum I. rész 55. c., 124., c. 4. §.

²⁶ 1843. évi büntetőtörvény javaslat 73. §.

²⁷ DOMOKOS Andrea: A bűntevő elmetehetségéről. *Jogtörténeti Szemle* 3 (2005) 1.

²⁸ Német-osztrák orvos, igazságügyi orvosszakértő, pszichiáter és szexológus. <http://psychistofwomen.umwblogs.org/sexuality/pre-kinsey/krafft-ebing/> (2016. 02. 13.)

²⁹ BR. KRAFT-EBING, 1891. 5-6.

³⁰ A királyi igazságügyi tanács alelnöke, országos egészségügyi tanácsos, a törvényszéki orvosi vizsgáló bizottság elnökhelyettese és tagja, a tiszti orvosi vizsgák országos bizottságának tagja, a budapesti K.T. egyetem jogi kara által a törvényszéki lélek-és elmekörtanból képezített magántanár, a Budapesti Magán Elme-és Ideggyógyintézet igazgatója <http://tudosnapta.kfki.hu/s/c/schwartzler/schwartzlerrevai.htm> (2016. 02. 13.)

³¹ BABARCI SCHWARTZER, 1895. 8.

Angyal Pál³² a következőket gondolta a beszámítási képesség fogalmáról: „a szellem – erkölcsileg kifejtett embernek az a képessége, amely anélkül, hogy elmebetegség, tudatzavar vagy értelmi gyengeség által befolyásolva lenne, annak lehetőségét biztosítja, hogy a cselekvő a cselekvéskor cselekményének tényleges következményeit, szociáletikai értékét felismerje és az e felismerésből eredő motívumokat mérlegelje.”³³ A kor nagy büntetőjogásza, Irk Albert³⁴ a beszámítási képességet az alábbiak szerint definiálta: „az embernek az a tulajdonsága, melynél fogva cselekedeteit erkölcsileg és jogilag értékelni tudja és ennek megfelelően cselekedni képes.”³⁵

Finkey Ferenc³⁶ meghatározása alapján: „A beszámítási képesség (beszámíthatóság) a büntetőjogban a testi, értelmi és erkölcsi fejlettségnek azt a legkisebb mértékét jelenti, amellyel a cselekmény elkövetőjének bírnia kell, hogy tettéért büntetőjogilag felelősségre vonhassuk.”³⁷ Finkey a beszámítás bírói megítélést két részre osztotta: alaki és anyagi oldalra. Előbbi esetében azt kellett megállapítani, hogy az elkövető büntetőjogilag felelősségre vonható-e, tehát beszámítási képessége birtokában követte-e el a bűnös cselekményt, míg utóbbinál a tettes alanyi bűnössége, cselekményének erkölcsi felelőssége alapján értékelték enyhébben vagy súlyosabban a büntetést.³⁷ Vámbéry Ruzstem³⁸ azt írta tankönyvében, hogy a: „Beszámíthatóság tehát alakilag meghatározva a cselekvő személyében rejlő azoknak a feltételeknek az összessége, amelyek a bűnösség megállapítását lehetővé teszik.”³⁹

Véleményem szerint, esetünkben egyértelműen az erkölcsi felelősség elkövetéskori hiányáról beszélhetünk, hiszen Raszkolnyikov nem ismeri fel cselekvésének helytelenségét, a bűnösségének felismeréséhez szükséges belátása egyértelműen hiányzik.

Az előzőekben ismertetett álláspontok alapján elmondható, hogy a magyar büntetőjogi szakirodalomban hasonlóképpen vélekednek jogtudósaink a beszámíthatóságról. Egy olyan képességről van szó tehát, amely szorosan összefügg az elkövető személyiségével, illetve tudati állapotával. Ezért bír nagy jelentőséggel, hogy megállapítható-e egy cselekmény elkövetőjéről, hogy bűnös-e. A napjaink büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okait a 19. század végén a beszámítási képességet kizáró vagy enyhítő okok név alatt szabályozta a Csemegi-kódex.⁴⁰ Ezek közül az elmetehetség megzavarodásának esetkörével foglalkozom a továbbiakban részletesebben.

Az elmebetegség már az ókor óta ismert állapot volt. Megítélése igen változatosan alakult az évszázadok alatt. Főként az egyház által uralt évszázadokban mosódott össze az elme kóros állapota a boszorkánysággal, és az ördöggel való összejövettel. A felvilágosodás után kezdtek el a tudósok a büntetőjog lélektani oldala felé fordulni,⁴¹ mellyel párhuzamo-

³² Büntetőjogász, egyetemi tanár, MTA tagja, országgyűlési képviselő. <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemeny/ismertetek/konyvek/szerzoi-eletrajzok/item/280-angyal-pal> (2016. 02. 13.)

³³ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Athenaeum, Budapest, 1920. 362.

³⁴ Büntetőjogász, kriminológus, egyetemi tanár, az MTA tagja. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06707/06810.htm> (2016. 02. 14.)

³⁵ IRK Albert: *Irk Albert tanulmányai a büntetőjog és a nemzetközi jog köréből*. Haladás Nyomda-részvénytársaság. Pécs, 1928. 92.

³⁶ Egyetemi tanár, akadémikus, bíró, koronaügyész, felsőházi tag, jogtudós. <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetek/konyvek/szerzoi-eletrajzok/item/304-finkey-ferenc> (2016. 02. 13.)

³⁷ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. 1. kötet. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1905. 110.

³⁸ Büntetőjogtudós, kriminológus. http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6348&catid=94%3Av&Itemid=67&lang=hu (2016. 02. 14.)

³⁹ VÁMBÉRY Ruzstem: *Büntetőjog*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1913. 195.

⁴⁰ 1878. évi V. tc. a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről, VII. fejezet.

⁴¹ DOMOKOS, 2005. 1.

san elindult a kezdetben törvényszéki lélektannak, később törvényszéki elmekörtannak nevezett, tudományág fejlődése. Utóbbi feladata volt annak a befolyásnak a kimutatása, amit a „szellemi életnek föltételezett zavara a törvényhozó által követelt szabad akarásnak magaslatához szükséges lélektani folyamatokra gyakorol, valamely konkrét esetben pedig annak kimutatásában áll, hogy az (aránylag) szabad akarásnak ezek a föltételei valamely agymegbetegedés folytán (elmezavar) hiányoznak vagy még csak hiányosan vannak jelen.”⁴² Hazánkban Mária Terézia rendelkezett először az elmebetegekről, és ezen kórképet mutatók elhelyezéséről. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez inkább felügyeletet jelentett a betegségben szenvedők számára, mint valódi terápiás kezelést, mely a bíró döntésétől függött.⁴³

A Csemegi-kódex beszámítást kizáró okként szabályozta az elmebetegséget: „Nem számítható be a cselekmény annak, a ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva, és e miatt akarátának szabad elhatározási képességével nem bírt.”⁴⁴ „Beszámítás alatt tettesnek felelőssé tétele értetik.”⁴⁵ A kódex miniszteri indoklása szerint a beszámítás egyenlő a bűnösséggel.⁴⁶ Aki tettét „tudva és akarva” követte el az beszámítható, ha bármelyik hiányzik, akkor nem felel meg ennek a kritériumnak. Az elmetehetség megzavarása esetében a „szabad akaratelhatározás” hiánya akkor állapítható meg, ha elhomályosítja az értelmet valamilyen indulat vagy harag, és ez egyúttal a felismerést is akadályozza.⁴⁷ A megzavart elmének a szabad akarral való összefüggése, szükséges feltétele a beszámíthatóság vizsgálatának. Kizárólag a szabad akarat vizsgálata tévútra vezetne, és a szenvedély, bosszú vagy gyűlölet befolyása alatt elkövetett cselekményekkel összekeverhető lenne ez az állapot.⁴⁸ Meg kell említeni, hogy a korlátozott beszámíthatóságot nem ismerte kódexünk, annak ellenére, hogy később az 1896-os Bűnvádi perrendtartásunk rendelkezett ennek szakértői vizsgálatáról.⁴⁹ A büntetőtörvény szerint valaki vagy beszámítható volt, vagy nem cselekményének elkövetésékor. Köztes lehetőség nem létezett, mely álláspont sok vitát váltott ki már a jogszabály megalkotása közben, és utána is.

A büntetőkódex tehát az elmetehetség megzavarodásában, és emiatt az akarat szabad elhatározási képességének hiányában állapította meg a büntetőjogi felelősséget kizáró elmebetegséget. E két ismérv közül az első orvosi, míg az utóbbi jogi jellegű volt.⁵⁰

Fayer László⁵¹ úgy vélte, hogy a „büntetőjognak legkritikusabb része az, hogy mi értenőd az elmetehetség megzavarása alatt. Először is megállapítandó, hogy a BTK. 76.§-a ide

⁴² BR. KRAFFT-EBING, 1891. 43.

⁴³ DÓSA Ágnes: Az elmebetegek gyógykezelésének jogi kérdései. *Magyar Jog* 6 (1985) 327.

⁴⁴ 1878. évi V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről, 76. §.

⁴⁵ LÖW Tóbiás: *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. 1. kötet. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1880. 501.

⁴⁶ Ugyanígy vélekedett Babarcsi Schwartzer Ottó is: BABARCSI SCHWARTZER, 1895. 1.

⁴⁷ LÖW II, 1880. 501-506.

⁴⁸ BABARCSI SCHWARTZER, 1895. 37-38.

⁴⁹ 1896. évi XXXIII. tc. 246. §. „Ha gyanuok merül fel arra nézve, hogy a terhelt beszámíthatóságát kizáró vagy korlátozó elmezavarban, vagy öntudatlanságban szenved, a megfigyelést mindig két orvosnak kell teljesíteni és véleményt adni arról, vajjon a terhelt elmezavarban vagy öntudatlanságban szenved-e vagy nem, illetőleg a bűncselekmény elkövetésekor abban szenvedett-e úgy, hogy e miatt akarátának szabad elhatározása képességével nem bírt s az iránt is nyilatkozni, vajjon a terhelt állapota közveszélyes-e?”

⁵⁰ FINKEY Ferenc: *Adatok a bűntettesek jellemcsoportjainak megállapításához*. In: Fináczy Ernő (szerk.): *Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok köréből*. A MTA II. Osztályának rendeletéből. IV. kötet. 5. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933. 5; FINKEY Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. In: Lukinich Imre (szerk.): *Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok köréből*. A MTA II. Osztályának rendeletéből. V. kötet. 9. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1942. 1-51.

vágó határozmányának értelme: elmetehetsége meg volt zavarva és e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt. És azután fel kell tüntetnünk, hogy mily értelmezést nyert e szabály a gyakorlatban.”⁵² Irk szerint az „elmetehetség megzavarodása egy tág kategóriát jelent, amely alatt az elmebetegség orvostudományilag megállapított különböző nemei értendők. A betegségeknek egymástól való elhatározása a pszichiatria terrénumába tartozik, de már a jogot továbbfejlesztő és a gyakorlatot irányító jogtudományok kötelessége, hogy az érintkező szaktudományok eredményeit a gyakorlat kincsévé tegye.”⁵³ Hacker Ervin⁵⁴ a Csemegi-kódex szabályozását ún. vegyes módszerűnek tartotta, azaz két szempont együttes fennállása alapján lehetett az elkövetővel szemben a beszámítási képességének a hiányát megállapítani: egyrészt ha az „elmetehetség” meg volt zavarva (biológiai ok), másrészt, ha e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem rendelkezett (lélektani hatás). Véleménye szerint az elmebetegség fennforgásának megállapítása orvosi kérdés, ennek elbírálása orvos-szakértői kompetencia, ugyanakkor annak megítélése, hogy a „már megállapított elmetehetség megzavarodása olyan természetű-e, hogy e miatt a büntetett akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt, már a bírónak a feladata és jogi következtetésnek a tárgya.”⁵⁵ Ajtai K. Sándor⁵⁶ törvényszéki orvosi szempontból beszámítási képesség hiányának négy esetét különböztette meg: az üldöztetési örültséget; a bűkört, heveny rohamot; az állítólagos bárgyúságot és az állítólagos éretlenséget.⁵⁷ Esetünkben a második és harmadik jellemzők fordulnak elő.

Ebben a korban még elég nagy gondot okozott a bírósági eljárás során annak megállapítása, hogy a terhelt valóban valamilyen elmezavarban szenved-e, vagy csak a büntetéstől menekülés érdekében színleli azt. Egyre nagyobb szerepet játszott ezen ügyek helyes megítélése érdekében az elmeorvos szakértők, orvosok véleménye, de a bíró nem volt kötve az orvosi véleményhez. Ítéletében dönthetett saját meglátása és mérlegelése szerint,⁵⁸ sőt alapvetően a bírót terhelte azon felelősség, és döntési jogkör, hogy kimondja a bűnelkövető szabad akaratelhatározási-képességének, és egyben beszámítási képességének hiányát. A 19. században az orvosszakértők véleményükben csak arról nyilatkozhattak, hogy a terhelt „elmetehetsége meg volt-e zavarva”, amikor tettét elkövette, avagy sem.⁵⁹

Az elme rendes működésének zavarát többféle ok okozhatta, akár szellemi, akár testi, vagy mindkettő. Fontos ismérve volt, hogy az egyén esetében az érzések, az értelmi működés, tudat és az akarat rendellenes, és mindezek a „szabad akarat elhatározási képességének” hiányához vezetnek.⁶⁰ Raszkolnyikov már a bűnös tett elkövetése előtt elvesztette bel-

⁵¹ Büntetőjogász, egyetemi tanár, MTA tagja, Magyar Jogászegylet egyik alapítója. <http://majt.elte.hu/Tanszkek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/fayerlaszlo.htm> (2016. 02. 14.)

⁵² FAYER I, 1905. 320.

⁵³ IRK, 1928. 105.

⁵⁴ Büntetőjogtudós, kriminológus, egyetemi tanár. http://www.academia.edu/14802282/Hacker_Ervin_1888-1945_co-author_Kiss_Katalin_ (2016. 02. 14.)

⁵⁵ HACKER Ervin: *A magyar büntetőjog tankönyve – Általános Rész*. Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1936. 192.

⁵⁶ Törvényszéki orvos, egyetemi tanár, az államorvostani intézet igazgatója. http://orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf_Szallasi/vegyes_063.pdf (2016. 02. 14.)

⁵⁷ AJTAI K. Sándor: A bűnügyi beszámítási képesség négy esete, törvényszéki orvosi szempontból. *Orvosi-Természettudományi Értesítő* I. orvosi szak. 7. évf. 4/2 (1882) 139-160.

⁵⁸ BR. KRAFFT-EBING, 1891. 12.

⁵⁹ DOMOKOS, 2005. 2.

⁶⁰ FINKEY, 1905. 124.

ső erkölcsi egyensúlyát. A hallgatói jogviszonyának megszűnése, az pénztelenség, nélkülözés, és a négy fal között töltött sok idő mind csak fokozta betegségét.

Az elmebetegségben szenvedő személy a következő általános tünetek előfordulása esetében volt felismerhető a szakirodalom szerint: jellem elváltozás, korábbi szokások, nézetek változása, akár a korábbival teljesen ellentétes irányba; téveszmék, érzécsalódások, kóros hangulat és kedélyállapot, téves logikai következtések a világ történéseiről.⁶¹ Raszkolnyikov tudati világa leírható ezen jellemzőkkel. Az elmebetegségnek több változatát ismerték ebben az időszakban: búskomorság vagy melancholia; tévelygés nélküli búskomorság; őrjöngés, dühöngés, mánia; őrültség (elsődleges téboly); szerzett szellemi gyöngességi állapot; alkohol okozta elmezavar; eskór (epileptikus) és nőszenvi (hyster) elmezavar.⁶² A regény főszereplőjének állapota az első, a melancholai tüneteit mutatja. A búskomor téveszmék közös jellemzője a szenvedés, melyet okozhat üldözési rögeszme vagy önhiba is. Ezen korban szenvedő személy tetteit fájdalmas érzetektől és kényszerképzetektől, a rettegés indulatállapotaiból, illetve téveszmékből és érzécsalódásokból származnak.⁶³ Raszkolnyikov fájdalmas lehangoltságban, rosszkedvvel, és levertségben élte életét, mely részben indokolt, mivel nem volt pénze, emiatt sem lakbérre, sem ételre, sem pedig egyetemi tanulmányaira nem telt. Önérzete alacsony szintre süllyedt, melyet torz eszmerendszerének követése folytán az uzsorásnő megölésével kívánt helyreállítani. A külvilágot homályosnak látta, öröm és szeretet, valamint remény nélkülinek. Családjá iránt is gyakran érzéketlenné vált vagy hirtelen és értetethetetlen haraggal fordult feléjük, mint például anyja levele után, vagy mikor meglátogatta anyja és húga, és szinte idegenként kezelte őket. Nem volt kedve korábbi munkájához sem. Különórák adásával kereste a pénzt, de abba is belefásult. Razumihin, korábbi diáktársa által felkínált fordítói munkát elutasította. Téveszmékkel és érzécsalódásokkal küzdött. Folyamatosan rettegett, hogy lelepleződik, hogy rájönnek mit tett. A bűnös tett elkövetése után állapota súlyosbodott, lázas, öntudatlan állapotú betegséggé fordult át. A bűntudat lelkileg és fizikailag roppantotta össze a vádlottat.⁶⁴

A műben a bírósági per során „lélektani szakértőket” alkalmaztak segítségül a terhelt tetteinek mélyebb megértése céljából. Az enyhítő körülmények körében jelentőséggel bírt, hogy tettét beismerte. Szonya bírta rá arra, hogy elmenjen a rendőrségre és beismerő vallomást tegyen, melyet a per során sem változtatott meg. Az uzsorásnő lakásán hagyott komolyabb értékek, a ki nem nyitott erszény a meg nem számolt pénzzel, mind azt a teóriát támasztották alá, hogy Raszkolnyikov tettét időleges elmezavarban követte el. A vádlott idegösszeomlását, a bűncselekmény előtti jóval korábbi elzárkózását a társadalomtól, betegségét és búskomorságát, melyet több tanú – Zosimov, az orvosa, néhány egyetemi diáktársa, háziasszonya és a cselédnő – támasztotta alá. A bíróság ezen kívül figyelembe vette még a volt egyetemi diák szegényes, nyomorgó életkörülményeit, hogy a vádlott önmagát nem mentegette, és korábbi példás és segítőkész életvitelét.⁶⁵ Időleges elmezavart⁶⁶ állapított

⁶¹ BR. KRAFFT-EBING, 1891. 32-34.

⁶² Uo. 85-278.

⁶³ Uo. 95-96.

⁶⁴ VATAI, 2006. 16.

⁶⁵ „A vádlott szilárdan, szabatosan és világosan megismételte beismerő vallomását, nem zavarta össze a körülményeket, nem is próbálta azokat a maga javára enyhíteni, nem ferdítette el a tényeket, és nem feledkezett meg az apróbb részletről sem.” DOSZTOJEVSKIJ, Fjodor Mihajlovics: *Bűn és bűnbűvés.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999. 627.

⁶⁶ „a büntett is valamilyen időleges elmezavarban kellett elkövetnie, gyilkolási és rablási kényszerképzetek hatása alatt, minden további cél és számítás nélkül.” Uo. 628.

meg a szakértők véleményére alapozva a bíróság, mely enyhítő körülményként szolgált. Mindezek alapján nyolc évi Szibériában letöltendő másodosztályú kényszermunkára ítélték.

A 19. század végi Magyarországon a szakértőknek azt kellett megvizsgálniuk, hogy az adott cselekmény elkövetésekor rendelkezett-e az elkövető beszámítási képességgel, ha nem, akkor ez kizárta a büntetethőséget. Véleményem szerint Raszkolnyikov esetében a törvényszéki elmeorvos szakértő megállapította volna a búskomorság vagy melancholia tüneteit, mely körképen belül tettét az erőszakos cselekvények kényszer-képzetek folytán követte el. Az elmebetegség ezen típusát jellemzi, hogy a beteg olyan fájdalmas érzéseket él át, melyek folyamatosan gyötrik. Gyakran valamilyen külső megrendítő esemény által következik be vagy a beteg agykérgének saját, tárgyilagossító képződményei, melyek rögzülnek a tudatában. Ezek az agyszülemények nem ritkán vezetnek gonosztettekhez, gyilkosságokhoz vagy öngyilkossághoz.⁶⁷ Raszkolnyikov szintén egy öt régóta foglalkoztató és gyötrő rögeszme következtében jut el a bűnös tettig. A bűncselekmény elkövetésére valóban készült. A lakásból kilépve a tervezett büntett próbáját végrehajtotta ugyan, de ezt még akár gondolati játéknak és felfoghatnánk, egészen addig, amíg anyja levele kizökkenti addigi világából, és amikor értesül húgának, Dunyának az esküvői terveiről Luzsinnal, cselekvésre készteti. Ez a hír felzaklatja, haragja és indulatai fellángolnak, és alapvetően egy folyamatos gyötrő feszültségtől kívánja megszabadítani magát a gyilkossággal. A törvényszéki szakértők több hasonló esetből kiindulva döntöttek volna a felvázolt és igazolni kívánt diagnózis mellett. Búskomorság és kényszer-képzetei miatt követte el a 23 éves Thouviot tettét, amikor 1874-ben megölt egy előtte számára ismeretlen 20 éves lányt egy vendéglőben. A jegyzőkönyvbe a beismerő vallomása során a következő került: „Már régóta gyötör a gondolat, hogy valamilyen gonosztettet kövessék el [...] Mindenki kérdezi tőlem, hogy miért gyilkoltam? Egyszerűen azért, hogy ettől az állapottól meneküljek, melyben vagyok.” Szintén ugyanezen elmebeteg állapotban történt a 32 éves tanító, C. Sleight által úrnője ellen elkövetett gyilkosság. A vádlott maga ment el a rendőrségre és jelentette be, hogy megölte a nőt. Addig feddhetetlen életet élt, a bűncselekmény elkövetése előtti hetekben viszont komor, egyhangú volt, álmatlanságról, fejfájásról panaszkodott. Két nappal a gyilkosság előtt még rosszabbul érezte magát, rettenetes kísértésekről és borzasztó gondolatokról beszélt. Az előbbi esetekből is látható, hogy az elkövetés előtti állapot és az indokok, kiindulópontját képezik a szakértői véleménynek, és támpontot adnak a megfelelő diagnózishoz. Az illető személy korábbi életfolyamatában hirtelen bekövetkező változások, az addigitól eltérő viselkedési formák, és gondolati megnyilvánulások mindig valamilyen elváltozásra utalnak.⁶⁸

Az elmebetegség megállapítása maga után vonja a beszámíthatóság kizárását, mely esetre nézve a büntetőkodez nem rendelkezett a büntetés kiszabásáról. Az 1876. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről, a X. fejezetében szabályozta az elmebetegek kezelését, és elhelyezését.⁶⁹ A közigazgatás nyújtott segítséget ezen kérdés megoldásában a bíróság számára. Ezzel szemben az elmebetegek helyzetét jogi szinten már több európai országban külön

⁶⁷ BR. KRAFFT-EBING, 1891. 104-105.

⁶⁸ Uo. 104-109.

⁶⁹ „71. § Mindazon gyógyítható és gyógyíthatlan elmebetegek, kik a közbiztonságra veszélyesek, gyógyítás, illetőleg eltartás végett tébolydába helyezendők. Ellenben nem közveszélyes, gyógyíthatlan elmebetegek, továbbá ártalmatlan bányák, buták és hülyék, vagyontalanságuk esetén, a mennyiben az őket eltartani köteles rokonok vagyonnal bírnának, ezeknek terhére, különben pedig illetőségi községeik által tartandók el.

72. § Arra, hogy valaki gyógyítás és ápolás végett tébolydába felvétethessék, közhivatalban levő orvostudornak és mennyiben kezelő orvosa már volt, ennek abbéli bizonyítványa, hogy az illető elmekórban szenved, szükséges.”

is szabályozták. Míg Ausztriában⁷⁰ és Poroszországban rendeleti úton, addig Franciaországban külön törvényt⁷¹ adtak ki az ilyen ügyek kezelésére, mely utóbbi mintájára készítette el szabályrendszerét Svájc, Belgium és Hollandia is.⁷² Magyarországon majd az 1948. évi XLVIII. tc., a III. Bn. 1. fejezete rendelkezik először a büntettet elkövető elmebetegekről, és azok biztonsági őrizetbe vételéről, mint új büntetőjogi szankcióról.⁷³

Összegzésként elmondható, hogy a regény elég erősen épít az egyén tudati és lelki állapotának befolyásolhatóságára. Raszkolnyikov bűnös tette halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményként került volna a magyar korabeli büntetőkódex alapján értékelésre, ha elmeállapotának zavara nem jelentett volna beszámíthatatlanságot, és ezáltal büntethetőséget kizáró körülményt. Ebben az időszakban az elmekörtan tudománya már befolyással volt az igazságszolgáltatásra. A bíróság figyelembe vette az ítélet meghozatala során a törvényszéki elmeorvosok véleményét, de a kóros elmeállapotú elkövetők büntetésére vonatkozó rendelkezéseket még nem tartalmazott a Csemegi-kódex. Az 1876. évi közegészségügyi törvény nyújtott iránymutatást a bírák számára. Összevetve a műbeli ítélettel – mely nyolc évi kényszermunka Szibériában, – úgy vélem a magyar jog szerinti tényleges orvosi kezelés lényegesen célszerűbb, és humánusabb megközelítése volt ezen kór gyógyításának.

GABRIELLA MASA

Schuldig oder nur Opfer des eigenen Geistes? – die Kritik des Tates von Raszkolnikow mit dem Aspekt der ungarischen Rechtsgeschichte

(Zusammenfassung)

In meiner Studie analysiere ich den Roman: Schuld und Sühne von Dosztojewski mit dem Aspekt der ungarischen Rechtsgeschichte. Der Sachbestand ist am Ende des 19ten Jahrhunderts Ungarn zu versetzen, zeige ich mit der Hilfe der damaligen gültigen Gesetze auf, dass die Tat von Raszkolnikow geurteilt worden wäre. Zu der Kritik der getötenden Tätigkeiten des Haupthelden hat die Untersuchung der Zurechnungsfähigkeit des Taters zu brauchen. Die schuldige Tat von Raszkolnikow hätte als ein Verbrechen gedroht mit Todesstrafe gemäß des damaligen ungarischen Strafkodexes beurteilt, wenn die Störung des Geisteszustandes Unzurechnungsfähigkeit bedeutet hätte, und ausschließenden Umstand der Strafbarkeit. In diesem Zeitraum hatte die Wissenschaft der Psychiatrie schon auf die Rechtsprechung eine Wirkung. Das Gericht hat die Meinung der forensischen Psychiater im Laufe des Urteiles in Betracht gezogen, aber Csemegi-Kodex hat die Verfügungen auf die Strafen der pathologischen geisteskranken Täter nicht enthalten. Das Gesundheitsgesetz vom 1876 hat die Richtung den Richter gewährt.

---

⁷⁰ 1847. 05. 14-ei bel- és igazságügyminiszteri rendelet.

⁷¹ 1838. június 30.

⁷² BR. KRAFFT-EBING, 1891.473.

⁷³ KÓHALMI László: A kóros elmeállapot és a beszámítási képesség büntetőjogi szabályozása. *Ar új Btk.* 3 (2012) 29-37.

OLÁH MIKLÓS

Arany János négy balladája jogász szemmel

Tanulmányomban az Ágnes asszony, a Tetemre hívás, A hamis tanú és A fülemile című művek jogilag releváns körülményeit kívánom bemutatni, értékelni a hatályos szabályozás tükrében. Ez természetesen jogtörténeti szempontból abszurd, mivel a jogszabályokat nem lehet elválasztani attól a kortól, amelyben születettek illetve hatályban voltak, és fordítva: nem lehet más korokban kifejtett magatartásokat a hatályos magatartási normák alapján megítélni. Ezt juttatja kifejezésre a büntetőjog egyik fontos alapelve, a visszamenőleges hatály tilalma, azaz a „*nullum crimen sine lege*” és a „*nulla poena sine lege*” alapelv is.

Nemcsak a magatartási szabály, hanem egy kifejezés értelme is megváltozhat. Ebben az esetben is, fő szabály szerint nem a kifejezések megalkotásakor, hanem az alkalmazáskor felfogott értelmük az irányadó. Ha viszont a jogalkotó szándéka, akarata szerinti értelmezés kiemelkedő fontosságú, akkor éppen a megalkotáskori lesz a meghatározó értelem és nem a jelenkori.¹ Pokol Béla tizenkét jogértelmezési alapot különböztet meg, ami jól tükrözi a jog és a nyelv többbétegy, komplex összefonódását.²

Fentiek mellett – nem jogtörténész lévén – a kutatási területemen kívül eső irodalmi tekintésre a későbbiekben úgy lehet építkezni, ha a hatályos – azaz mindenkit érintő – szabályozás vonatkozó előírásait tekintem át a balladákban írt történeti tényállások alapján. Pontosabban a művek történeti tényállását „értékelem” a hatályos előírások tükrében, ezáltal is az irodalmi élményeimet más – jogász – megvilágításba helyezve és az absztrakt jogi szabályokat is konkrét eseményekhez kötve.

Ugyan Arany János maga is tevékenykedett jogi területen (szülőfalujának másodjegyzőjeként), sőt van szerző, aki jogi végzettséget tulajdonít neki,³ ámde tételes jogi megállapításokat, gyakorlati jogalkalmazást, az elvont normák adott élethelyzetre történő szubszumálását nem találjuk műveiben. Jogász szemszögből rosszindulatúan megjegyezhetnénk, hogy talán ettől is olyan olvashatóak és szórakoztatóak ezek a balladák.

A gyakorlati jogalkalmazás során a jogilag releváns körülmények, részletek tételes kiértékelése történik, egy bírói ítélet indokolásában tételesen számba véve és értékelve ezeket. Büntetőügyekben azt is vizsgálja a bíróság, hogy a bizonyítékok mennyire alkotnak zárt láncot: mennyire függenek össze és adnak teljes képet a történeti tényállásról, valamint az aka-

---

¹ POKOL Béla: *Jogelmélet*. Szászadvég Kiadó, Budapest, 2005. 219.

² Lásd erről részletesebben: Uo. 217-240.

³ KISS Anna: *Bűnbe esett irodalmi hősök*. Publicitas Art-Média Kft., Budapest, 2009. 45.

rati oldalról és egyéb szubjektív tényállási elemekről is.⁴ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 4. § (2) bekezdésében foglalt eljárási alapelvnek, az „*in dubio pro reo*”-nak különös jelentősége van, mivel számos esetben a logikai fogalmak szerint megkérdőjelezhető, hogy mi minősülhet valóban kétséget kizáróan bizonyított ténynek. Egyszerű példa erre a kérdésre a kizárólag a sértett vallomása vagy egy ellenérdekű tanú vallomása alapján hozott, felelősséget megállapító ítélet. A kétséget kizáró bizonyíthatóság kérdése a technikai szint fejlődésével nem veszít jelentőségéből, ellenkezőleg, jelentősége fokozódni fog. Röviden szólva: a bizonyítási eljárás összetettsége és a jogilag-tartalmilag is helyes kifejezések alkalmazása a jogi nyelvet lényegéből adódóan körülményessé, „szárazzá” és a laikus számára nehezen érthetővé teszi. Mindez nem akadály a választékos fogalmazásnak akár egy bírói ítéletben.

Fentiek mellett ugyanakkor – mint azt Rixer írja – „már a magyar nyelv 19. századi megújulásának időszakában azt látjuk, hogy a magyar politikai és jogi nyelv kialakulásában játszott szerepük mellett a magyar nyelvű szépirodalom legjelesebb alkotásait is jogászok hozták létre” – gondolva itt a „jogi tanulmányokat folytató, vagy egyenesen jogásként, illetve „jogi munkakörben” dolgozó” íróinkra, költőinkre. „Egy erősen elfogult jogász egyenesen úgy fogalmazott, hogy a magyar irodalom felívelő szakasza addig tartott, míg regényeink többségét jogászok alkották, mióta ezt bölcsészek teszik, a hanyatlás folyamatos.”⁵

A jogi „bikkfanyelv” és a körülményesség Arany Jánost nem hátráltatta műveinek alkotásakor. A költő mondanivalója a balladákban ugyanis nem a tételes jogi igazság, illetve bizonyítási eljárás levezetése, dokumentálása – sőt a „balladai homály” épp ellene hat ennek, – hanem az erkölcsi mondanivaló volt. Ekként a körülményes jogi kifejezések és a tételes jogalkalmazás mellőzése teret enged a nyelvi kifejezések gazdagságának, illetve a közérthető megfogalmazásnak.

Arany érzései, képzelete, jellemformáló ereje és erkölce, formai gazdagsága és élet-szemlélete a balladákban jut leginkább kifejezésre – írja Sőtér István.⁶ A ballada egyszerre követeli meg a látomás hevét és a virtuóz technika pontosságát. A népköltészetben sok évszázados hagyomány alapján keletkeztek a népballadák, míg a műballadákban e hagyományt igyekeznek pótolni a magasrendű költői technika és tudás.⁷

A ballada a fény és árnyék sajátos megoszlása: egyes mozzanatokat kiemel, másokat csak sejtet, mintegy feltételezve, hogy utalásai, drámai sejtetései mindenki által tudott dolog felidézését szolgálja csak, kiegészítve a hallgatók emlékezetében rejlő információkkal.⁸

A ballada a sűrítés, tömörítés művészetét igényli. Míg a népballada természetes könnyedséggel, kedvére válogathat a hallgatók által ismert tények közül, addig a műballada úgy éri ezt el, hogy „a nem ismert dolgokról hézagosan szól, s mégis a hézagok kitöltését, az elmondatlan maradtak kitalálását lehetővé teszi.” A „balladai hézagosság” emiatt magas fokú jártasságot feltételez a szerkesztési művészet terén.⁹

⁴ Vö. Be. 78. § (3) bek.

⁵ A nyelv és irodalom kapcsolatáról lásd: RIXER Ádám: A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása. *Glosa Iuridica* 1 (2014) 12., 11-17.; http://real.mtak.hu/16901/1/real_Glosa%20Iuridica%202014.%20I.%20sz%C3%A1m.pdf (2016. 03. 27.)

⁶ SÓTÉR István: Arany János balladái. In: *Arany János balladái*. Magyar Helikon, 1957. III-X.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

Ágnes asszony

A „tisztá balladák” rendszerint tragikusak, szándékos homályosság borong rajtuk, cselekményük a meghasonlás, a beteljesülő végzet, Riedl szavaival a „bűn és bűnhődés” drámái. Az erősen lélektani drámák a lelkiismeret drámáit bontják ki, egy szigorú és érzékeny erkölcs érvényét hirdetve. A költő nagykorósi korszaka – a történelmi tárgyú balladák mellett – a paraszballada 1848 előtt kezdődő vonulatát is folytatja. Az ötvenes évektől kezdve Arany János (Kemény Zsigmonddal együtt) mindinkább a lélektani igazság, majd pedig a tragikum felé fordul. Ilyen az *Ágnes asszony* is.¹⁰ A vers először a Divatcsarnokban jelent meg, 1853. dec. 22-én.¹¹

Ágnes asszony balladája megtörtént eseten alapul. Gyulai Pál mondta Zlinszky Árpádnak, hogy a költő Geszten látott egy paraszttasszonyt, aki reggeltől estig a patakban mosott. A látvány összekapcsolódhatott a költőben egy Szalonta környékén énekelt népballadával, mely szerint az örült asszony mossa a vérfoltot ura lepedőjéből azt hajtogatva, hogy a leplet a ruca vérebe ejtette. A börtönben kéri a lepedőt, hogy a másnapi ünnepre kimoshassa. Bóka László az 1948-ban kiadott Arany-balladákhoz írt előszavában idézi is a négystrófás verset, melyet Öreg Fekete Jánosné énekelt el Nagyszalontán. Arany az általa látott asszony közvéleményt foglalkoztató története után érdeklődött, melyet feldolgozott művében. „Szemléletből fejlett tehát a vers”, mint azt Arany jegyzetében írja Petőfinék 1847. márc. 31-i levelén.¹²

Jóllehet „szörnyű a bűn, terhes a vád”, ámde elmarad a büntetőjogi szankció: a „bölcstörvényszék” az erkölcs hangjának, a lelkiismeretnek engedí át a szankció érvényre juttatását, a bűn és bűnhődés bibliai szigorának megfelelően. Ágnes asszony tette következményeként megőrül, így a beszámítási képesség és a kóros elmeállapot relevanciája határozza meg az ügy jogi kimenetelét.¹³

A történeti tényállás:

Elsőként a történeti tényállást, azaz az eseményeket kell rekonstruálnunk, illetve a jogilag releváns körülményeket, tényeket kihámozni a vers sorai közül.

„Csitt te, csitt te! csibém vére / Keveré el a gyoics leplet.” – csitítja Ágnes asszony a köré gyűlő utcagyerekeket. „Ő [Ágnes asszony szeretője] bitón fog veszni holnap, / Ó, ki férjedet megölte;” – írja a költő. Ezek alapján a sértett Ágnes asszony férje, az ellene elkövetett bűncselekmény az emberölés, melyet a hatályos Büntető Törvénykönyv, a 2012. évi C. törvény (Btk.) 160. §-a rendel büntetni. „Szörnyű a bűn, terhes a vád; / Ki a tettet végrehajtá / Szeretőd ím maga vall rád.” – Ágnes asszony szerepéről mindössze ennyit tudunk meg.

Ágnes asszony a bűncselekmény elkövetésében való közreműködésének részleteit az – esetében „jótékony” – balladai homály fedi. Nem tudjuk pontosan, miben vallott rá Ágnes asszonyra a szeretője: társtettesként vagy bűnszegédként is lehetett elkövetője a bűncselekménynek.¹⁴ Az ő szerepétől függően minősül tettesnek vagy társtettesnek Ágnes asszony szeretője.

¹⁰ SÖTÉR, 1957. VI., X.

¹¹ *Arany János balladái*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. 292.

¹² VOINOVICH Géza: Arany János összes művei. Akadémiai Kiadó, 1951. In: *Arany János balladái*. Magyar Helikon, 1957. XIII.; KISS, 2009. 44.; *Arany János balladái*. 1974. 292.

¹³ KISS, 2009. 44.

¹⁴ Btk. 13. § (3) bek.; 14. § (2) bek.

Bizonyítás

A büntetőeljárásban a vád bizonyítása a vádlót terheli és – mint arról fentebb már szó volt – a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére.¹⁵ A bizonyításnak a büntető anyagi és eljárási jogszabályok alkalmazásában jelentős tényekre kell kiterjedniük.¹⁶ A bizonyítás eszköze a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.¹⁷ A büntetőeljárásban a bizonyítékok szabadon mérlegelhetők, azaz nincs előre meghatározott bizonyító erejük.¹⁸

Az idézett sorok alapján a jogesetben bizonyíték a terhelt vallomása volt – legalábbis Ágnes asszonyra vonatkozólag. Jóllehet más bizonyítékot nem említ a költő és a „krimináltechnika” korabeli állása mellett a mai bizonyítékok egy köre nem jöhetett szóba (pl. ujjlenyomatok, DNS-mintavétel), ezzel együtt feltételezhető, hogy a gyakorlatban lett volna más bizonyíték is a bűncselekmény elkövetői kilétének bizonyítására.

A mai eljárási szabályok szerint a terheltet a Miranda-figyelmeztetés megtörténtét és az arra adott válasz jegyzőkönyvbe foglalását követően hallgatják ki.¹⁹ Amennyiben a terhelt vallomást tesz, figyelmeztetni kell, hogy a vallomásában mást bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vádolhat.²⁰ Ha tehát Ágnes asszony szeretője valótlannul nyilatkozik úgy, hogy Ágnes asszony a bűncselekmény elkövetésében részt vett, úgy a hamis vád²¹ törvényi tényállását valósítja meg. A terhelt beismerő nyilatkozata esetén is fő szabály szerint meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat is,²² azaz önmagában a terhelt beismerése nem rekeszti be a további bizonyítékok beszerzését. A terhelt vallomásának előadása után kérdések intézhetőek hozzá.²³ Amennyiben Ágnes asszony tagadja a cselekmény elkövetését, úgy szembesítés²⁴ során lehetne kísérletet tenni az ellentmondás tisztázására.

Elképzelhető, hogy Ágnes asszonyt – legalábbis eleinte – nem terheltként, hanem tanúként hallgatják ki. Mint láttuk, a tanúvallomás is bizonyítási eszköz. A törvény szerint tanúként az hallgatható ki, akinek bizonyítandó tényről tudomása lehet.²⁵ Valószínű, hogy amennyiben a férje holttestét megtalálják (vagy eltűnését bejelentik), Ágnes asszonyt legalábbis az elsők között hallgatnák ki. A megidézett tanú főszabály szerint köteles vallomást tenni – a megjelenésével felmerülő költségek eljáró bíróság, ügyész vagy nyomozó hatóság általi költségterítése mellett.²⁶ Ha Ágnes asszony tanúként a jogairól való felvilágosítás céljából ezt szükségesnek tartja, meghatalmazott ügyvéd járhat el érdekében.²⁷ Könnyen elképzelhető, hogy a jogban nem jártas vidéki parasztasszony ügyvéd közreműködését venné igénybe – ez viszont nem minősül bűnügyi költségnek, így ezt Ágnes asszonynak kellene előlegeznie és fizetnie is.²⁸ Ügyvéd igénybevétele akkor lehet jelentősége, ha utóbb Ágnes asszonyt meggyanúsítják és tanúként olyan nyilatkozatot tesz, mely magára nézve terhe-

¹⁵ Be. 4. § (1)-(2) bek.

¹⁶ Be. 75. § (1) bek.

¹⁷ Be. 76. § (1) bek.

¹⁸ Be. 78. § (2) bek.

¹⁹ Be. 117. § (2) bek.

²⁰ Be. 117. § (4) bek.

²¹ Btk. 268. §.

²² Be. 118. § (2) bek.

²³ Be. 118. § (1) bek.

²⁴ Be. 124. §.

²⁵ Be. 79. § (1) bek.

²⁶ Be. 79. § (2)-(3) bek.

²⁷ Be. 80. §.

²⁸ Be. 74. §, lásd a 21/2003. (VI. 24.) IM–PM–BM és a 26/2003. (VII. 1.) IM–BM–PM együttes rendeletet is.

lő. Ha a terhelt vallomása a korábbi vallomásától eltér, ennek okát tisztázni kell.²⁹ Sőt, terheltként egyáltalán nem is köteles vallomást tenni,³⁰ ilyenkor az eljárásban a korábbi vallomása vehető figyelembe.³¹ Ha Ágnes asszony már vádlottként a tárgyaláson nem kíván vallomást tenni, illetve nem jelenik meg és az elővezetés sem bizonyul eredményesnek, valamint ha ismeretlen helyen tartózkodik, úgy a nyomozás során tett vallomását a tanács elnöke hivatalból ismerteti, illetve az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára felolvashatja, vagy a jegyzőkönyvvezetővel felolvastathatja. Ha a vádlottat a nyomozás során tanúként hallgatták ki, a tanúvallomás a bírósági tárgyaláson csak akkor ismertethető vagy olvasható fel, ha ezt a vádlott indítványozza, vagy a tanúvallomásról készült jegyzőkönyvből a tanúvallomás megtagadásának lehetőségére, feltételeire vonatkozó figyelmeztetés és az erre adott válasz egyértelműen kitűnik. Ha a vádlott más büntetőeljárásban gyanúsítottként vagy vádlottként tett vallomást, az akkor ismertethető vagy olvasható fel, ha a vallomásról készült jegyzőkönyvből a Miranda-felvilágosítás és az erre adott válasz egyértelműen kitűnik. Ha a vádlott vallomása a korábbi vallomásától eltér, a tanács elnöke az ügyész vagy a védő indítványára, illetőleg hivatalból ismertetheti a vádlott korábbi – az eljárásban gyanúsítottként vagy vádlottként tett – vallomásának részeit. A korábbi vallomás részei is ismertethetők, ha az ismertetésben foglalt tényekre és körülményekre a vádlotthoz kérdést intéztek, illetve a vádlott e tényekre és körülményekre a tárgyaláson vallomást tett.³²

Amennyiben az eljáró nyomozó hatóság, ügyészség vagy bíróság Ágnes asszonyt tanúként kívánja kihallgatni, ő megtagadhatná a tanúvallomást azon a címen, hogy magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná.³³ Más kérdés, hogy a tanúvallomás megtagadásának okát meg kell jelölni, jogosságáról az eljáró bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság határoz.³⁴ A helyt nem adó határozat elleni jogorvoslatnak halasztó hatálya van.³⁵ Ha az előbbiekre hivatkozva megtagadja a tanúvallomást, azzal gyanúba keverheti magát és tanúból vádlott válhat belőle, így az eljárási szakasztól függően nyomozás indulhat ellene,³⁶ bírósági szakaszban az ügyész Ágnes asszony ellen II. rendű vádlottként vádat emelhet, a vádat Ágnes asszony szeretője ellen módosíthatja,³⁷ illetőleg a bíróság a bizonyítás kiegészítését rendelheti el.³⁸

Ágnes asszony a szeretőjére nézve – a terhelt hozzátartozójaként – nem tagadhatná meg a tanúvallomást, mivel a Btk. értelmező rendelkezése alapján választott partnerként a szerető nem, csupán a házastárs és élettárs minősül hozzátartozónak.³⁹ Akár a bűncselekmény elkövetésekor, akár a kihallgatáskor áll fenn a tanú vallomástételének akadálya, azt figyelembe kell venni.⁴⁰

A ballada sorai alapján az elkövetőre nem látunk konkrét bizonyítékot. Az alábbi sorok („Ágnes azt még egyre látja / S épen úgy, mint akkor éjjel.”) a mesélő szempontjából ugyan

²⁹ Be. 118. § (1) bek.

³⁰ Be. 117. § (2) bek.

³¹ Be. 289. § (2) bek.

³² Be. 291. § (1)-(5) bek.

³³ Be. 82. § (1) bek. b) pont.

³⁴ Be. 82. § (3) bek.

³⁵ Be. 94. §.

³⁶ Be. 170. § (1) bek.

³⁷ Be. 310. §.

³⁸ Be. 305. §.

³⁹ Btk. 459. § 14. pont.

⁴⁰ Be. 83. § (1) bek.

megegyezik, hogy Ágnes asszony tevékeny részese volt a cselekményeknek, azonban közreműködésének konkrét részleteit a sorok közül nem tudjuk kiolvasni.

A büntetés kiszabása

A büntetés tekintetében Ágnes asszony szeretőjét, mint I. rendű vádlottat halálbüntetéssel büntetik („Ő bitón fog veszni holnap, / Ó, ki férjedet megölte;”), Ágnes asszonyt, mint II. rendű vádlottat pedig életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik („Holtig vízen és kenyéren/Raboskodva bűnhődöl te.”).

A korábbi Btk., az 1978. évi IV. törvény 38. § (1) bek. 1. pontja és 39. §-a főbüntetésként tartalmazta a halálbüntetést, amely 1990. október 30-áig volt hatályban. Az Alkotmánybíróság ugyanis 23/1990. (X. 31.) határozatában megállapította, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes, mivel egyrészt az Alkotmány 54. §-ába („Mindenkinek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz.”), másrészt az Alkotmány 8. § (2) bekezdésébe, azaz az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütközik.⁴¹ A jelenlegi büntetőtörvény szerint – a motivációra is kiterjedő sikeres bizonyítás esetén – Ágnes asszony szeretője a 160. § (1) bekezdésébe ütköző, a (2) bekezdés d) pontja szerint minősülő, aljas indokból elkövetett emberölés büntettét, az emberölés minősített esetét valósította meg, melynek büntetési tétele tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés lenne. Ebből következően halálbüntetést nem kaphatna.

Ágnes asszony a ballada szerint életfogytig tartó szabadságvesztést kap, melyre vonatkozó rendelkezéseket ma a 34. § és a 41. § tartalmazza: ezek szerint huszadik életévét betöltött személlyel szemben szabható ki ilyen büntetés, melynek fegyház a végrehajtási fokozata. Ez a büntetés társtetteskénti elkövetés során merülhetne fel, bűnsegédként kevésbé.

A hatályos törvény szerint „[a] bizonyítási eljárás lefolytatása után, ha bizonyítási indítványt nem tettek, vagy azt a bíróság elutasította, a tanács elnöke a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánítja, és felhívja a jogosultakat a perbeszédre és a felszólalások megtartására”.⁴² Ezt követően kerül sor az ügyész vádbeszédére, a védő védőbeszédére, és a vádlott felszólalására. Ha a védő nincs jelen a tárgyaláson, a védőbeszédet a vádlott adhatja elő.⁴³ A védő perbeszédé után a vádlott is szót emelhet saját védelmére.⁴⁴ Ezután a perbeszédre és a felszólalások után, azok sorrendjében viszonzválaszoknak van helye. A viszonzválaszra további viszonzválasz adható, utoljára a védő, illetőleg a vádlott szólhat.⁴⁵ Az ügydöntő határozat meghozatala előtt az utolsó szó joga a vádlottat illeti.⁴⁶

Amennyiben ezt a perbeszédekben, a felszólalásokban, illetőleg az utolsó szó jogán elhangzottakban foglaltak miatt szükségesnek tartja, a bíróság az ügydöntő határozat meghozatala előtt a bizonyítási eljárást újra megnyitja.⁴⁷ Végül a bíróság tanácsülésre visszavonul, a határozat rendelkező részét leírják és nyomban ki is kell hirdetni. A tanács elnöke a határozat rendelkező részét állva hirdeti ki, majd szóban elmondja az indokolás lényegét.⁴⁸

Az előbbi eljárásrenddel összevetve igencsak kérdéses, hogy Ágnes asszony közbevetése, reakciója („Méltóságos nagy uraim!”) a kihirdetett ítéletre eljárásjogi szempontból mi-

⁴¹ SÁRI János: *Alapjogok*. Alkotmánytan II. 3. átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 84-88.

⁴² Be. 313. §.

⁴³ Be. 314. § (1) bek., (5) bek.

⁴⁴ Be. 317. § (1) bek.

⁴⁵ Be. 318. § (1) bek.

⁴⁶ Be. 319. §.

⁴⁷ Be. 320. §.

⁴⁸ Be. 321. §.

ként minősülhet. Mint fentebb láthattuk, a tanácsülésre és az ítélethirdetésre az utolsó szó jogán tett megnyilvánulást követően kerül sor. Még ezeket megelőzően dönthet úgy a bíróság, hogy a bizonyítást újra megnyitja. Azonban az eljárásrend szerint vádlotti reakció alapján a kihirdetett ítélet bíróság általi megváltoztatására nincsen mód.

Ágnes asszony úgy tudja elkerülni a büntetést, ha kóros elmeállapota miatt felmentik. A Btk. szerint: „[n]em büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.” Amennyiben az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt csupán korlátozza a bűncselekmény következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen, úgy a büntetés korlátlan enyhítésének van helye.⁴⁹

A kóros elmeállapot szakértő általi megállapításának és a büntetés elkerülésének viszont kényszergyógykezelés elrendelése lehet a következménye, amennyiben „tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, feltéve, hogy büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni”.⁵⁰ Az előbbi fordulat Ágnes asszony esetében nem áll fenn.

Lényeges, hogy Ágnes asszony elméjének megbomlása az eljárás mely szakaszában következik be. *A nyomozás / eljárás felfüggesztésére sor kerülhet* a nyomozati szakban, a tárgyalás előkészítése során, illetve a bírósági tárgyalás során.

Amennyiben a gyanúsított tartós, súlyos betegsége vagy a bűncselekmény elkövetése után bekövetkezett elmebetegsége miatt az eljárásban nem vehet részt, úgy az ügyész határozattal felfüggeszti a nyomozást a 188. § (1) bek. b) pont alapján. Ha az elrendelés oka megszűnt, a nyomozást folytatni kell.⁵¹ Ha a gyanúsított tartós, súlyos betegsége vagy a bűncselekmény elkövetése után bekövetkezett elmebetegsége miatt az eljárásban nem vehet részt, a nyomozó hatóság határozattal felfüggesztheti a nyomozást.⁵² Nevezett okból a bíróság is felfüggesztheti az eljárást a *tárgyalás előkészítése során*. Ha a felfüggesztés oka megszűnt, a bíróság az eljárást folytatja. Az eljárást bírósági titkár is felfüggesztheti.⁵³

„Az eljárás a tárgyalás megkezdése után is felfüggeszthető (266. §). Ha a bíróság az eljárást a vádlottnak a bűncselekmény elkövetése után bekövetkezett elmebetegsége miatt vagy azért függesztette fel, mert a vádlott ismeretlen helyen tartózkodik, elkobzást vagy vagyon-elkobzást rendelhet el.” Az eljárás nevezett okból történő felfüggesztése ellen van helye fellebbezésnek.⁵⁴

A hamis tanú

A hamis tanú c. ballada a nagykorösi balladakorszak nyitányaként született 1852-ben és először 1852. dec. 12-én jelent meg a Budapesti Visszhangban. Riedl fedezte föl közvetlen forrását Szabó Károly köröstarcsai származású neves történész és bibliográfus, A magyar helynevekről című, a Magyar Múzeum 1851. évi számában található értekezésében. Ebben a szerző részletesen leírja a nép ajkáról általa jól ismert határper-mondát. Turbucz szerint a Vén Márkus a legszínesebb és a balladai motívumokat leginkább hordozó mű más „hamis

⁴⁹ Btk. 17. § (1) – (2) bek.

⁵⁰ Btk. 78. § (1) bek.

⁵¹ Be. 188. § (2) bek.

⁵² Be. 189. § (1) bek.

⁵³ Be. 266. § (1) bek. a) pont, (5), (9) bek.

⁵⁴ Be. 307. § (1)-(2) bek.

tanú” mondákkal összevetve. Szerinte ennek az az oka, hogy Arany a témát a mondát közvetlenül ismerő, körös-vidéki magyar ember – Szabó Károly, a jó tollú történétíró és könyvtáros, a leghíresebb köröstarcsai – elmondása alapján dolgozta fel.⁵⁵

A történeti tényállás

A hamis tanúzás tényállását meríti ki a vén Márkus, miközben arról kell tanúskodnia, hogy ladányi vagy tarcsai föld-e a szóban forgó ingatlan vagy ingatlanrész. Kárhózatát azzal sem tudja elkerülni, hogy talpa alá ladányi földet helyez és így szó szerint igazat mond, ámde tudva félrevezeti a bíróságot. Tettének következménye elkerülhetetlen: nem a pozitív jog, hanem túlvilági szankció sújt le rá.

A mondának valós történelmi alapja van. A korabeli feljegyzések szerint 1728-ban valóban határperre került sor Ladány és Tarcsa között, melyet egy Békés Megyei Levéltárban található jegyzőkönyv is alátámaszt. Ekkoriban gyakori volt a versengés a szomszédos községek között a török időkben elpusztult falvak, puszták birtoklásáért. Mivel a határjeleket kevesen ismerték, és nehezen voltak azonosíthatók, ezért a falvak gyakran egymás területére is szemet vetettek.

Egy 1998-as kiadású köröstarcsai prospektus részletesen ír az ismert mondáról. Az ügyben négy tanú tanúkihallgatásra is sor került a kiküldött két megyei biztos előtt, akik a jegyzőkönyv szerint mind köröstarcsai lakosok voltak. Karácsonyi János történész, Békés megye régimúltjának kutatója a vén Márkus alakját az első tanúra vonatkoztatja. Ennek el-
lentmond, hogy Márkus (János) a harmadik tanú neve volt, jelen monda névadójának keresztneve viszont András. Karácsonyi szerint a jóváhagyott határ megegyezik az 1478-ban már rögzített határvonallal. Köröstarcsa régi és mai határait tekintve, a Ladány felőli határszakasz a legrégebbi és legállandóbb, szemben a nyugati és déli határokkal. Az 1728-as határjárás megerősítette a korábbi határt, de a Márkus-monda alapján a tarcsaiak nem voltak megelégedve a vén Márkus vallomásával. Szabó Károly 123 évvel a per után közli az élő mondát, mely idő alatt a megszorodott lakosság község szűknek érzi saját határait. A monda Turbucz szerint bizonyosan sokkal régebbi. A korabeli népi gondolkodásban több évszázadon át élt a hamis tanúskodás ezen formája, hogy a tanú csizmájába hazai földet téve kerüli ki a hamis tanúskodás vádját. Erre is figyelemmel a határperben Almásy Márton táblabíró lehúzta a tanúkkal a csizmájukat és a vitás földön meztláb állva eskette meg őket. Györffy István feltehetőleg ennek alapján teszi a Márkus-történetet korábbra. Szerinte a ladányiak az 1479-es határjárás során hasíthattak ki egy darabot a tarcsai földből. „Más forrás (t.i. a Bodoki család visszaemlékezései) szerint Bodoki Mihály, a XIX. század első évtizedének Békés megyei vízrendezési irányítója tevékeny résztvevője volt e közismert határpernek. A hamis esküért járó bűnhődés ugyan vándor folklór-motívum, a hagyománynak mégis hitelt lehet adni, mert valóban Bodoki Mihály végezte el a Körösladány és Köröstarcsa közötti vitatott határ pontos kijelölését” – állapítja meg Turbucz.⁵⁶

Bizonyítás

Ha mai szabályok szerint az egyik fél dologi jogi igénytel lépne föl a másikkal szemben, az eljárás a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény alapján zajlana le a bíróság előtt. A per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása végett a bíróság bizonyítást ren-

⁵⁵ SÓTÉR, 1957. XXIII.; TURBU CZ Zoltán: Irodalmi évfordulók nyomában. 2007. 04. 15. *Körösladányi hírmondó* június (2007) www.korosladany.hu/letoltes/nadanyi-tarsasag/a-ven-markusrol.doc (2016. 03. 28.)

⁵⁶ TURBU CZ, 2007.

delne el. Azokat a tényeket, melyeket a bíróság köztudomásúnak ismer vagy róluk hivatalos tudomása van, valónak fogadhatja el. Ezeket a bíróság akkor is figyelembe veszi, ha a felek nem hozták fel őket, a feleket viszont erre figyelmeztetnie kell. Főszabály szerint viszont per eldöntéséhez szükséges tényeket annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el. Hivatalból bizonyítás elrendelésének kizárólag törvényi előírás alapján van helye.⁵⁷

A Pp. Nagykommentár szerint a 166. § (1) bek. több szempontból is kifogásolható. Legfőképpen azért, mert összekeveri a bizonyítási eszközök és a bizonyítékok fogalmát. Bizonyítási eszköz a tanú, a szakértő, az okirat és a szemletárgy, bizonyíték a tanúvallomás, a szakvélemény, az okirat tartalma és az egyéb tárgyi bizonyíték.⁵⁸

A hatályos eljárásjog a bizonyítási eszközöket taxatív nem, csupán példálózó jelleggel sorolja fel. A szabad bizonyítás elvéből következően a bíróság bármilyen bizonyítási eszközt igénybe vehet a tényállás felderítése céljából, eskünek viszont a perben helye nincs.⁵⁹ Tanúvallomásként figyelembe vehető lenne a vén Márkus álláspontja, azonban a tanúvallomás és az eskü között éppen annak bizonyító erejében és nem lényeges tartalmában lenne a különbség.

A Pp. tehát nem egy bizonyítási eszközt rekesztett ki a perből, hanem csak a tanúvallomás, a szakértői vélemény, illetve a fél személyes előadásának az esküvel való megerősítését. Eltörlését azzal indokolták, hogy „a törvény az alakszerű bizonyítási szabályokat általában mellőzi, és így a már önmagában is bizonyítékul szolgáló előadás, vallomás vagy vélemény bizonyító erejét semmi sem teheti függővé az azokhoz kapcsolódó formális jellegű ismérvektől”.⁶⁰

A nyolcvanas években Farkas felvetette az eskü visszaállításának a kérdését. Az akadályok közül csak az egyik volt „ideológiai” jellegű, mely a kilencvenes évekre elhárult. Továbbra is vitatott kérdés marad viszont az eskü szövege, „amelynek egyszerre kell ünnepélyesnek és reálisnak lennie, hogy a tanú értelmére és érzelmeire egyaránt hatást gyakorolhasson”. A szabad vallásgyakorlás elve nyomán meg kell különböztetni az esküt a fogadalomtól. További feladat lenne a hamis esküvés büntetőjogi szankcionálása a hamis tanúzás mintájára, fokozott jogkövetkezésményt társítva az eskü megszegéséhez.⁶¹

A perben ma szemle lefolytatására kerülhetne sor. A törvény szerint „[s]zemlének van helye, ha lényeges körülmény megállapításához vagy felderítéshez személy, tárgy, tény vagy helyszín közvetlen megfigyelése, illetőleg megvizsgálása szükséges”. Ehhez szükség esetén a bíróság a rendőrséget is igénybe veheti.⁶²

A büntetés kiszabása

A balladának csak az alaptörténete polgári jogi vonatkozású. A fő mondanivalója erkölcsi jellegű, a bűn és bűnhődés témája. Nem vitás, hogy a vén Márkus esküt szeg, amivel hamis tanúzást követ el. Ennek ő is tudatában volt és ezért nyerte el végzetét, ha nem is a mai – vagy akkori – büntetőjogi szankciónak megfelelően.

⁵⁷ Pp. 163. § (1) bek., (3) bek., 164. § (1)-(2) bek.

⁵⁸ KISS Daisy – NÉMETH János (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez*, Budapest, 2014. A kézirat lezárásának dátuma: 2014. március 15. Elektronikus formában megjelent: Jogtár. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014. 166. §.

⁵⁹ Pp. 166. § (1) – (2) bek.

⁶⁰ KISS – NÉMETH, 2014. 166. §.

⁶¹ Uo.

⁶² Pp. 188. § (1) bek., 189. § (1) bek.

A mű keletkezésekor, 1852-ben a törvénykezésünkben még a szokásjog volt irányadó, majd 1853-ban a Habsburgok bevezették az Osztrák Büntetőtörvénykönyvet. Az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi-kódex) XII. fejezet 215. §-a tartalmazta a „Hamis tanuzás és hamis eskü” tényállását, az alábbiak szerint: „A ki polgári ügyben, annak lényeges körülményére nézve hamis vallomást tesz, és azt esküvel megerősíti: öt évig terjedhető börtönnel, és négy ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”⁶³

A hatályos Btk. szerint: „A tanú, aki hatóság előtt az ügy lényeges körülményére valótlan vallomást tesz, vagy a valót elhallgatja, hamis tanúzást követ el.”⁶⁴ Enyhébben minősül a bűncselekmény, ha a tanú cselekményét polgári ügyben követi el, súlyosabban, ha büntető ügyben tesz ezt.

Fenti tényállás nem keverendő össze a hasonló jellegű, „hatóság félrevezetése”⁶⁵ elnevezésű bűncselekménnyel. Utóbbi lényege, hogy hatóság előtt olyan valótlan bejelentés történik, amely alapján büntetőeljárás, szabálysértési, fegyelmi vagy egyéb eljárás alapjául szolgálhat.

A vén Márkus büntetését nem a világi szabályok szerint, hanem a túlvilágon nyeri el. Ez szoros rokonságot mutat az eskü római jogi megközelítésével. A hamis esküt a vallási rendet sértő magatartásnak, „istenek elleni bűnnek” tekintették, emiatt jogkövetkezményei csak a hamis tanúzásnak voltak, az eskü megszegésének külön nem. A felelősségre vonást az istenekre bízta az eskü eljárásban betöltött szerepe ellenére (az esküvel szemben nem volt ellenbizonyítási lehetőség).⁶⁶

Tetemre hívás

A Tetemre hívás c. műben a bizonyítás egy különleges módjával találkozunk: azzal a népi hiedelemmel, régi babonával, hogy az emberölés elkövetőjének jelenlétében a sértett sebe vérezni kezd. Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát prédikációiban Katona Lajos megtalálta ezt a babonát, mely az istenítélet egy nemévé fejlődött, eljárását pontosan szabályozták – elsősorban a németeknél. Így tudja meg Krimhild Siegfried gyilkosának kilétét a Niebelung-énekekben. A motívummal Arany Byronnál és Shakespeare III. Richárdjában is találkozott, melyet Csaba királyfi első tervvázlatában fel is használt: „Midőn Krimhild Etelét siratni lejött volt, sebei véreztek.”⁶⁷ Riedl Frigyes szerint a motívum már Arany 1846-ban az Életképekben megjelent ifjúkori elbeszélésében, a Herminában is megjelent. Hermina, a fiatal lány mással kacérkodik, hogy szeretőjét féltékennyé tegye, aki erre véget vet életének. Hermina megőrül. „Íme a későbbi Kund Abigél” – írja Riedl.⁶⁸

A mű az Őszikék-ciklus remeke, mely 1877. október 27-én született meg végleges formájában. Az alkotó az úgynevezett analitikus szerkesztésmódot alkalmazza. A mű az érzékelhető eredménnyel, Bárczi Benő holttestének megtalálásával indít és – mint egy valódi nyomozás során – ennek fejt ki lépésről lépésre az előzményeit. A különös bizonyítási mód

⁶³ BALOGH Sándor: *Az irodalom vezetészárón – Arany János balladáinak jogi vonatkozásai*; <http://www.arsboni.hu/az-irodalom-vezetoszaron-arany-janos-balladainak-jogi-vonatokozasai.html> 2015. 11. 07.; (2016. 03. 27.)

⁶⁴ Btk. 272. § (1) bek.

⁶⁵ Btk. 271. §.

⁶⁶ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész. Negyedik, hatályosított kiadás.* HVG ORAC, Budapest, 2015. 421.

⁶⁷ SÖTÉR, 1957. XX-XXI.

⁶⁸ *Arany János balladái*, 1974. 301.

alapján a lehetséges elkövetők köre egyre szűkül, végül a sértett titkos menyasszonya kerül sorra.⁶⁹

Az istenítélet a középkori „eljárásjog” egyik kulcsjelentőségű „intézménye” volt, melyhez a szerző a balladához fűzött jegyzetében pontos magyarázatot is fűz: „A középkori istenítélet egy neme, midőn a gyilkosság gyanújában levőket a meggyilkolt holtteste fölé állították, hogy az újra megeredő vér bűnös voltokat bizonyítsa. Istenítéleteknél hazánkban egyházi részről a káptalanok ügyeltek föl; világi részről a pristaldus nevű tisztviselő járt el. Ezért van jelen költeményben egy kanonok s az itt (minden további igény nélkül e név helyes voltára) pörosztónak mondott pristald. Ha a ballada, céljához képest, a tetemre hívás törvényes szokásain netalán túlment: költeményben ezt megbocsáthatónak vélte – a szerző.”⁷⁰

Arany minden, a sértett holttestéhez járuló „gyanúsított” esetében egyedi módon érzékelteti a gyilkost eláruló jel elmaradását (az istenítélet kimenetelét): „Hiába! nem indul sebe a holtak”; „Erre se vérzik Bárczi fia” stb. Végül a bűnös, Kund Abigél megjelenésekor: „Sebből pirosan buzog a vér.” Végül az derül ki, hogy nem a menyasszony ölte meg Bárczi Benőt, hanem „csak” a tört adta neki és váltotta ki benne öngyilkosság elkövetésének szándékát. A Csemegi-kódex vonatkozó tényállása (283.§): „Három évig terjedhető fogházzal büntetendő az: a ki valakit öngyilkosságra rábir, vagy e célra annak tudva eszközöket vagy szereket szolgáltat.”

Feltehetőleg szeretője halála eredményeképpen – Ágnes asszonyhoz és Herminához hasonlóan – Kund Abigél megőrül. Kóros elmeállapotának bebizonyosodása esetén az Ágnes asszony eseténél leírtak szerint a hatályos büntetőjog szerint elkerülhetné büntetést. A műben sem nyeri el büntetését, ugyanis tudatbomlása miatt jobban tartanak személyétől, mint-hogy megbüntessék („S vadul a sebből a tört kiragadja, / Szeme szokatlan lángot lövell, / Kacag és sír, s fennvillogtatja/ S vércse-visongással rohan el. / Vetni kezét rá senki se mer.”)⁷¹

A hatályos Btk. vonatkozó tényállása az „öngyilkosságban közreműködés” lenne, mely szerint: „Aki mást öngyilkosságra rábir, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”⁷²

A fülemile

A fülemile a magyar patvarkodási hajlam egy korabeli illusztrálásának is tekinthető. Pál szomszéd „bíró búsít”, mivel a kertjében lévő fa szomszédjához átnyúló ágára szálló – és a vita közvetlen kiváltó okaként gyönyörűen éneklő – madarat Péter szomszéd is saját magának vindikálja és ő sem „rest a bíróhoz menni”. Az „igazság érdekében” mindketten megvalósítják a hivatali aktív vesztegetés törvényi tényállását. A bíróság madárfüttyről nem tud dönteni, ezért dodonai döntést hoz, mely a mű konklúziójaként hosszú időre elejét veszi mindennemű bagatell okból történő pereskedésnek.

⁶⁹ BALOGH, 2015.

⁷⁰ SÓTÉR, 1957. XX.

⁷¹ BALOGH, 2015.

⁷² Btk. 162. §

A hatályos Btk. szerint: 293. § (1) „Aki hivatalos személyt a működésével kapcsolatban neki vagy rá tekintettel másnak adott vagy ígért jogtalan előnnyel befolyásolni törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő a vesztegető, ha a jogtalan előnyt azért adja vagy ígéri, hogy a hivatalos személy a hivatali kötelességét megszegje, a hatáskörét túllépje, vagy a hivatali helyzetével egyébként visszaéljen.”

Az elkövetési magatartás tehát az (1) bekezdésben az előny adása vagy ígérése. Az adott vagy ígért előnynek alkalmasnak kell lenni a befolyásolásra és a cselekmény célja is a befolyásolás. Az előny ugyanakkor nem lehet alkalmas arra, hogy a hivatalos személyt kötelességére sarkallja, ez ugyanis minősített esetként már a (2) bekezdés alá tartozik.⁷³

A műben írt történeti tényállásból, illetve a fenti törvényi tényállásból látszik, hogy mindkét személy a (2) bekezdés szerinti elkövetési magatartást valósította meg, azzal a céllal, hogy a hivatalos személy, azaz a bíró számára kedvező döntést hozzon, azaz „a hivatali kötelességét megszegje, a hatáskörét túllépje, vagy a hivatali helyzetével egyébként visszaéljen.”

Ami a polgári per tárgyát illeti, az ügyben az lenne az eldöntendő kérdés a történet szerint, hogy kit illet a madár illetve a madárfütty tulajdonjoga. Az előbbire Pál felkiáltása („Istenem uram, Beh szépen Füttyöl ez az én madaram!”), az utóbbira Péter replikája („De az én portámon zengett: Hogy illetné a fütty kendet!”) és a mesélő megállapítása („Ilyen úgyről, Madárfüttyről, Mit sem tud a corpus juris;”) utal.

A hatályos jogban az alábbiakat olvashatjuk. A tulajdonjog tartalmát a Ptk. 5:13. §-a tartalmazza. Tulajdonjog tárgya főszabály szerint birtokba vehető testi tárgy lehet.⁷⁴ A madárfütty nem ilyen, ezért tulajdonjog tárgya nem lehet.

A jogalkotó – az uniós harmonizáció és más jogterületen (pl. az állatkínzás büntetőjogi tilalma) is ható tendenciákat is szem előtt tartva – kiveszi az állatokat a dolog fogalmának hatálya alól: „[a] dologra vonatkozó szabályokat az állatokra a természetüknek megfelelő eltéréseket megállapító törvényi rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni”.⁷⁵ Meg kell néznünk a vadak és a halak tulajdonjoga megszerzésének vonatkozó szabályait.⁷⁶

Itt azonban kérdéses, hogy mi minősül vadnak. A vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény (Vtv.) 1. § (2) bekezdése szerint miniszteri rendelet definiálja a Magyarországon „vadnak” minősülő állatfajokat. A törvény ezen végrehajtási rendeletében⁷⁷ foglalt taxatív felsorolás a fülemület nem tartalmazza.

Fentiekre figyelemmel kétséget kizáróan állapítható, hogy egyik fél sem tud a madárra tulajdonjogot formálni, ugyanis egyikük sem birtokolta a madarat és nem is tud olyan jogcímet felmutatni a szabályozás fenti áttekintése alapján, mely szerint a fülemüle tulajdonjoga őt illetné.

⁷³ BELOVICS – MOLNÁR – SINKU, 2015. 481.

⁷⁴ Tulajdonjog tárgyai lehetnek továbbá forgalomképes vagyoni jogok, követelések és szerződési pozíciók is. Lásd VÉKÁS Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarizatókkal*. Complex, Budapest, 2013. 377.

⁷⁵ Ptk. 5:14. § (1), (3) bek.

⁷⁶ Ptk. 5:53. §. (1) „A vadak, továbbá a folyóvizekben és a természetes tavakban élő halak, valamint más hasznos víziállatok az állam tulajdonában vannak. (2) A vadászterületen elejtett, elfogott vagy elhullott vad annak a vadászatra jogosultnak a tulajdonába kerül, akinek a vadászterületén az elejtés, elfogás vagy elhullás történt, feltéve, hogy a vadászati jogosultsága erre a vadra kiterjedt. Ilyen jogosultság hiányában a vadon az a más vadászterületen vadászatra jogosult szerez tulajdonjogot, akinek területéről a vad kiváltott, ha az elejtett, elfogott vagy elhullott vadra jogosult volt vadászni.”

⁷⁷ 79/2004. (V. 4.) FVM rendelet.

Összegzés

A balladai homályban csupán csak „sejtetett” tényállási elemek, bizonyítékok nem értékelhetők a jogalkalmazás számára. Ezen ellentét miatt jogásként nem tudunk objektív jogi álláspontot kialakítani a balladák témáját képező történetekről. Egyes részletek jogi szempontú értékelése, jogi aspektusból történő megvilágítása történhet meg jelen dolgozat keretében, de a valódi cél Arany kiemelkedő művészetének élvezete egy új, a szokásostól eltérő megvilágításban.

MIKLÓS OLÁH

Four Ballads of János Arany from the Perspective of a Lawyer

(Summary)

The facts and evidences, which are merely indicated in the "ballad gloom" can not be evaluated in a criminal procedure. As a result of this no objective legal position can be taken on stories of these ballads.

In the present paper only some details' legal assessment and clarification from legal perspective can be made, but the real objective is to enjoy Arany's artistry in a very unique and unusual point of view.

PATYI ZSÓFIA

Miért tilos embert ölni – a jog és az irodalom szerint

„Az isteni igazság, a földi törvény követeli a maga jogát”
Dosztojevszkij, Levél Katkovnak, 1865. szept.

Fjodor Mihailovics Dosztojevszkij a világirodalom egyik legnagyobb mestere, az eszmerégeny megalkotója, munkái az alpműveltség kiemelkedő darabjai közé tartoznak, neve szinte egyet jelent az orosz irodalommal. 1866-ban keletkezett Bűn és bűnhődés című remekművében emberpróbáló mélységekig kutatja a lelket, fedi fel a lelkek ismeretét, az írott törvények törvényességének és az isteni igazság mindenhatóságának megkérdőjelezésével. Raszkolnyikov története nem csak az irodalomkedvelők számára érdekes, hiszen olyan cselekményeket bontakoztat ki, melyekben a jogi perspektíva is kézenfekvő, és minden kor számára feladja a leckét, de legalábbis felkelti mind az irodalomtudós, mind a jogtudós kíváncsiságát.

Az emberölés misztikuma a történelem során mind az irodalom művelőit és elemzőit, mind a jog és a törvények alkotóit, ismerőit, tudóit foglalkoztatta, az átlagember kíváncsiságán túlmenően, mindig értelmezve, a miértekre választ keresve, az értelmezési lehetőségeket számbavéve, az álláspontok tekintetében (gondoljunk csak a halálbüntetésre) folyamatosan mozgó rendszerben leképződve. Maga az emberölési cselekmény, bűncselekmény megvalósulása, előfordulása, és itt most beszélhetünk mind az élet által írt, mind a művészi spektrumon megálmodott, fantáziából kiváló történetekre, számtalan vetületben jelenik meg, különböző formát, eszközt, módszert felhasználva, hogy mégiscsak egy legyen az eredmény. Ez a folyamat, ez a rengeteg lehetőség, ez a definiált, azonban mégis minden esetben egyedi, eredeti jelleg jellemzi az emberölést, mint cselekményt, hiszen, ha az elkövető másol egy gyilkosságot, épp azzal teszi eredetivé a cselekményt, hogy pontosan úgy tervezni és viszi véghez, mint ahogy azt egy másik esetből kitanulta, így a cselekmény nem feltétlen a halál bekövetkezése céljából kerül véghezvitelre, de a másolás, az utánzás teljesítése hajtja, így a cselekmény már más tartalommal bír. Az irodalom szempontjából rendkívül fontosak egy emberölési motívum, regényelem felépítésében az apró részletek, azonban más skálán értékeli ezen részletek fontosságát az irodalmár, és másképp a jogász. Azonban hiába a lélekre ható lírai szóáradat, hiába a precíz, lényegretörő jogászai szövegköteg, az eredmény legtöbbször egyezik, a kérdéskör zárópontja mégis időtlen idők óta mindig ugya-

naz a megállapítás: Ne ölj. A tanítás, az élet dicsérete, az élet tisztelete, nevezzük akár törvényi tiszteletnek, vagy lelkiismereti tiszteletnek, attól függően, hogy a törvény tisztelőjére rákényszerített, vagy lelkiismeretének megfelelő tanításról szólunk, örök, mondhatni szent és sérthetetlen, és ha mégis sérül, az kérdések lavináját indítja el: miért tette, hogyan, hol, mikor, kivel, hányszor és mivel, stb. Sok esetben a brutalitás extra figyelmet vonz magához (bár az élet kioltása önmagában brutális cselekmény, nem kell a pusztá tény mellett véresnek, látványosnak lennie), így nem csak az izgalmas detektív sorozatok, de a büntető anyagi jog is rászorult az extra esetek szabályozására, minősített esetek formájában. Ezzel a néhány soros kitéréssel csak arra kívántam rávilágítani, hogy bár egy emberölési cselekmény rendkívül különböző módon viselkedik egy irodalmi, illetve egy jogi közegben, a közös faktor mégis a kijelentésben gyökerezik, annak elvi háttérétől függetlenül is: Ne ölj. Dosztojevszkij mégis rákényszeríti antihőst, egy lélektanilag és büntetőjogilag is komplex cselekményre, a köznyelv kedélyborzoló szófordulatával élve – kettős gyilkosságra.

A regény sokrétűsége már a műfaji definiálás során szembetűnik, hiszen egyszerre beszélhetünk bűnügyi-, lélektani-, fejlődés- és tézisregényről, mely összességében polifonikus szerkezetet kölcsönöz a Bűn és bűnhődésnek.¹ Jelen írásban leginkább a bűnügyi és lélektani vonulat szembetűnő jelentőségéről, a bűnügyi és lélektani értékelésről kívánok szólni, bár ilyen összetett alkotás esetében talán nem is érdemes és nem is lehet teljesen szétválasztani egymástól ezeket a szálakat, az alkotó és az alkotás tisztelete, valamint a téma specialitása okán. Dosztojevszkij az emberölés misztikumába vezet be minket, a rá oly jellemző realista precizitással, mind a történet mind a szereplők megformálásában, az orosz realisták legkiválóbb jellemzőit produkálva. Érdekességképp említenék meg a szereplők kitűnően megválasztott beszédes nevei közül néhányat az alábbiakban. Porfirij, az igazságszolgáltatás embe-re, az ő nevének jelentése bíbor, amely a hatalom színe, az erőt szimbolizálja. Szofja, aki „odaadó, nemes lelkű és művelt”² regénybeli leírása alapján, nevében és jellemében is a bölcsességet jeleníti meg, Raszkolnyikov az eszméiért élő és gyilkoló, testében és korát tekintve ifjú, lélekben tépett, megpróbáltatott, hánytató, lélektani önmarcangolásában sokat megélt, abba belefáradó, „beleöregedő” Dosztojevszkij-főhős nevének jelentése Óhitű. Ezen Óhitű ember öntörvényűsége, a törvényen kívüliség és a törvényfelettség társadalmilag elfogadhatatlan logikája néz szembe a mindenkor írott és íratlan normákkal. Ezen túl Raszkolnyikov cselekményének jogi aspektusból történő megítélése sem egyszerű feladat, a regény számos kérdést vethet fel bennünk. Felmerül, hogy hogyan formálódott meg (ha egyáltalán megformálódott) az elkövetőben az előre kiterveltség? A túlélés, a megélhetés biztosítása, vagy inkább az önismereti teória igazolása volt az indíték az emberölésre? Az ékszerek elvitele, majd fel nem használása mennyiben változtat a tényálláson? És a második áldozat szükségszerű halála melyik perspektívában nyújt valódi lehetőséget: a bűncselekmény jogi megítélésében, vagy a bűnös bűnhődésében? Ilyen és hasonló kérdésekre kívánok választ adni a következőkben.

Az emberölés és körülményei

Tanulmányomban a hazánkban hatályos Büntető Törvénykönyv³ alapján vizsgálom Raszkolnyikov cselekedetét, a tényállás felderítéséhez segítségül hívva a 160. szakaszt.

¹ A tanulmány alapjául szolgált: BALOGH Tamás: *Dosztojevszkij Bűn és bűnhődése. Magyar nyelv és irodalom órai jegyzet.* Szeged, Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium, 2008.

² Fjodor Mihajlovics DOSZTOJEVSZKIJ: *Bűn és bűnhődés.* Ötödik rész. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012.

³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

Az emberölés előzményeit maga Dosztojevszkij fogalmazza meg röviden és tömören egy barátjának írt levelében:

„Egy fiatalember, akit kizártak az egyetemről elhatározza, hogy egy csapásra javít nyomorúságos helyzetén. Úgy dönt, hogy megöli egy címzetes tanácsos özvegyét, az öregasszony beteg, mértéktelen uzsorakamatot szed, gonosz és nem kíméli mások életét, ezért eldönti hogy megöli, kifosztja, s így boldoggá teszi vidéken élő anyját, megszabadítja hűgát, Ő maga pedig befejezi tanulmányait, külföldre megy, és egész további életében becsületes lesz, erős és megdönthetetlen az emberiség iránti humánus kötelezettségeinek teljesítésében.”⁴

Az első pillanattól kezdve látszik a laikus szemnek is, hogy – amennyiben a főhős cselekményét véghezviszi – az emberölésnek mindenféleképpen valamelyik minősített esetét vagy eseteit valósítja meg, lássuk melyeket.

Az előre kiterveltséget⁵ a részletek aprólékos megtervezése is alátámasztja, így például, hogy a baltát honnan szerzi be, milyen hurkot varr a kabátjába, ahova elrejtetheti az eszközt, mikor érkezik az áldozathoz, milyen ál-zálogtárggyal készül, hogy az öregasszony figyelmét elterelje, míg ő lesújt. Azonban a határozott szándékon kívül az őrlődés is intenzív a fősze-replőben, megtegye-e vagy sem, meg tudja-e tenni, vagy sem, eltökélt szándék és zsigeri tiltakozás váltakozik benne. Szerencsés a vizsgálódás során Dosztojevszkij fentebb már említett levelét olvasni, így nem szükséges a sötétben tapogatózás, hogy mire gondolhatott az író, hiszen lényegében leírja barátjának a tényállást, és soraiban gyakorlatilag megfogalmazta magát a céltat is, mely nyereségvágyra enged következtetni, így az előre kiterveltségen kívül a nyereségvágyból történő elkövetés⁶ is megállapítható.

Az öregasszonyról szóló leírások alapján „Aszott kis anyóka volt, úgy hatvanesztendő, orra kicsi és hegyes, a szeme szúrós, gonosz, minduntalan köhögött és krákogott.”⁷ Az emberölés minősített esetei közül a bűncselekmény elhárítására idős koránál fogva korlátozottan képes személy⁸ meghatározás is helytálló.

Az elkövetési magatartás, az emberölés is kézenfekvő: „Elővette a baltát, két kézzel magasra emelte, és félig önkívületben, szinte gépiesen az öregasszony fejére ejtette. Most teljes erővel rávágott még egyszer, és harmadszor is, mindig a balta fokával, mindig a feje búbjára.”⁹ Az idézetben hallottak, olvasottak és büntetőjogi ismereteink találkozásával pedig megállapítható, hogy ez a baltás módszer egyértelműen különös kegyetlenségre,¹⁰ egy újabb minősített esetre vall.

Az elkövetés lélektani érdekessége, hogy amíg csak tervezi az emberölést, amíg csak formálódik benne az elhatározás, addig számtalanszor intenzív és szégyenkező, tiltakozó reakciókat vált ki magából, érezve hogy ez valóban egy bűnös gondolat, ahogy Raszkolnyikov maga fogalmaz aljas dolog, azonban amint a bűnös gondolat manifesztálódik, megváltozik a cselekményéhez való viszonyulása. Immáron a tett, melyet véghezvitt bűnös, bűnösségre ad okot, azonban ő maga, a gondolatai már nem érzik annak, alapozva mindezt az érzéketlenséget saját, napóleoni elméletére. Természetesen ez a pillanatnyi érzéketlenség a második gyilkosság elkövetéséig tart, s azzal egy újabb belső harc veszi kezdetét.

⁴ Fjodor Mihajlovics DOSZTOJEVSZKIJ: *Levél Katkonnak*. 1865. szept., <http://www.literatura.hu/irok/real/bun_es_bunhodes.htm> (2016. 03. 25.)

⁵ 2012. évi C. tv. 160. § a).

⁶ 2012. évi C. tv. 160. § b).

⁷ DOSZTOJEVSZKIJ, 2012. Első rész.

⁸ 2012. évi C. tv. 160. § k)

⁹ DOSZTOJEVSZKIJ, 2012. Első rész.

¹⁰ 2012. évi C. tv. 160. § d).

A több személy sérelmére elkövetett emberölés egyértelmű, a szerencsétlen időben hazaérkező, ártatlan lány halála nem is a büntetőjogi, inkább lélektani vizsgálódásoknak ad táptalajt, hiszen Raszkolnyikov vívódása ezzel a nem tervezett gyilkossággal indul el a maga kálváriáján.

Raszkolnyikov a különös kegyetlenséggel, több személy sérelmére elkövetett emberölés tényállását valósította meg, az öregasszony tekintetében ezeken túlmenően előre kitervelten és nyereségvágyból, mely utóbbi eset megállapítására okot adó cselekmény vagyon elleni bűncselekménynek minősülne, azonban a nyereségvágyból elkövetett emberölés és a vagyon elleni bűncselekmények, úgy mint jelen esetben a kifosztás alaki halmazatának megállapítása fogalmilag kizárt. A bűncselekmény elkövetésének következményei, a valódi küzdelmek, ütközetek leginkább önnön tudatában képződnek, lázzal kísérve, s ezt követően kell csak megharcolnia az igazságszolgáltatással, a társadalommal, nézzük hogyan.

A tárgyalás elemzése

„A vádlott szilárdan, szabatosan és világosan megismételte beismerő vallomását, nem zavarta össze a körülményeket, nem is próbálta azokat a maga javára enyhíteni [...] Megmagyarázta Lizaveta meggyilkolásának rejtélyét [...] Így hát fény derült az ügyre.”¹¹

Hogy Raszkolnyikov ki előtt tárja fel tettét, lényeges eleme a bűnözői lélektannak, hiszen Porfirij akárhogy próbálkozik a Columbo-i módszerekkel: örökös bizonytalanságban tartja Raszkolnyikot, pszichológián alapuló gondolataival kiidegeli amúgyis érzékeny ellenfelét, elaltatja a gyanút, majd hirtelen lecsap, és a legkiválóbb vitapartnerként, a főszereplő eszének szinte egyetlen pallérozójaként van jelen, mégis bizonyítéka, és Raszkolnyikov nem adja be a derekát a törvény emberének. Láthatólag ügyel rá, hogy Porfirij előtt ne tárja fel tettét, és a rendőrségen sem az állami igazságszolgáltatás embere, a vizsgálóbíró előtt teszi meg vallomását. A tárgyaláson azonban már egyértelműen vállalja bűnét és várja bűnhődését, az addigra teljesen letisztult jellemű főszereplő a bizonyítékok királynőjével válik elítéltté, s addigi tépelődésének már nyoma sincs (Szonya lélegzõdozása ugyanis megtette a hatását).

„Mikor feltették neki a döntõ kérdést: mi bírta arra, hogy embert öljön, mért követett el rablást? – világosan és nyers egyenességgel kijelentette, hogy nyomorúsága volt az indítóok, legalább háromezer rubelt akart szerezni, hogy pályáján elindulhasson. Gyilkosságra azért szánta magát, mert gyenge jellem, ezenkívül állandóan ingerelte a sok nélkülözés és balsiker. Arra a kérdésre, hogy mi készítette önkéntes vallomásra, habozás nélkül felelt: a töredelmes megbánás. Szinte túlságosan egyszerű volt az eset.”¹²

Így hangzott a vallomás, azonban érdekes számba venni, hogy a regény miket sorakoztat enyhítõ körülményként, illetve ismerve a hazai szabályozást, ezek egybecsengnek-e. Enyhítõ körülmények – a regényben sajátos és kivételes körülményként szerepelnek – a következõk:

- a bűntettet „valamilyen időleges elmezavarban kellett elkövetnie, gyilkolási és rablási kényszerképzetek hatása alatt, minden további cél és számítás nélkül.”¹³ (lélektani szakértők megállapítása)
- „Elmeállapota nem volt egészen normális a bűntett elkövetésekor.”¹⁴

¹¹ DOSZTOJEVSZKIJ, 2012. Epilógus.

¹² Uo.

¹³ DOSZTOJEVSZKIJ, 2012. Hatodik rész.

¹⁴ Uo.

- Az orvosa „hitelesen bizonyította, hogy Raszkolnyikov már hosszabb idő óta búskomor volt.”¹⁵
- A „töredelmes megbánás,”¹⁶
- „a bűnös nemcsak hogy nem mentegette tettét, de mintha még súlyosítani igyekezett volna,”¹⁷
- „a bűnös nagy nyomorban élt, és beteg volt a tett elkövetése előtt,”¹⁸
- felébredt lelkiismerete következtében nem hasznosította a tárgyakat,
- „önként jelentkezett és vallott, mégpedig éppen akkor, amikor a hibás eszű szektárius (Mikolaj) hamis önvádjával összezavarta az egész ügyet, és az igazi bűnös ellen nemcsak világos bizonyíték nem volt, de úgyszólván még gyanúok sem”¹⁹
- Razumihin bizonyítékokkal „igazolta a tényt, hogy a vádlott, még egyetemi hallgató korában, kevéske pénzéből támogatta egy szegény, tüdőbeteg társát, és mikor ez a diáktársa meghalt, gondoskodott annak öreg, rokkant édesapjáról, kórházban helyezte el az öregembert, és mikor meghalt, ő temettette el.”²⁰
- Háziasszonya valamint több tanú is hitelesen igazolta, hogy „Raszkolnyikov egy éjjeli tüzeset alkalmával két kisgyermeket mentett ki az égő lakásból, és közben maga is égési sebeket szenvedett”²¹

Ehhez képest nézzük meg, hogy az 56. számú Büntető Kollégiumi vélemény²² a büntetést befolyásoló alanyi és tárgyi körülményeket tekintve milyen lehetőségeket nyújt Raszkolnyikov számára:

- A beszámítási képesség korlátozottsága enyhítő körülmény, így értékelhető az elkövető pszichopátiája is, ha az súlyos fokú patológiás vonásokat mutat.
- Az elkövető önfeljelentése enyhítő körülmény, különösen akkor, ha emiatt vált lehetővé a bűncselekmény felderítése vagy azt jelentős mértékben elősegítette. A bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás szintén enyhítő körülmény, nagyobb a nyomatéka, ha az feltáró jellegű. Az elkövető megbánó magatartása, az eredmény elhárítására irányuló tevékenysége, a cselekmény megbánását kifejező komoly öngyilkossági kísérlete enyhítő tényező.
- Az elkövető betegsége, jelentős mérvű rokkantsága vagy egyéb olyan ok, amely a büntetés elviselését nehezíti, enyhítő hatású és akkor is értékelendő, ha a bűncselekmény megvalósítása után állott elő.
- Ha az elkövető az általa okozott kárt vagy annak egy részét megtérítette, ezt enyhítő tényezőként kell értékelni.
- Enyhít, ha a bűncselekmény elkövetésétől hosszabb idő telt el.

Egybevetve érdekes, de nyilván várható volt, hogy az írói (jelen esetben csak aprócska) túlzás érvényesülésével Dosztojevskij önkéntes bíróként olyan enyhítő körülményeket is felsorakoztat (így Raszkolnyikov jócselekedeteit), amelyek hazánkban nem feltétlen számí-

---

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ DOSZTOJEVSKIJ, 2012. Epilógus.

²¹ Uo.

²² 56. BK vélemény a büntetékiszabás során értékelhető tényezőkről <<http://www.lb.hu/hu/kollvel/56-bkv>> (2016. 03. 25.)

tanának a bünteteskiszabás során, azonban akár egy angolszász rendszerű tárgyaláson, az esküdtek lelkére hatva egészen biztosan szívszorító hatással bírtak volna.

Dosztojevszkij mindössze nyolcévi másodosztályú kényszermunkára ítélte főhősét, hangoztatva, hogy az ítélet enyhébb volt, mint amire ilyen bűncselekmény esetében számítani lehetett volna, ez azonban még mindig messze áll a hazánkban csak alsó határként megjelölt 10 évtől. Összegezve Raszkolnyikov szerencséjére a Dosztojevszkij által megálmódott bíróság előtt felelt bűneiért a 19. századi Oroszországban, lehet hogy napjainkban Magyarországon nem úszta volna meg ennyivel.

A cselekmény miéretté keresve lássuk végül Raszkolnyikov teóriáját és viszonyulását tettehez. Dosztojevszkij Raszkolnyikovval egy anticsinovnyik-hóstit teremt, a gondolkodó, a csalódott ifjú figuráját, aki a napóleoni hatalom-eszmében hisz és akar hinni. Jellemének alapköve, hogy az akarat változtat, mely Nietzsche akaratfilozófiáját idézi fel, miszerint az erkölcsi gátak az emberfeletti embert nem kötik: „Az erős embernek joga van gyilkolni, joga van eltaposni az útjában álló kártékony férget, aminthogy Napóleon is jogosan cselekedett, amikor mint a rend zsenije magas történelmi hivatásának tudatában halomra lövette a lázongó csőcselékét.”²³ Raszkolnyikov szavaiban ez így jelenik meg: „A nem közönséges embernek joga van lelkiismeret-furdalás nélkül átlépni bizonyos akadályokon, de csak abban az esetben, ha eszméjét, talán az egész emberiség számára üdvös eszméjét másképpen megvalósítani nem tudja.”²⁴ Ezekkel a hangzatos, kortalan eszmékkel Raszkolnyikov kicsit időn kívülivé is válik, emellett ösztönös cselekedetei, személyiségéből fakadó megnyilvánulásai, az elfojtások felszínre törése a freud-i tudatfelosztást példázva tudaton kívüliként jelenítik meg. A közönséges emberrel szemben álló igazi ember eszméje fűti, hiszen teóriája szerint a közönségesek csak nyersanyagok, csak a szaporodáshoz értenek, azonban az igazi embereknek tehetségük van arra, hogy újat mondjanak, hogy jobbá tegyék a világot, akár egy gyilkosság által is. Az igazi ember a közönségesek felett állva egyfajta önkényes többlethatalmat gyakorolhat, mely Isten-szerűvé, emberfeletti emberré teszi. Raszkolnyikov meg akarja tudni, hogy emberfeletti-e, mint Napóleon volt. A fiatal, éles, többre vágó eszme kísérletezik, Napóleonra nem vonatkoztak az erkölcsi szabályok, vajon rám sem? Én is kivételes vagyok, ha újat tudok mondani? Ha kiábrándulok is, az se baj, de okkal-joggal, tapasztalat útján tegyem. Ez mozgatja Raszkolnyikovot, meg akarja tudni, hogy közönséges ember-e vagy sem, ezért minden önkínzás, ének, ezért a minden emberi és Isteni törvénynek szembemenő cselekedet, ezért a gyilkosság. Elköveti a főbűnt, ő az, aki ítél az emberi sorok felett. Ha ilyen egyszerű a törvények fölé emelkedni, ha csak egy eszme idealizálása, hittel történő megélése szükséges hozzá, akkor miért ne lehetne kiválasztott ő is, miért ne lehetne ő is Napóleon?

Miért nem szabad gyilkolni? Mert bűn. Miért nem szabad bűnt elkövetni? Mert nincs rá joga az elkövetőnek. Kivéve, ha igazi ember. Ez az önismereti vizsgálódás, ez a nietzschei teória az indíték. Raszkolnyikov valójában önmagáért követi el a gyilkosságot – tapasztalni akar. Azonban a miéltre még így sem kaptunk kielégítő választ, hiszen mi történik akkor, ha egy igazi ember megtapasztalja a gyilkosságot? Tegyük fel, mentálisan ép marad, tegyük fel, elítélik nyolcévi másodosztályú kényszermunkára. Nem sok, végül csak nyolc év az emberi életből, valamit valamiért, igazán kibírható. Akkor Miért ne ölj?

²³ ZÁGONYI Ervin: Kosztolányi és Dosztojevszkij. *Filológiai Közöny* XXXVII. évf. 1-2 (1991) 57. < http://real-j.mtak.hu/2079/1/FilologiaiKozlony_1991.pdf > (2016. 03. 11.)

²⁴ DOSZTOJEVSZKIJ, 2012. Harmadik rész.

Mert ez az a kérdés, melyre úgy kell megtudnunk a választ, hogy nem szabad megtapasztalnunk. A gyilkos önmagát öli meg visszafordíthatatlan cselekedetével, mert minden emberi közösségből kiszakítja magát, a társadalom számára, az élet számára halottá válik.

Bűnhődése ezért igazi bűnhődés, nem az öregasszony halálát bánja, hanem mert saját magát toloncolta ki a társadalomból, és mert egy olyan ártatlan embert is megölt, aki bár szintén közönséges volt, de sokat jelentett Szonyának, aki pedig neki jelent sokat. Így erősödik fel Raszkolnyikovban a bűnhődés, hiszen az ártatlan bárányt nem az eszméje fényében ölte meg, nem „jó lelkiismerettel” tette, ezért kell a maga szemléletét tekintve valójában bűnhődnie. Az ártatlan bárány halála ezért volt szükségszerű, nem a cselekmény többrendbeli minősítése miatt, hanem mert Raszkolnyikov bűnhődése így vált valóban őszintévé, így vált tapasztalattá, így juthatott el a társadalomból való kiszakítottság-érzés teljes megéléséig. A kirekesztett embert pedig csak egy másik kirekesztett értheti meg igazán, így Raszkolnyikovot Szonya, aki burkoltan egy másik főbűnt a perdita-kultusszal jelenít meg – azonban ez már egy másik történet.

A regény alap gondolatai, a nietzschei morál és a napóleoni eszme mellett a kiérdemelt boldogság utáni vágy is mellőzhetetlen mozgatórugója Raszkolnyikov tetteinek, azonban Dosztojevszkij igen különös boldogság-felfogása köszön vissza a regény happy end-jét tekintve. „Az ember nem születik, hanem rászolgál a boldogságra, s mindig szenvedéssel.”²⁵ Magyarázatot kapunk a regény miértjére: Raszkolnyikovnak azért kellett elkövetnie azt a szörnyű bűnt, azért kellett lázasan bűnhődnie, ezért nem volt szabad öngyilkosságba menekülnie, ezért kell letöltenie büntetését, hogy utána elnyerje a szenvedéssel kiérdemelt jutalmát, a boldogságot, melyet az epilógus egy új regény perspektívájába helyez.

Kosztolányi Dezső Bűn és bűnhődésről megfogalmazott gondolatával zárom tanulmányomat: „A bűnös belátta, hogy tévedett, és a lázas hatalmi örület után szelíden borul rá az emberi szeretet és belátás nyugalma.”²⁶

---

²⁵ Fjodor Mihajlovics DOSZTOJEVSZKIJ http://www.literatura.hu/irok/real/bun_es_bunhodes.htm (2016. 03. 11.)

²⁶ ZÁGONYI, 1991. 57.

ZSÓFIA PATYI

Why Homicide is Forbidden – by Law and by Literature

(Summary)

Fyodor Dostoyevsky is one of the biggest master of the world literature, he is the creator of the theory-novel. In his masterpiece from 1866 *Crime and punishment*, he explores the soul with querying the legality of the law.

In the literature, the tiny details are really important to build a homicide motive, novel item, however it has judged in a different range by a literateur and by a lawyer. The aim of this paper to show these differences, how a lawyer elaborates a homicide and how a literateur does it. From the aspect of a lawyer the novel has been valuated by the Act on Criminal Code in force nowadays in Hungary and by the Opinion No. 56. of the Criminal Division. From the aspect of the literateur and the pshychologist – the ideas of Napolen and Nietzsche also helped to valuate the novel.

SZEGEDI JOGÁSZ DOKTORANDUSZ KONFERENCIÁK

Sorozatszerkesztők:
Jakab Éva – Varga Norbert

1. VARGA NORBERT (szerk.): *Jog és Irodalom. Recht und Literatur – Droit et Littérature*. Szeged, 2011.
2. VARGA NORBERT (szerk.): *Az új alaptörvény és a jogélet reformja. The New Hungarian Constitution and Reforms in Legal Life. Das neue Ungarische Grundgesetz und Reformen im Rechtsleben*. Szeged, 2013.
3. FANTOLY ZSANETT – GÁCSI ANETT ERZSÉBET (szerk.): *Állam és jog – kodifikációs kihívások napjainkban*. Szeged, 2013.
4. SCHIFFNER IMOLA – VARGA NORBERT (szerk.): *Sale and Community – Adásvétel és közösség*. Szeged, 2014.
5. LAJKÓ DÓRA – VARGA NORBERT (SZERK.): *Alapelvek és alapjogok*. Szeged, 2015.
6. VARGA NORBERT (szerk.): *Jog és irodalom II*. Szeged, 2016.

